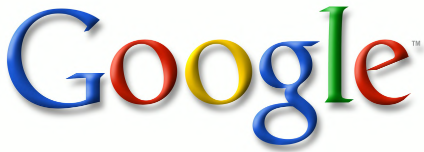
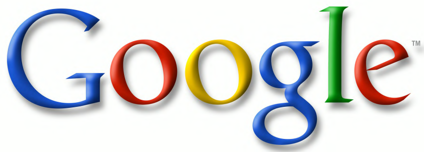

Julaften 1914.

Til Jenny
fra Tyra.

Arne Garborg

(Fot. Helland & Co.)

ERIK LIE

ARNE GARBORG

EN LIVSSKILDRING

MED BILLEDER OG BREVE

KRISTIANIA
GT AV H. ASCHEHOUG & CO. (W. NYGAARD)
1914

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI

FORTALE.

Min mening med nærværende arbeide har ikke været at skrive en uttømmende biografi over Arne Garborg. Dertil er tiden ikke inde. Det vilde desuten være det samme som at skrive hele den sidste mandsalders historie. Boken gjør heller ikke fordring paa at være et specielt literær-kritisk arbeide. For mig har hovedsaken været at finde sammenhængen — utviklingsgangen — ledetraaden — i Garborgs digtervirksomhet. Er dette lykkedes, er hensigten opnaadd.

En særlig tak for hjælp og bistand under utarbeidelsen skylder jeg hr. Torkell Mauland og pastor Peter Hognestad, som velvillig har laant mig papirer og dokumenter. Og ikke mindst er jeg Arne Garborg forbunden, som ved flere leiligheter paa det elskværdigste har svaret paa mine ofte meget nærgaaende spørsmaal.

Forøvrig henvises interesserede til følgende avhandlinger: Gerh. Gran: „Biografisk skisse“; Jæger-Nærup i „Ill. norsk literaturhistorie“; Carl Nærup: „Arne Garborg“ (i „Kringsjaa“, III);

Hj. Christensen: „Nordiske kunstnere"; Ivar Mortensson: „Arne Garborg"; Georg Brandes: „Saml. skrifter", III; G. af Geijerstam: „Arne Garborg"; samt essais av Ola Hansson, Laura Marholm o. fl.

Hvalstad, 7. oktober 1914.

Erik Lie.

INDHOLD

Efter maleri av Kitty Kielland.

Fra Jæderen.

I. BARNDOMSAAR.

Jæderen. — Garborg-ætten. — Garborgs bedstefar. — Den Eivind Garborgske livssaga. — Aadnes første barneaar. — Det triste hjem. — Paa skolen. — Gjætergut. — Blaa drømme og sjæleangst.

„Utanfor, i Vest, bryt Have paa mot ei sju Miler lang laag Sandstrond.

Det er sjølve Have. Nordhave breidt og fritt, ukløyvt og ubøygt, endelaust. Svartgrønt og salt kjem det i veldig Rulling veltande inn or dei vestlege Himlar, dreve av Storstormarne paa Nordisen og Kanalen, køyrande sine fakskvite Brimhestar fram or Havskodda, so Skumskavlen stend, durande sin djupe, evige Orgetone fraa dei ytste Avgrunnar. So støyper det seg mot Stranda og krasar seg sund i kvit Foss, med Dunk og Døn og lange Brak, døyande burt i døyvt Dunder.

Upp fraa den laage Sandstranda tøygjer seg eit armt, graatt Land med lyngbrune Bakkar og bleike Myrar, yversaatt med Kampestein, trelaust og berrt; avstengt mot Aust av ein lang, laag Fjellgard. Endelaust synest den nakne Hei. Men her og der blaanar ei einslig Tjønn, som ligg og gror att, elder eit stort stilt Vatn. Her susar Vinden Dag og Nott. Og Graavere ligg laagt yver Vidda, der Haren rømer fraa Stein til Stein og alslags brun og spettut og vill Fugl ligg i løynde Rei og blinkar og blundar.

Yver det heile spenner Himmelen seg vid og graa, fraa Fjellgarden til Havs og so vidt ein ser, — det einaste ljose yver Tilvære. Den hev ein for Augo kor ein gjeng. Full av Skyer og Storm heng han mest altid. Stundom sig han aat Jorda og sveiper Lande i Regn og Skodd som i ein Duk. Og det rigner og rigner til Landet fløymer.

Her og der uppetter Bakkar og Rés kryp laage Hus ihop i Smaakrullar som søkjande Livd. I den tette Lufta hildrer dei seg halvt burt, sveiper seg i Torvrøyk og Havdis som i ein Draum; stengde og stille ligg dei burtetter Vidderne som Tusseheimar. Rundt Husa skimtar det fram bleike grøne Flekkjer av Aaker og Eng som Øyar i Lyngvidda; kvar Bite og kvar Lepp er avstengd og innlødd med Steingjerde som lange Røyser.

I desse Heimarne bur Folke.

Det er eit sterkt, tungt Folk, som grev seg gjenom Live med Grubling og Slit, putlar med

Jorda og granskar i Skrifta, piner Konn av Aur'en og Von av sine Draumar, trur paa Skillingen og trøyster seg til Gud."

Med denne storladent malende skildring av Jæderen indledes Arne Garborgs „Fred".

Det er urfolkets, skridfinnernes og kortskallernes hjemstavn, det er det mørke fastland, som repræsenterte det Norge, som engang hørte Vesteuropa til.

Her blev landet samlet. Under den blygraa himmel dønner endnu havet av navne som Harald Haarfager, Hafrsfjord og Erling Skjalgssøn paa Sole. Kunde Blaamyra og landet dervest fortælle, vilde det bli en saga om vikingfærder og strandhugg, forlis og bedrifter, blodblanding indbyrdes og blodblanding med fremmede folkeslag. Men det vilde samtidig bli en saga om strengt arbeide, indadvendte tanker og blaa længselsdrømme.

I dette eiendommelige land, hvor maaken skriker mot storm og lerken synger om vaar, har Arne Garborg dype og gamle røtter. Det er, som om en del av hans natur endnu har hjemme i gamle, henfarne tider.

Garborgslegten er en av de ældste, mest ansete og mest utbredte ætter paa Jæderen.

Saa langt tilbake som den overhodet kan følges, har den altid sittet paa den samme eiendom — det mellemstore gaardkompleks Garborg. Noget av det første, som er nedtegnet om slegten, er at „Gardborghmændene" stadig laa i trætte med sine naboer.

Stamfaren formodes at ha været en Olav Eivindsson Garborg eller, som det dengang skreves, „Oluff Efvendsen Garborgh“. Han var født i anden halvdel av det 16de aarhundrede, antagelig omkring 1585. Forøvrig har Arne Garborg selv i „Knudahei-Brev“ sat op sin ætteliste „til eit Vitnemaal um, at eg so langt upp som Skrift gjeng er heilt ut Jærbu og Bonde“. Den ser saadan ut:

Knut Ol(av)sson Garborg
(f. 1623, d. 1691; g. m. *Aasa Berulvsdtr.*)

Gitlaug Knutsdtr. Garborg
(f. 1674, d. 1747; g. m. *Eivind Sveinsson Fosse.*)

Knut Eivindsson Garborg
(f. 1693, d. 1748; g. m. *Guri Hansdtr. Risa,* d. 1758)

Eivind Knutsson Garborg (f. 1728, d. 1810; g. m. *Gitlaug Aamundsdtr.,* f. 1731, d. 1810).

Ola(v) Knutsson (Grøteim) (f. 1739; g. m. *Ingeborg Aadnesdtr. (Grøteim),* d. 1779.)

Aadne (Ol)avsson Garborg (f. 1777, d. 1856, g. m. *Stine Persdtr. Øksnavar,* f. 1779, d. 1841).

Eivind Aadneson Garborg (f. 1822, d. 1869; g. m. *Ane Olene Jonsdtr. Raugstad,* f. 1832).

Aadne Eivindsson Garborg („Arne Garborg“) (f. 1851; g. m. *Hulda Bergersen,* f. 1862.)

Ætten er saaledes meget gammel og ved indgifte beslegtet med de fleste større bondeslegter paa Jæderen.

Familieskapet dervest er i det hele en indviklet floke. Arne Garborg mener selv, at det nære

skyldskap mellem folket derborte ikke bare har været av det gode. Det tør ikke alene ha medvirket til adskillig sygdom og elendighet, men det tør kanske ogsaa være en forklarende aarsak til den gustne, usunde religiøsitet, som i de senere tider har ligget som et tryk over „den mørke kyststripe.“

Garborgmændene blev altid regnet blandt de første og mest oplyste paa Jæderen. De drev gaarden med klokskap og indsigt, og de fik alslags tillidshverv; de var medlemmer av lagretten, de deltok i utskiftninger og var presternes medhjælpere. De var i det hele høit ansete.

Arne Garborgs bedstefar, Aadne Olavsson Garborg, omtales som en vár, faamælt og stilfarende mand. Han var en overmaade dygtig gaardbruker. „Hans havremel var likesaa godt som bygmel paa andre gaarder“. Han var omhyggelig og samvittighetsfuld i alt arbeide, og han blev trolig hjulpet av sin ferme og paapasselige kone. Det fremgaar ogsaa av gamle utskiftningspapirer, at han helt var hjemme i skrivekunstens mysterier, noget, som dengang var noget sjeldent for en „ulært“ bonde.

Sønnen Eivind Garborg — digterens far — var ogsaa en gjæv og anset mand, som i mange aar interessert deltok i alle bygdens offentlige anliggender. Han var saaledes en tid skolelærer og roses særlig for sin undervisning i sang. Der tildeltes ham endog et „stipendium“, stort 3 — tre — daler, for at lære de andre skolemestre at synge. Senere var han herredskasserer og

indvalgtes som medlem av flere komitéer. Han forstod sig paa litt av hvert; han var like flink smed som skomaker og snekker; men alt, hvad han gjorde, var likesaa stygt og sjusket, som det var fort færdig. Han skildres som tungsindig og nærtagende, hvilket ikke hindret, at han var hidsig og snar til at bruse op.

Med aarene blev han mere og mere religiøst interessert; men hvordan han egentlig blev vakt, er det vanskelig at utgrunde. For han var næsten aldrig sammen med Haugianere eller andre lægprædikanter. Og heller ikke optraadte han selv paa noget møte. Han gik helst alene med sine grublerier.

Sandsynlig er det, at en sykelig bekymring for utkommet har spillet ind og ødelagt hans nerver. I 1856 kom det nemlig mellem ham og naboerne til saksanlæg angaaende et nærliggende kvernvand. Processen gik i hele seks aar og kostet mange penger. Og da dommen endelig faldt — han idømtes en bod av 60 daler — synes det at ha indvirket saa voldsomt paa ham, at hans nærmeste ikke visste, hvad de skulde tro eller tænke.

Hans tungsind slog ut i den mørkeste religiøsitet og den bokstaveligste befølgelse av skriftens ord. Alt verdslig skulde forsages. Det gjaldt at ofre det kjæreste, man eiet — kone, barn, slegtninger og venner. Al moro og al selskabelighet skulde forsverges. Enhver art læsning, forfattet av menneskehaand, var av det onde. „Almue-

vennen", „Skillings-Magazin", Sagaerne, alslags reisebeskrivelser, som han i sin skolelærertid hadde lagt sig til, og som saa mange søndagskvelder hadde kortet tiden for ham og været ham til glæde — alt blev banlyst, det vil si: lagt ned i en kiste paa loftet.

Han ransaket sig selv og sit ganske hus, om der kunde være mere at ofre. Og han fandt tobakken, — den maatte forsages. Drik og fiolinspil skulde ophøre. Man skulde være tilfreds med det, som Gud skjænket os; derfor skulde han og hans husstand bare leve av det, som vokset paa gaarden. Kaffe blev forbudt; hadde Gud villet, at de skulde drikke kaffe, saa hadde han selvsagt latt kaffe'n vokse paa Jæderen. Klær derimot fik de av sauen og øl av kornet.

Man maatte ikke kjæle for sit eget kjød. Derfor skulde man op klokken fem om morgenen, og dagen indvies med bøn og sang. Under maaltiderne maatte der ikke snakkes; for man skulde ha ærbødighet for Guds gaver.

Det gjaldt at si alt det fra sig, som indgik under begrepet øienslyst, kjødslyst og et hoffærdig levnet. „Det skrinnaste og magraste, som Gud gav, var endaa for godt aat denne Ormeposen vaar, dette Syndebøle, som me kalla Kroppen". Med sandhet og i alle maater vilde Eivind Garborg kunne si som Gideon: „Jeg og mit Hus, vi ville tjene Herren!"

Helvedes straffende ild laa som en dommedag over hjemmet. Og hans kone, Ane Olene, kjæm-

pet og led, men gav tilsidst „upp aa stridast med han“.

Eivind Garborg var en godslig utseende mand med store, rene træk. Hans haar var saa sort, at det næsten blaanet i det, og luggen vilde gjerne frem over panden. Fra ørene og ned rundt haken vokste en tæt, brunrød skjegkrans, som sammen med det sorte haar dannet som en ramme omkring det aapne, alvorlige ansigt. Han virket fremmedartet og anderledes end andre.

I skildringen av Enok Haave i „Fred“ har Arne Garborg i alt væsentlig git et billede av sin far og hjemmet. Og jeg har grund til at tro, at den rystende fortælling ikke er overdreven.

Den dystre livssaga, som betegnes ved navnet Eivind Garborg og hans død for egen haand, gik som en forfærdelse over hele Jæderen.

I mange aar stod Garborg-gaarden, hvor det rædselsfulde var hændt, som en skræk for bygdens ungdom. Gutter og piker skottet hemmelig op mot aasen, der den laa saa fredelig og stille, midtveis mellem det lave indlandsfjeld og selve havet. Men de tok gjerne en omvei mellem heierne, naar de skulde opover paa de kanter.

I dette oprindelig saa harmoniske, senere saa synkvervede hjem kom digteren Arne Garborg til verden den 25de januar 1851. Han fik i daaben navnet Aadne efter bedstefaren, og det navn beholdt han helt op i den voksne alder.[1]

[1] „Eg heiter *ikkje* Arne,“ siger han i „Knudahei-Brev“. „Aadne er eg døypt, efter Farfar min. Men i Ungdoms Aar

De første barndomsaar gik hen i fryd og glæde. Som foreløbig det eneste barn blev han dægget for av bedstefaren og forgudet av forældrene. De tok ham ofte med sig ut i lag og gilder, og den livlige gut med de mange indfald og paafund blev da gjerne sat op paa bordet,

Arne Garborgs barndomshjem. (Paa stengjærdet sitter Garborgs mor.)

hvor man holdt moro med ham. En av hans første kunster var saaledes at præke efter presten

lærde eg av P. A. Munch, at Aadne ikkje var noko Namn; det skulde berre vera ei Rangvending av Arne, eller kannhende av Oddne, endaa dette sisste var ukjen . No visste eg, at P. A. Munch var allvitande. Men daa han ikkje trudde paa Oddne, og daa eg dertil skulde hava A til Fyristav (á vart i Dansketidi gløymd), so tok eg til aa skrive meg Arne sidan. Og til Artium (1875) fekk eg denne „Skrivemaaten“ godkjend av Høgskuleraade, *Collegium academicum*“.

— til almindelig forlystelse. Han lekte i bækken og red rundt gaarden paa en kjephest, og han husker endnu, at han i fireaars-alderen sat paa bedstefarens knæ med en ABC-bok foran sig. Der stod et billede av en hane paa første side, og nogen hadde fortalt ham, at den hanen kunde flyve. Dette vilde han tvinge den til, men da hanen ikke *vilde* flyve, blev han sint og rev bladet ut av boken. Hvis aarsak han fik skjend av moren.

Den lille Aadne laa tidlig for alslags læsning. „Eg maa vera boksjuk fødd," siger han selv. Torkell Mauland, Garborgs fjerne slegtning og nære nabo i barneaarene, har fortalt mig en erindring fra omgangsskolen derborte. Nederst i klassen sat Aadne, liten og veik og neppe fem aar gammel. Han læste nogen læseøvelser i Hallagers danske læsebok: „Nu maa jeg gaa — Nu maa du gaa — Nu maa han gaa" o. s. v. Den vesle pjokken læste renere og mere flydende end nogen av de andre!

De lyse, fredfyldte barndomsaar skulde ikke vare længe ved. Da Aadne var i otteaarsalderen, foregik den store forandring med faren. Der la sig som et knugende tryk over hjemmet; det var, som om solen pludselig var blit til en mørk masse.

Aadne og hans søskende — der var imidlertid kommet flere til — fik ikke lov til at leke og heller ikke være sammen med andre børn end naboen, Maulands. Al „verdslig" læsning

blev strengelig forbudt, og det var en tid, at de heller ikke fik gaa paa skole. Katekismen med dens indviklede og delvis uforstaaelige spørsmaal blev børnenes eneste aandelige læsning. Især var „Saliggjørelsens Orden“ kilden til meget hodebrudd for den lille Aadne.

„Arbeider og beder,“ het det i skriften. Og den ganske husstand — like fra de smaa børn — maatte arbeide. For arbeidet, mente faren, var ikke noget slit for mammon; det var gudstjeneste.

Men det gik Aadne, som det gik Daniel Braut i „Bondestudentar“, at han ikke kunde forstaa den salme, som de gjerne sang hver tidlig morgen, naar de maatte op fra sine varme senger:

„Thi ser I til, som aarle opstaa — Og sidde om Aftenen silde — med Sorrig, Arbeide og stor Vantro — Saa ville I gjøre Eder rige: — Med Kummer I æde det harmelig Brød, — Thi Gud giver sine baade Klæder og Fød', — Naar de monne sødelig so-ove —“

Han kunde ikke skjønne, hvorfor de behøvet at arbeide, naar de saa allikevel fik baade Klæder og Fød', naar de monne sødelig sove.

I det hele grublet han over litt av hvert. Det tør vel saaledes kunne antages at være en selvoplevelse, naar Garborg paa sin kostelige maate fortæller fra skolen, at „Læraren utviklad, at det var ikkje aaleine Arbeidet med Henderne, som ein kunde kalla Arbeid; langtifraa! „Trur f. Eks. du Daniel“ — spurte Læraren — „at

Presten ikkje arbeider?" No hadde Daniel i Grunnen trutt dette; men han forstod, at her skulde svarast Nei, og so svarad han Nei. „Nei," sagde Læraren, det maatte ein ikkje inbilla seg. Presten og Futen og Skrivaren og Amtmannen, dei arbeidde i Røyndi likso mykje som me, og stundom meir; og „kva trur de er tyngst, anten aa arbeida med Henderne eller med Hovudet?" Der var fleire, som tok imist her og svarad, som dei meinte, at det var tyngst aa arbeida med Henderne. Men Daniel forstod, at det ikkje var dette Svaret, Læraren vilde hava, og so svarad han høgt og rygt: „D'er tyngst aa arbeida med Hovudet." Og Læraren gav Daniel Rett og gjorde litt Narr av dei andre, som kunde svara so tankelaust."

Det strenge arbeidsliv i hjemmet passet ikke for den lille Aadne. Der var altid noget, som skulde gjøres. Det var at bære ind torv og vand, feie gulvet, hjælpe til i kjøkkenet, dække paa eller ta av bordet. Dette kunde endda gaa an. Værre var det, naar han i tide og utide maatte ut paa jordarbeide — pløie, grøfte og grave. Det gik helt over hans kræfter. Eller han blev sat til at maake i fjøset, rense potetesbingen for raatne poteter, pumpe vand eller stelle hestene.

Arbeidet var den bedste hjælp mot synden, sa faren. Synden laa altid paa lur, ikke mindst efter smaa børn.

Aadne grundet over dette. Og han arbeidet

og slet; og gjorde han noget galt, fik han uvægerlig og ubarmhjertig ris. Thi hvo, som elsker sin søn, tugter ham tidlig.

Det var overhodet — som Garborg selv siger i „Knudahei-Brev“ — „for mykje stræv og for lite leik for ein liten krok.“ Han lærte sig til at lyve og lure sig unda, og hans søskende fik tit undgjælde.

I tolv-aarsalderen blev han sat til at gjæte sau paa Snòrest, en forhenværende gaard, som der bare var rester igjen av. Den laa langt inde paa heierne mellem lave knauser og berg. Og der var saa ensomt og saa lyttende stille, at han næsten ikke turde røre sig.

Allikevel var tilværelsen heroppe som et herlig eventyr i forhold til det stumme, strenge, tunge alvor derhjemme. Hans tanker og hans fantasi gav sig frit løp. Han bygget stuer og kvernhus, fisket i bæk og tjern, plukket blomster og bær og drømte sig ind i en trollverden, hvor guldskinnende slotter vekslet med en naturrædsel, som gik ham gjennem marg og ben. Her kunde jo hænde saa meget; han kunde møte hulder og alskens underjordiske, og farende fant var der nok av i trakterne. Han drømte om fremtiden, og han syntes, han saa en skinnende stige foran sig helt op til himmelen; og opover den gik hans vei — først som lærer, dernæst som klokker og endelig som prest og provst; men øverst oppe var bispestolen. Ditop kunde han vel aldrig naa.

Drømmen tok tilslut rent overhaand. Det var mere end almindelige barne-fantasterier, siger Garborg. Det var sykelighet — en halvvaaken tilstand midt imellem eventyr og hverdag.

Og midt i alt dette spøkte alslags religiøse skrupler og forestillinger. Naar tordenen rullet, var det Herrens vrede, som gav sig tilkjende; og naar lynet fór som en lang gnist mellem de sorte skybunker, saa var det fanden, som var paa jagt efter børn med sin blaablinkende helved-gaffel. Da kastet han sig i dyp ruelse mot jorden og prøvet at angre. For det var anger, som maatte til. Men han hadde igrunden saa altfor litet at angre; han tænkte efter og samlet sammen alle de fantestreker og alt det av galt, han hadde gjort, og det blev en forholdsvis pen samling; men det blev aldrig saa meget, at han følte syndegraaten i sig. For det var den, det gjaldt at naa til. Han bad og tryglet om naade og tilgivelse; men aldrig kom der hjælp og ikke kom der svar.[1]

---

[1] Det meste av Enok Haaves stræv med at angre (i „Fred“) er tat fra mig selv, har Arne Garborg oplyst. I en privatmeddelelse skriver digteren følgende til mig: „Alvorlig skræmt av helvede har jeg nok aldrig været (om jeg end leilighetsvis har kunnet deklamere noksaa høitidelig om „Helvedes rædsel“). I gutteaarene var der tider, da helvede brændte noksaa livlig i min fantasi; men sterk nok blev aldrig den branden; — jeg var kanske blit altfor fortrolig med ildsjøen og dens dæmoner, helt fra jeg overhodet kunde opfatte den slags.“

Naar saa kvelden og skumringen faldt paa, og den vesle gjætergutten krøp op paa det trange, svarte loft i den enslige, forfaldne Snòreststuen og puttet sig under felden, saa kom alt det forfærdelige over ham, og han stak i at graate.

Han følte sig saa hjælpeløs, saa angst og saa alene som en bortkommen fugleunge.

II. UNGDOMSAAR.

Garborgs skoleutdannelse og læsning. — Hans „frigjørelse“. — „Mellemstunden“. — Konfirmation. — Utlængsel. — Den unge lærer. — Farlige aar. — Maalsaken. — Et brev til Kristofer Janson.

Var det fælt at være hjemme og uhyggelig inde paa heierne, saa var det som en lek at gaa paa skolen.

Aadnes første lærer var Mauritz („Maavres“) Løkje, senere forflyttet til Øiestad. Denne husker sin elev i otteaarsalderen, og det, han særlig erindrer, er, at Aadne „læste saa fort og skrev saa stygt“.

Senere — i tolvaarsalderen (1863) — fik Aadne sin ældre ven, Torkell Mauland, til lærer. Denne fortæller, at han i sit lange skoleliv har hat over 3000 elever, men make til de evner, som Aadne Garborg sat inde med, har han aldrig set. Gutten hadde en ganske overordentlig let opfatningsevne; han forstod straks det hovedsakelige og centrale, og han gjengav det i en mønsterværdig og ofte helt personlig, original

form. Han var i flere henseender langt forut for sine kamerater — særlig i religionskundskap og skriftlig fremstilling. Men han laa ikke for matematik.

Han var overhodet en gut, som var langt forut for sin alder, et lyst, klart og kvikt hode, som helt skilte sig ut fra de andre.

Da han henimot konfirmationsalderen kom paa klokker- og friskolen paa Thime, forbauset han baade sin lærer (V. Vellesen) og sine jevnaldrende, hvoriblandt nuværende amtmand Sven Aarrestad, ved sine kundskaper. Og det tiltrods for, at han i flere aar ikke hadde faat lov til at gaa paa nogen skole. Hvor hadde gutten faat det altsammen fra?

Ikke alene hadde han selv lært sig litt tysk, men han viste sig at sitte inde med en mængde interesser og en utstrakt læsning paa en række omraader. Og ikke nok med det; men den beskedne lille fyren rettet mere end en gang paa læreren, naar denne i sangtimen hadde skrevet op noterne og f. eks. sang *a*, naar det skulde være *as*.

Saken var, at Aadne — tiltrods for det strenge forbud — lurte sig til bøker i al hemmelighet. Alle de skrifter, som faren i sin tid hadde „ofret" — det vil si: lagt ned i en kasse paa loftet — var forlængst slukt og gjennempløiet. Han hadde derfor gjennem kjendinger, som skulde til „byen" (Stavanger), forstaat at sætte sig i forbindelse med et leiebibliotek,

som leverte ham alt, hvad hans hjerte kunde begjære.

Naar forældrene om kvelden hadde lagt sig, begyndte *hans* virkelige dag. Nede paa bunden av morens blaa kiste var alle hans skatte gjemt, og her — i skjæret av en lysestump — laa han og „læste om konger og guder og frøs, saa jeg skalv." Med den ene haand holdt han paa kistelaaget, saa han lydløst kunde slaa det igjen, ifald faren pludselig skulde aabenbare sig. „Disse graakolde læsetimerne har jeg senere hat ondt av al min dag", fortæller Garborg.

Ja, han drev det endog saa vidt, at han — naar den gamle ikke var med — sat og kjørte paa torvlasset og læste „Baldurs død", saa taarerne trillet.

Hans læsning var av den forskjelligste art. Og han slukte alt — Ingemann, Øhlenschlæger, Gøthe, Shakespeare, Dumas, ja til og med Dante forsøkte han sig paa. Men sterkest blev han betat av Holberg, Mauritz Hansen, Bjørnson og Ibsen.

Alt dette strøk snart som kolde, snart som varme luftninger gjennem hans sterkt religiøst ophetede hjerne. Gang paa gang prøvet han at lette sit betyngede sind for sin far. Der var saa mange tvil og spørsmaal, som gnaget i ham, at han trængte en utladning. Da han saaledes i 1866 med begeistring hadde læst Ibsens „Brand", dristet han sig til at snakke til den gamle om boken — i det stille haab at faa ham mere forson-

lig stemt overfor disse „opdigtningsskrifter“. Aadne læste endog nogen scener op av skuespillet, og faren sat længe og hørte paa. Sønnen smigret sig allerede med, at slaget var vundet, da den gamle reiste sig og sa: „Det gaar for sterkt ind paa mig, dette; jeg kunde komme til at glemme . . . alt andet“. Og litt efter tilføiet han: „Du skal vogte dig, du ogsaa, saa disse bøkerne ikke faar for stor magt over dig“.

Farens raad blev selvsagt ikke fulgt. Og Aadne talte aldrig senere til den gamle om literære emner.

Med sin lærer, Torkell Mauland, snakket han derimot som med en god kamerat. Og han lærte sig til at se paa mangt og meget med nye øine.

Der kom nu en tid, da der foregik en indre omveltning i den unge Garborg. Han følte sig løst av alle de baand, som hittil hadde trælbundet hans sjæl. Han kjendte med ét, at han hadde fri luft under vingerne. Prester og prædikenbøker stod ikke længer for ham som helligdommer, som ikke maatte kriticeres.

Han begyndte med andre ord at tænke selvstændig.

„Fraa den tid“ — skriver Garborg i „Knudahei-Brev“ „er det som eg vaknar og tek til aa arbeide meg ut or Haugen min“.

Før hadde han drømt om at bli lærer og klokker og prest. Nu vilde han bare bli én ting, — han vilde bli digter.

Der gik i de aar et ungt og friskt pust over det hele land. Det var folket og da særlig bonden, som maalbevisst slog øinene op, samtidig med at folkehøiskolebevægelsen satte sine første røtter.

Det var en tid, fuld av tro paa fremtiden og fremtidens land. Og det var ikke bare i kunstnernes leir, at der drømtes og digtedes. Ogsaa dypt nede i folkets lag gav følelsen av nye tider sig utslag paa de forskjelligste maater — i sterkere politiske og sociale interesser, i stiftelsen av foreninger og i en mere utbredt trang til kundskap og oplysning.

Det var bondebevægelsen og de demokratiske synsmaater, som brøt op med Ueland og Jaabæk.

Det var en opvakt og aandshungrig ungdom, Aadne Garborg i konfirmationsalderen kom sammen med. Det var mænd som Sven Aarrestad, Torkell Mauland, Ingebret Fosse, Torkell Lende, John Haaland o. fl., allesammen mænd, som senere hver paa sin vis har udmerket sig. De oprettet mellem sig en haandskreven avis, „Venen“, som cirkulerte fra den ene til den anden. Senere skiftet bladet navn; en tid het det „Mellemstunden“ og senere „Alven“.

Presten Hognestad, som sitter inde med en bunke numre av „Mellemstunden“, har været saa elskværdig at laane mig de gulnede papirer, som tør ha sin interesse, idet de — samtidig som de repræsenterer den unge Garborgs allerførste „pennefrugter“ — gir indblik i den unge, vordende digtersjæl.

Bladet, som nu delvis er helt ulæselig av bruk og ælde, er datert 1866, og fremtrær under den storartede overskrift:

MELLEMSTUNDEN.
Et Tidsskrift til passende Adspredelse for Skolelærere.
Udgivet af et Interessentskab.

Den ungdommelige redaktion gjorde alt, hvad den kunde, for at efterligne de „virkelige" aviser. Der tales om, at „bladet gaar i pressen"; der indrykkes „bekjendtgjørelser", der gives meddelelser om bladets „archiv", og ret som det er optrær „sekretæren", „referenten" o. s. v. Men samtidig viser redaktionen sig at ha interesser langt ut over sine aar.

Ved siden av Mauland var den femtenaarige Garborg sjælen i foretagendet. Han fylder ofte alene den ganske avis med artikler, fortællinger og digte. Hans indlæg strækker sig over de forskjelligste omraader. Snart skriver han om „Hvorfor er det saa vigtig for Læreren at beholde Børnenes Agtelse og Kjærlighed?", snart om „Lydmethoden" og snart om „Grundtvig" eller „De norske Folke-Eventyr".

Han synes overhodet at nære sterk interesse for skolevæsenet.

I en artikel, „Hvad kan være Aarsag til Folkets Uvilje mod Skolen?", anfører han to grunde: For det første, at folk saa ofte tror, at skoleundervisningen bidrar til at gjøre børnene „til hedninger", og for det andet, at forældrene anser det for mere „nyttig" at hjælpe til hjemme

paa gaarden end at utvikle sin aand. „Jeg synes" — heter det — „at hvis man kunde udrydde Folkets Uvilje mod Skolen, saa vilde man gribe alt det onde ved Roden; først blev man for en stor Del fri for de Skolens Velfærd hemmende Forsømmelser, og dernæst kunde man have Haab om, at hvad man lærte Børnene i Skolen, ikke igjen vilde luges væk af og i Hjemmet, men maaske heller gjennem Børnene virke forædlende paa Hjemmet selv. Den Tid, da alt blir saa, er vistnok fjern —" fortsætter den unge redaktør, som vel nærmest har hat forholdene i sit eget hjem for øie. „Ja kanske Skolen og med den alle gode Reformer altid vil finde Modstandere; men allerede nu se vi, at det har begyndt at lysne og fremdeles lysner. Flere og flere Blinde blive seende; flere og flere Døve hørende — ogsaa i denne Henseende".

Ved siden av skoleinteresserne synes alslags kristelige og religiøse problemer at fylde hans sind. Han skriver en artikel, „Forsynets Styrelse," samt en hel avhandling, betitlet „Dr. Luther om Aandeverdenen". I denne sidste opkaster han bl. a. det intrikate spørsmaal: „Skal man bede for de Døde, siden der i Evangeliet ikke vises os nogen Mellemtilstand mellem Abrahams Skjød og Helvede, og da de, som ere i Abrahams Skjød, ikke behøve det, og de, som ere i Helvede, ikke ville have nogen Gavn deraf?"

Forfatteren svarer freidig ut fra sin nye „frigjorthed": „Det tør hænde, at Læserne som jeg

kommer til at studse ved at høre, at Luther havde en saadan Mening (nemlig at vi *skal* bede for de døde) i dette Spørgsmaal. Men vi maa betænke, at da ingen véd noget vist desangaaende, kan ligesaalidt Luthers som nogen andens Mening være den rigtige, ligesom det meget let kan være Tilfældet, at Luther feiler. Det eneste, jeg vil bebreide Luther for — hvis jeg maa udtrykke mig saa — er den Dristighed, hvormed han giver sig ind paa Spørgsmaalene. Men det er Luthers Vis".

Den letvinte argumentation er — som man ser — for en gangs skyld i fuld overensstemmelse med forfatterens alder.

Bladet indeholdt forøvrig et par fortællinger av Garborg, „Feeslottet" og „Sigurd", samt flere digte, bl. a. „Jesu Blodsdraaber", „Til Vinteren" og „Mellemstundens Hilsen til sine Læsere".

Hans vers var med alle sine poetiske ord og billeder mere velmente end udadlelige. Digteren var jo endnu bare i den halvvoksne alder. For kuriositetens skyld hitsættes et av dem:

JÆDEREN.

En Barndomstanke.

I sorte Hejder! Huldres Hjem!
I er mig fra min Barndom kjære;
I Billedsproget nynner frem,
Som kan min Tanke lette, nære.

Og jeg forstaar dit dunkle Sprog.
Jeg høilig elsker det — o, synger
I dunkle Hejder! Taler og
Om Barndomsfryd! — Det mig forynger.

Syng Bæk kun mellem Stenene!
Syng mildt om de forgangne Tider!
Om Hedenold og Fædrene
Syng kun, mens hist du sagte glider.

Ja, runde Høj! Du Fædres Grav!
Jeg drømmer i dit lune Gjemme;
Fra dig udstrømmer Sagahav,
Du Mærket er: Her er vi hjemme.

Og i dit drømmeriske Skjød
Der bor en himmelsk, skjøn Gudinde;
Hun vugger mig ved Barmen blød
Og heder: „Olds- og Barndomsminde!"

Imidlertid var digter-redaktøren blit konfirmert, og det gik ham som saa mange andre: Han avla sit løfte i klar bevissthet om, at hans tunge uttalte ét og hans tanke noget andet.

Hvor inderlig ønsket han ikke at kunne aapne sit hjerte for sine forældre og betro dem sin sjælevaande! Men det var haabløst.

Og saa gik tiden sin gang.

Mere og mere fæstnet han sig ved tanken om at bli digter. Men al fornuft talte for, at han først burde gjøre sig færdig med skolen i Thime; da kunde han frit flyve ut og faa sig en stilling som lærer.

Det gjaldt overhodet om at komme hjemmefra. Den sykelig overdrevne religiøsitet, som hadde besat faren, hadde mere og mere tat overhaand, saa hele familien led og pintes under trykket. Og længer og længer fjernet den unge Aadne sig fra sin far.

Det var et saart og pinlig forhold. Og kanske ikke mindst pinlig for faren, som ikke forstod, at han ved at opdra børnene i Herrens strenge tugt og formaning bare skjøv dem længer og længer fra sig.

Særlig begrep han ikke, at hans haab, sønnen Aadne, ikke kunde se med *hans* øine. En altid nagende tvil om, at han kanske *selv* tok feil, la som en skygge over hans sind. Dette i forbindelse med, at han i 1869 solgte gaarden og kjøpte sig en liten eiendom, Sandal — ved Stokkevandet midt imellem Hafrsfjorden og Stavanger —, bragte ham paa randen av den dypeste nedstemthet. Da han skulde til at flytte fra den ældgamle fædrenegaard, angret han sin gjerning — tiltrods for at det forretningsmæssig set var en god handel; — det stod for ham, at han ved at forlate de gamle tomter hadde syndet mot ætten og dens traditioner.

Mere og mere sank han ned i en grublende fortvilelse, som skulde ende i den mørke katastrofe, som betegnes ved hans frivillige utgang av livet.

Under alt dette vilde Aadne bare ét: Han vilde og maatte bort fra hjemmet. Ja, han fantaserte endog i al hemmelighet med en ven, en av skolelærer-eleverne, som var av taterslegt, og som senere blev modellen til *Carolus Magnus* (i „Fred") — hans navn var Martin Skau — om at rømme tilsjøs og aldrig komme tilbake igjen.

Men foreløbig holdt lærerskolen ham fast. Om de store digtertanker end laa og lurte langt inde

i hans bevissthet, saa var allikevel skoleinteresserne vaakne i ham.

Blandt de gamle papirer, som presten Hognestad er i besiddelse av, finder jeg saaledes følgende „Circulære“, hvilket som tillæg fulgte med „Mellemstunden“:

Cirkulære.

„Som Læserne vil huske, har der flere Gange været forsøgt med smaa „Lærerforeninger“ her i Thime; men disse ere, som man ogsaa ved, paa Grund af Mangel paa indre Livskraft, formode vi, visnede hen. Men da det forekommer os, at dette er ligesaa sørgeligt som skadeligt, har vi forenet os om den Idé at kalde det gamle Selskab til Live.

I et Møde, Undertegnede holdt den 6te Maj d. A., blev følgende Udkast til Reglement, bragt i Forslag af Undertegnede, Garborg, foreløbig vedtaget. Ligeledes besluttede vi at samle sammen vore Venner til et Stiftelsesmøde, som vi gjerne vilde have saa festligt og hyggeligt og besøgt som muligt; Mødet ønskes afholdt 2den Pintsedag førstkommende i Line Skolehus. Vi haabe, vore Venner vil gjøre os den Glæde og vise Sagen selv saa megen Interesse, at de møde uden Undtagelse allesammen.

Reglementet afskrives her, forat Læserne kan have Tid til at sætte sig ind i Sagen til Mødet, hvor Reglementet skal faa sin endelige Form“.

Saa følger „Reglement for Skolelærerselskabet „Idun“. Dette begynder saaledes:

„Der bestaar et Selskab, som bærer Navnet „Skolelærerselskabet (eller „Skolelærerklubben") „Idun". Vi vil ikke have Ordet „Skolelærerforening", da en „Forening" efter vor Mening forudsætter en større eller mindre Del Baand og Tvang. Selskab derimod aander af en større Frihed og Samholdsaand uden Baand. „Klub" antyder for en Del Selskabets Fremtræden.

„Idun", Navnet paa hin skjønne Gudinde med Æblerne, som havde den Kraft, at den, der spiste af dem, blev ung, skal antyde vort Selskabs Liv og Ungdomsfriskhed, forsaavidt det lykkes os at faa Selskabet til at svare til sit Navn.

Selskabets Formaal er, som Navnet „Klub" antyder, først at belive, opmuntre og opløfte sine Medlemmer og ved gemytlige Sammenkomster fastere at knytte det Venskabsbaand, der allerede eksisterer, — dernæst om muligt at belære sine Medlemmer og uddanne dem for sit Kald som Mennesker, Borgere og Lærere, og endelig at modarbeide Alt, hvad man anseer som Skjævheder eller Usundheder hos Folket, og stræbe efter bedste Evne at „rette det, som vrangt er, rejse det, som velt er", — og særlig vil Selskabet have sin Opmærksomhed henvendt paa det norske Maalstræv og hvad mere der angaar den norske Folkelighed og Folkelivet".

„Circulæret" slutter med de ord:

„Altsaa 2den Pintsedag præcis Kl. 11 møde følgende i Line Skolehus: John Haaland, Carl Frøjland, Ingebret Simundsen og Nils Øglende,

for at man der kan bestemme det Nærmere. Denne Bekjendtgjørelse cirkulerer i nævnte Orden, og Nils Øglend leverer den bestemt tilbage til mig paa Mødet.

Garborg, 9de Maj 1868.

A. Garborg."

Forholdene i forældrehjemmet var imidlertid i fuld opløsning. To av Garborgs brødre gik tilsjøs, hvorunder den ene, Eivind, blev borte i den Biskayiske bugt. Søstrene lærte sig til at „brodere" eller de gik paa lærerindekursus. Efterhvert drog de alle over til Amerika.[1]

Garborg selv tok ut som lærer i Riskakvervo i Hetland; senere kom han ind paa lærerskolen i Holt (ved Tvedestrand.)

For første gang følte han sig helt fri og utelukkende beroende paa sig selv. Som en løslatt fange kastet han sig ut i livet med ungdommens voldsomme hensynsløshet — uten anelse om denne verdens farer. Han nød alle glæder, søpet friheten ind med alle sanser og var letsindig med de letsindige. Det var farlige og vanskelige aar, som let kunde ha trukket en ung, ubefæstet mand i avgrunden.

Men han hadde sin fiolin at trøste sig med. Den hjalp ham ofte, naar fristelserne blev for sterke. Og et „frit forhold" til en ung pike, som han var blit glad i, hindret ham ogsaa —

---

[1] Av Garborgs søskende lever en bror, gaardbruker Jon Garborg, i Norge, samt fire søskende i Amerika.

efter hans eget sigende — i at „komme ut i det, som kunde ha været værre“.[1]

Forunderlig uryddig har det i disse aar set ut i den unge lærers hjernekiste. „Skuleklokskap, Pietisme, Diktdraumar, Fantevisdom, Ibsen og ymist anna rart laag og brautst inn-paa Myrkelofte mitt.“ Men under og gjennem alt dette var der allikevel én tanke, som saa sterkt hadde slaat rot i hans sind, at den skulde komme til at gjennemsyre hele hans senere liv og digtning.

Det var tanken paa gjenreisningen av det norske folkemaal.

Allerede i det ovenanførte „circulære“ hadde han foreslaat, at skolelærerklubben særlig burde ha „sin Opmærksomhed henvendt paa det norske Maalstræv og hvad mere der angaar den norske Folkelighed og Folkelivet“. Fra selvsamme aar — 1868 — finder vi et brev fra den 17-aarige Garborg til Kristofer Janson, hvis bondefortællinger paa landsmaal dengang var meget populære

Brevet, som har noget av en profeti over sig, lød saaledes:[2]

„Digter!

De har ved Deres Digterverker, som jeg alle har læst, henrevet mig til Begeistring for Dem og Deres høie og hellige Sag: Det norske Maals Gjenopreisning. Vistnok er jeg endnu for veik

---

[1] I „Ungdom“ er adskillig av denne selvoplevelse benyttet. (Se „Knudahei-Brev“.)

[2] Citert i Kr. Jansons „Hvad jeg har oplevet“, pag. 106—07.

til at kunne bruge Deres Sprog, men De har paa det inderligste overtydet mig om, at dette Sprog er mit som den hele Nations Morsmaal, og at man ikke kan vente, at den sunde, norske Folkeaand skal reise sig til Liv, før det igjen faar Lov til at tale og synge i sit eget Maal. Nu er der vaagnet et maaske ubeskedent Ønske hos mig, og det er derfor, jeg tar mig den Ære at tilskrive Dem — det er et levende Ønske om at eie et *Portræt* af den største *norske* Digter, som jeg allerede i Aanden har lært at elske saa høit og se op til med saa meget Haab om en Sags Seier, som nu er blevet mig en Livssag. — — — Jeg vil slutte med hint store Udraab fra vore gamle Sagaer: „Hold fram som Du stevner!“ og jeg føler mig da forvisset om, at De engang vil se Deres vistnok møisommelige og hidtil ikke altfor meget paaskjønnede Arbeide krones med den skjønneste Frugt. Ved Deres herlige Verker har De allerede vundet stort Terræn hos den unge, opvoksende Slegt ogsaa i min Hjembygd, og med Tiden vil hele den Del af Folket, som er noget oplyst, staa paa Deres Side og flette Laurbærkrandsen til Deres Hoved!

Med de inderligste Lykønskninger

Deres ærb. Beundrer

Arne Garborg

(Skolelærer.)

III. LÆRER- OG REDAKTØRTID.

Garborg ophører som lærer og blir redaktør. — „Lærerstandens avis“. — Et underlig foretagende. — „Smaastubber“ av Alf Buestreng. — Garborg opgir redaktørvirksomheten og reiser til Kristiania med fem daler i lommen.

Efterat Garborg hadde gjennemgaat lærerskolen i Holt, hvorfra han dimittertes med karakteren „meget duelig“, fik han ansættelse som skolelærer i Risør. Det var netop i hans farlige ungdomsaar, og det var netop i disse — i 1869 — at det forfærdende budskap om farens tragiske død naadde ham.

Det har sikkert været en rystende efterretning for den attenaarige mand. Han har da ogsaa selv betegnet det som „det mørkeste i min livssaga“.

Men ungdommen er elastisk. I moren hadde han en trofast og forstaaelsesfuld støtte; og digterdrømmen laa som rosenrøde skyer over skolegjerningen.

Han var en meget middelmaadig lærerbegavelse.

Desto større interesse næret han for literatur og digtning.

Hittil hadde han i „Mellemstunden“ utfoldet sig for en halvt privat vennekreds. Nu var hans ærgjerrighet større; han vilde ut i den store offentlighet. Det sydet og kokte i ham efter at faa delta i den aandsdiskussion, som i disse aar lik et stormveir trak op over landet.

Hans første digt „paa prent“ stod i den fransk-tyske krigs tid i „Stavangeren“.[1] Det var anonymt og var „sikkert noget græsselig juks“, fortæller Garborg. „Det eneste jeg nu kan si om det er, at det var vældig fransksindet. Men grunden til at jeg husker det er rent tilfældig: Et par dage efter at det var trykt sad jeg i den tekniske forenings læsesal i Stavanger og læste aviser; pludselig blev jeg opmærksom paa en Stavanger-Tysker (en haandværksmester vistnok), som vandret langsomt gjennem værelset og knurret ganske høit, at kunde han bare faa rede paa, hvem der hadde lavet dette fordømte schludder om — han nævnte titelen —, saa skulde han ved den levende Gud — o. s. v.; det har antagelig været en ganske morsk trudsel. Jeg moret mig saa smaat over den vrede mand; men hans tyske væsen og halvtyske sprog gjorde mig vist ikke *mindre* fransksindet.“

Den unge, likesaa fantasirike som aandshungrende lærer hadde faat blod paa tand. Allerede aaret efter — i 1871 — opsa han sin lærerstilling

[1] „Stavangeren“ for 1870 findes ikke paa universitetsbiblioteket.

og begyndte at utgi et blad, som først het „Seminaristen", men som senere omdøptes til „Lærerstandens avis".

Det blev til en begyndelse trykt i Risør, men overflyttedes snart til Sanddal, morens gaard ved Stavanger, hvor Garborg paa en loftsbod indrettet sig med en haandpresse, som han hadde anskaffet sig. Det viste sig imidlertid, at der her neppe var nogen fremtid for en avis. Kort efter dukket da ogsaa den energiske redaktør op i Tvedestrand med sit yderst primitive „prenteverk". Her skulde han ved siden av „Lærerstandens avis" tillike redigere „Tvedestrandsposten".[1]

„Lærerstandens avis" er vel noget av det underligste avisforetagende, som hittil er startet i vort land. Med én medhjælper ved sin side — en freidig Bergenser ved navn Isaksen, som forstod sig paa trykningens ædle kunst — var Garborg pot og pande i den hele forretning. Han var redaktør, og han var sætter, og han repræsenterte med sin pen og under de forskjelligste merker en hel stab av medarbeidere. „Alf Buestreng" skrev lyriske digte; *b* var literatur- og kunstanmelder; *G* optraadte som pædagog og fagmand i skolespørsmaal; — det var, som Torkell Mauland har skrevet, historien om Tordenskjolds soldater op igjen.

Avisen hadde adskillige abonnenter, især blandt yngre lærere. Det gjaldt derfor, at den utkom

[1] Av dette blad findes paa Universitetsbiblioteket bare aargangen 1883.

regelmæssig. Men det var et svare slit og stræv med at faa den istand — særlig da det altid var natarbeide. Naar Isaksen ikke hadde mere at sætte, ropte han: „Mere manuskript!“ — og Garborg maatte til at skrive og forfatte paa bare livet.

En sen aften — den 22. januar 1873 — var der et litet tomt rum i satsen. Isaksen ropte paa manuskript, men Garborg var dødstræt. Han reiste sig og skrev noget paa en lap mot døren. Et øieblik efter faldt pennen ham av haanden: Han holdt paa at sovne. Men Isaksen tok papirlappen op fra gulvet. Den næste dag stod der under rubrikken „Bortkomne sager“ følgende vers:

„! ! ! TABT ! ! !

Det var, mens den faldt denne sidste sne, —
jeg tabte en munter, forrykt idé.
Dens mærke var det, at den manglede hode,
forresten dens antræk var à la mode.
Jeg tænker, den slænger etsteds her i staden;
den ærlige finder — maa gjerne ha den.

Alf Buestreng.

Der var i det hele over „Lærerstandens avis“ et blandet præg av intelligens og galgenhumor, som senere har gaat igjen i endel av Arne Garborgs forfatterskap.

Sammenligner man denne avis med „Mellemstunden“, springer det straks i øinene, at redaktørens utvikling i de par aar maa være foregaat med stormskridt. Er han end ikke den fuld-

modne mand, saa er han dog et godt stykke paa vei til at bli voksen med den voksnes sunde dømmekraft og den voksnes intelligente ironi.

Avisens indhold dreiet sig mest om literatur, skolevæsen, maalsak og — matsnak. Hertil kom en hel del lyriske digte.

Garborgs daværende stilling til maalsaken sees bedst av nogen betragtninger over „Den norske Frihedsbevægelse“ i „Tvedestrandsposten“:[1] „En anden bevægelse, som ogsaa hører herhen, er den i de senere aar saa sterkt fremtrædende stræben efter folkelighed og norskhed i literaturen, denne stræben, der har faaet sit skarpeste udtryk i den saakaldte maalbevægelse. Denne har uden tvivl en fremtid for sig — om end maaske i en anden form end den, vore maalmænd nu tænker sig, — og da den i sit væsen er helt ud national og helt ud demokratisk, saa vil den tillige faa større indflydelse paa det politisk folkelige liv, end man nu tror. Den bærer ialfald samme vei som frihedsstrævet og folkehøiskolen: Henimod udviklingen af et frit, selvstændigt og levende folk, der er sig selv og lever sit eget liv.“

Sin interesse for maalet viste redaktøren samtidig ved til sit blad at knytte flere landsmaalsmedarbeidere, særlig Torkell Mauland og Knut Mæland, som dengang var lærer i Tvedestrand.

Den skarpe, kritiske evne, som senere saa sterkt skulde præge endel av Garborgs produk-

---

[1] Efter T. Maulands citat i „Syn og Segns“ festnumer, 1911.

tion, gav sig allerede dengang utslag i „Lærerstandens avis“. I en række artikler anmeldes saaledes Jonas Lies Nordlandsfortællinger. Garborg er begeistret for „Den Fremsynte“ og skriver, at med den bok er Lie „steget op til at blive en stjerne af de høiere klasser: Hans navn maa sættes op ved siden af Ibsens og Bjørnsons“. Han finder, at novellerne i „Fortællinger og Skildringer fra Norge“ er „mere tynde og nøgne“ end i den førnævnte bok. Til gjengjæld staar „Træmasteren Fremtiden“ overmaade høit i anmelderens øine. I finnetrolddommens og midnatssolens land har Lie fundet sit nye „Poesiens Kalifornien“.

I en omtale av Bjørnsons „Sigurd Jorsalfar“ anstiller han en mandjevning med Ibsen, en mandjevning, som er karakteristisk for hans daværende literære syn. „Interessant er det at sammenligne Bjørnson som dramatiker med hans store samtidige, H. Ibsen, der i rent poetisk begavelse maa siges at overfløie Bjørnson. Disse to dramatikere har noget tilfælles, nemlig den store dramatiske kraft, denne fuldendte plastik i karaktertegningen og denne sikkerhed i det formelle; men i kunstnerisk forstand har Bjørnson ubetinget forrangen. I hans digtning er der altid skjønhed og harmoni, og det er kunstens største fordring; Ibsens digtning er derimod altfor tung og tankesprængt; poesiens bløde tone overdøves af ethiske „klokkeklemt“, og derfor blir der disharmoni. Det griber, det ryster, det „risler én gjennem marg og blod“,

men skjønhedslinjen er sprængt; man forlader ham med et bittert og smerteligt indtryk istedetfor med den fred og løftning, som den sande kunst altid giver."

Tiltrods for dette Garborgs kritisk kjølige syn paa Ibsens digtning, saa var det allikevel denne, som mest stod i samklang med hans eget tvilesyke, forrevne sind. „Brand" hadde, som vi har set, allerede ved fremkomsten gjort et sterkt indtryk paa ham. Det steile, avgjorte og uavkortede standpunkt drog, lokket og imponerte den unge mand, hvis sjæl endnu var som et svaiende siv under aandens stormbyger.

I sin avis gav han flere ganger uttryk for dette. Det heter i et digt, betitlet „Tvivl":

Ak, vidste jeg bare en eneste kvist
at hvile min vaklende fod paa!
En grundvold sikker og uden brist
at bygge mit bævende bod paa!

Ak, vidste jeg bare den ting paa jord,
som sindet fik samle og styrke,
en eneste ting, som var ren og stor
og maned' min kraft til yrke!

Og det heter i et andet digt:

Jeg tror paa Vorherre og negter ham dog,
jeg beder og bander tillige;
jeg gaar næsten kvalt under syndens aag,
og nægter dog Satans rige.
Jeg trodser om dagen, naar solens flom
sig vælder om skovenes klædsel,
jeg skjælver om natten for Herrens dom
og gyser for Helvedes rædsel!

Det var ut av dette av tvilens nag sønderrevne sind, at Garborg i denne tid (1873) utgav sine „Smaa-stubber“ under pseudonymet Alf Buestreng. Den lille pièce paa 47 sider bærer som undertitel: „Hvem har ret? — Et blad, revet ud af dagens livs-drama“, og er holdt i form av en versificert dialog mellem flere repræsentanter for de forskjelligste livsanskuelser — en prest, repræsenterende statskirken; en ildsjæl ved navn Storm — noget i likhet med Ibsens Brand; endvidere den materialistiske Jean, den gudsfornegtende Leon o. s. v.

Præsten (til Storm).

Du søger livet midt i dødens hule
og sandhed i din egen, dybe nat.
Og himmeriges riges største skat,
den søger du i verdens røver-kule!

Bjørn.

De slaas med vinteren saa vildt og fnysende,
at ogsaa somren flygter, ræd og frysende!

Storm (ser studerende paa dem).

Ja, — her er taaget; — sjælen tung og vaad —

Bill (gabende).

— søvnig, overlæsst af flesk og erter.

Storm.

Her maa en storm, som knuser dødens baad, —
en storm, der sønderriver alle hjerter,
en storm, der skaber vé og kval og graad,
thi hvis der gives noget frelsens raad,
saa maa det gives gjennem tunge smerter!
Her maa en storm, der river alting med,
en storm, der ender søvnens sløve fred, —
aa! hele verden maa som sagt gaa under, —
og da først det mod frelsens vaar-dag stunder!

Jean.

Saa sent? Da lever jeg det ikke op.

Storm.

Du? — Du som jeg. Man bryder med de døde,
naar først man gjør det store, tunge hop
fra nattens kyst og op paa livets top; —
da dæmrer evighedens morgenrøde.

Jean.

At kunne hoppe er ej alle givet,
helst naar man har en engelsk steg i livet.

(*Leon* anviser imidlertid en anden vei til det nye samfund og det nye liv:)

Jean.

Der hoppes ikke da?

Leon.

O, langtfra nej;
indretningen er yderst komfortabel.
— Jeg er agent for linjen, skjønner I; —
tidsmæssig er den, praktisk og bekvemmelig — —

Bill.

Naa, lad os høre Deres ny methode!

Leon.

Den lyder overalt: Fornægter gud!
Slæng hele dette væv af fordom ud
og tror kun paa jert eget klare hode!
— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —

Storm (til Leon).

Aa — bort med vrøvlet, vanvids-hanegalet!
Jeg hader jer; I styrter idealet!
— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —

(Senere til Jean:)

Du elsker sukker, og du hader salt,
og viger sky for lovens livs-krav: Alt!
Men derfor er og bliver Du et lig;
du døde straa-død; thi du frygted krig!
— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —

(Til præsten:)

Og De vil ind i Deres faarestald
og sludre væk for kjærringer og bønder

om deres store, dyrebare synder,
der har Dem skaffet Deres fede kald —?
— — —
I Deres baas De sidder tryg og rød;
De sælger naaden til bestemte priser;
De præker, døber, klipper faar og spiser, —
all right! men for idéen er De død.
— Naar saa man Dem at ofre alt i verden
og følge Deres gud paa sandheds-færden?

Det er, som man ser, en umiskjendelig Ibsensk aand, som gjennemsyrer den hele dialog.

Ikke mindre paavirket av Ibsen er det digt „Ved en vugge“, som utgjør den sidste halvdel av „Smaa-stubber“:

Stakkels min lille, hvad vilde Du her —?
Her, hvor bestandig det stormer og sluder,
her, hvor vi alle, saa mange vi er,
vandrer lig ulve i natten og tuder —?
Her, hvor det likeste Du kan møde,
er disse *virkelig, afgjort* døde,
men hvor Du hyppigst skræmmes af fæle
levende lig og *halvraadne sjæle . . .!*

Det er triste ord til et barn i vuggen. Men — heter det videre:

— Kanske Du med *frelsen* kommer?
Kanske stevned just Du hid
for at løfte jordens strid
over lav-maals-livets tommer?

Er det frelsen, som Du bringer,
o, saa spænd da Dine vinger,
svæv som dragernes betvinger
op fra støvets regioner!
Strid og kjæmp, til blodet springer,
kjæmp, til livets klokke ringer,
kjæmp, til verden sterk sig svinger
op i lys ved sangens toner!
— Faar Du aandens banner fæstet,
syng saa, mens Du blir korsfæstet —!

At redaktionsvirksomheten ikke var noget fett levebrød, fremgaar med al forønsket tydelighet av en række artikler (i „Lærerstandens avis“), som væsentlig handler om mat og om Hanna Winsnes, og som røber, at Alf Buestreng ikke bare var den *aandelig* hungrende literat. Der er en Rabelais'sk frydefuld lækker-graadighet over hans kauseri om „Lidt madstræv til en afveksling“ (11. januar 1873).

Han begynder med at spotte filosoferne. „De har med megen kunst bygget op storartede korthus og kaldt dem „verdens-anskuelser“; og de har paa den aller-subtileste maade søgt at klare de to forfærdelige problemer: „Være“ eller „ikke-være“, hvilke begreber de lærde finder høist ubegribelige, — og naar de saa vel har faaet bygningen færdig, og en flok godtroende disciple har forsøgt at pynte den lidt ud, saa har den ganske gemytlig ramlet sammen. — — — Men alt dette fører mig for vidt. Lad mig skynde mig at komme til mad-strævet. For jeg er temmelig sulten — og hvad den filosofiske indled-

ning angaar, saa er jeg ligesaa kjed af den, som Du er, min værdige læser! — Eh bien! Nu er det bare overgangen, saa er vi der. — — — Hvad i alverden kan sættes over et veldækket bord? Det gad jeg nok vide. Der er rigtignok dem, som foretrækker vinen; men jeg takker. Jeg ved, hvad det vil sige at have tømmermænd — d. v. s. jeg har blot som en dunkel erindring fra den tid, da jeg var ung og yr og satte det spirituelle over det solide. — — Ingen videnskab, være sig af hvilkensomhelst art eller gaaende i hvilkensomhelst retning, kan i mine øine paa langt nær maale sig med *gastronomien.* Jeg gir hundrede gange mere for en trind, glat og trivelig kok, der er vel hjemme i sin kogebog, end for selv den lærdeste professor, der kan gjøre kunster paa et katheder, eller den genialeste digter, der producerer vrøvl i versevis og aspirerer til en digtergage paa 400 spd.“

„Man taler“ — fortsætter han videre — „i vore dage saa meget om at løfte, begeistre, staalsætte o. lign., altsammen naturligvis i aandelig forstand. Og jeg véd noget, som rigtig for alvor kan løfte og begeistre én, og det saaledes, at éns tænder ordentlig løber i vand, — det er, naar man sulten sidder over et rigtig delikat og kraftigt maaltid. Se, det er noget, som kan give éns syn flugt! Hille min sandten, hvor aanden paa elastiske vinger flyver om fra tallerken til tallerken, fra suppe til steg, fra sauce-skaal til vinflaske! Og hvor hæves ikke éns indre liv til

høidepunktet ved den deilige, rent klassiske musik af skeer og gafler! Jeg er ikke meget aandrig af naturen, men sæt mig ved et saadant bord, og saa skal Du høre, hvor min aand kommer i sving! Min tanke hæver sig ved tallerkenernes klang ligesom stridshesten ved trommehvirvelen! — — Ja, hvor det smager at være sulten. Det ved alle norske skolelærere.

Man har klaget meget over den moderne civilisation. Men naar civilisationen optræder i form af delikate gaasebryster og griljerede høns, saa sadler jeg om og erklærer begeistret:

> Culturen maa dog i grunden prises,
> saavidt som dens præstationer kan spises.
> Den høilig har udviklet kjøkken-personalet
> og næsten naaet kogebogs-idealet!
> Ja leved Lukullus, selv han vist beundrede
> bordene i vort „idéens aarhundrede".

Med alt sit meget forskjelligartede indhold gav „Lærerstandens avis" et magert økonomisk utbytte. Foretagendet kunde livnære baade en og to sættere, men indkomsterne strak ikke til for en redaktør — hvor smaa fordringer denne end maatte stille. Det blev til brudd og uvenskap med Isaksen, som fra nu av overtok den hele forretning med aktiva og passiva. Redaktøren og utgiveren — Garborg — rystet støvet av sine føtter og drog til Kristiania med fem daler i lommen. Der vilde han „studere eller dø" — eller „faa sig en lirekasse og spille sig frem gjennem verden."

Den 27. juli 1873 stod hans avskedsord i det lille blad. Jeg hitsætter:

„Til læserne!

Efter et kort og møiefuldt liv gaar nu „Lærerstandens avis“ til hvile. — — Bladets trykkeri er paa grund af økonomiske vanskeligheder gaaet over i andre hænder. Udgiveren kan under disse omstændigheder ikke fortsætte længer. Det vilde i dette tilfælde ogsaa næsten være meningsløst; thi hans livskald ligger ikke paa dette felt. — — Udgiveren har forladt skolen for at gaa ind i en anden livs-sfære.“

— Gjennem hele ungdomstiden hadde digterkaldet lokket og vinket og fristet.

Nu skulde det bli alvor. Eventyret skulde begynde.

Og eiet han ikke mere end fem daler at begynde reisen med, saa hadde han allikevel det, som var mere værd: et trist og sterkt liv bak sig og dertil bitre erfaringer, som for altid hadde sat merke i hans sjæl og sind.

Det skulde bli den kilde, som han i meget av sin senere digtning skulde øse av.

Garborgs ungdomsaar rummer i virkeligheten *in nuce* spiren til en stor del av hans manddoms literære produktion.

Et lydhørt øre vil i „Mellemstunden“ finde klangbund for „Haugtussa“. I Alf Buestrengs „Smaa-stubber“ aner man ironien i „Trætte mænd“. Garborgs haarde livskamp i ungdom-

men gjenopleves i „Bondestudentar". Hans fars og hans egen religiøse sjælestrid gaar igjen i „Fred" og „Læraren". Personlige selvoplevelser gav støtet til hans senere saa vegtige indlæg i sedelighetsdiskussionen. Og fædrehjemmets sprog — det, som gjennem aarhundreder hadde været ættens derhjemme paa Jæderen — la grunden til hans livslange, ihærdige arbeide for landsmaalet.

IV. STUDENTERTIDEN.

Garborgs fremtidsmaal. — „Keiser og Galilæer. En kritisk studie.“ — „Jaabæk og præsterne“. — Skral levemaate. — Hærem. — Garborg og kongen. — En uavhængig karakter. — Garborg blir student.

Det var med høist uklare forestillinger om fremtiden, at Garborg reiste til Kristiania. Embedsveien lokket ham ikke, — farens sørgelige endeligt hadde forlængst skræmt ham bort fra ethvert ønske om at realisere sin ungdomsdrøm: at bli prest. Og alslags kontorarbeide bød ham imot.

Nei, der spøkte andre tanker i hans hjerne: han vilde ta artium og bli digter og leve i aandens eventyr.

Helt ukjendt var han ikke. Gjennem „Lærerstandens avis“ var han blit læst i vide kredse. Og særlig hadde han vakt opsigt ved utgivelsen av en literærkritisk avhandling om „Keiser og Galilæer“, som utkom i 1873. Her gav Garborg luft for hele sin beundring av Ibsens tekniske, formelle og sproglige mesterskap. Men samtidig eftergik

han det digteriske tankeindhold med en saa skarp kritisk sans, at det vakte opmerksomhet. Man blev da ogsaa vidne til det for den art arbeider ualmindelige særsyn, at det utkom i andet oplag.

Anmelderen begynder med at karakterisere digteren som en „søgende“. Ibsen er „negativ“. „Han tumler sig vildsomt i tvivlens nat og vilde ikke kunne svare ét til tusinde, dersom et folk i angst over sine mange brøst vilde flokke sig om ham og spørge: „Hvor er lyset?“

Garborg som student.

Tvil er det samme som tomhet. „Ibsen har et sted sagt, at ogsaa „tvivlens gave“ kan gjøre en til digter. Dette er netop Ibsens ulykkelige misforstaaelse. Tvivlen er ikke en „gave“, den er et *standpunkt*, ja hvad der er mere, den er kun et *overgangsstandpunkt*. — — — Ibsen er et eksempel. Han har faaet digtergaven i rigeste maal, men tvivlen sprænger hans sang. — —

Ibsen staar kun indirekte i forhold til livet. Han *naár* ikke engang saa langt som til livet, fordi han aldrig kan blive færdig med det, som ligger *bag* livet, det, der er „livets grund". Selv om han — som i „Keiser og Galilæer" — kommer saa langt som til den antagelse, at livets grund er *døden*, saa kan han endda ikke stanse; thi det næste spørgsmaal blir uvilkaarlig: Hvad er saa dødens grund? Og der blir han staaende; thi det eneste svar, der er at faa paa dette spørgsmaal, er hint fortvivlelsens suk: „*Det er gaaden*".

Det er med „Keiser og Galilæer" som med ethvert af Ibsens arbeider: Man lægger dem bort med en ubehagelig følelse af at være *utilfredsstillet.* Udviklingens knuder er alle *formelt* løste; men spørgsmaalenes inderste, smerteligste braad staar ubønhørligt igjen. Ved hvert af sine værker slynger Ibsen et nyt *problem* ud i verden, — et nyt problem, der dog til syvende og sidst blir det samme: Problemet om den fri menneskelige personligheds inderste forhold til sit ophav, til helheden, til „verdensviljen". — — Hvad er gaaden i „Brand"? — „Mandeviljens" forhold til den evige vilje. — Hvad er spørgsmaalet i „Peer Gynt?" — Det enkelte menneskes forhold til sin bestemmelse. — Og nu i „Keiser og Galilæer", hvor striden træder helt og direkte frem, lyder modsætningen: „Frihed og nødvendighed", med et uendeligt spørgsmaalstegn efter".

Som et kritisk resumé av den hele digtning slutter anmelderen: „Seet i sin helhed maa det indrømmes, at „Keiser og Galilæer“ i mange henseender er et virkelig monumentalt værk, hvortil maaske ingen literatur eier magen. Det har sine svagheder, det forstaar sig. Men disse svagheder grunder sig væsentligst paa omtændigheder, der ligger udenfor det ethiske, og digtets fortrin er saa mange og betydelige, at man derover bliver tilbøielig til at glemme, hvad det — med hensyn til livsanskuelse — mangler. I det hele tør det siges, at vor literatur har gyldig grund til at være stolt deraf, og vor tid har derved sat sig et mindesmærke, der i sin eiendommelige, lidenskabelige skjønhed vil have krav paa opmærksomhed og interesse ud gjennem alle tider“.

Garborg er, som man ser, de rene standpunkters mand. Derfor beundret han „Brand“, og derfor kunde han i sin mandjevning mellem Ibsen og Bjørnson (i „Lærerstandens avis“) omtale den første, som han gjorde — i fuld overensstemmelse med, hvad der ovenfor er anført.

Garborg var selv en „tvivler“, men han ønsket av hele sin sjæl, at han engang kunde opnaa at komme ut over „overgangsstandpunktet“.

Ogsaa paa det kirkelig-religiøse omraade optraadte han i disse aar som de rene liniers talsmand. Hans trang var at søke tilbunds i tingene, og den trang har fulgt ham gjennem hele livet.

Det er kanske den, som inderst og dypest karakteriserer hans hele personlighet.

Det var i den bekjendte Jaabæk-Riddervoldske sak. Den lærde, strengt ortodokse pastor Riddervold utgav i 1872 en brochure, hvori Jaabæks forhold til kristendommen undergaves en voldsom og hensynsløs kritik. Jaabæk anla sak, og Riddervold blev frifundet. Herom hadde Garborg i „Lærerstandens avis“ skrevet en række flengende og lysende skarpe artikler — og disse utkom som særtryk i 1874.

Som i et frøkorn finder vi ogsaa her den senere Garborg — den rastløse stridsmand mot al ydre skin-kristendom, med krav paa greie linier og uryggelig tro paa livets utvikling.

Hans lille skrift, som bar titelen „Jaabæk og Præsterne“, er — samtidig som det er et angrep paa presterne — et direkte utslag av hans evige kamp for at rydde op i sig selv og feie al uklarhet bort. Hvor egte „Garborgsk“ er saaledes ikke hans svidende omtale av misforholdet mellem kristelig theori og kristelig praksis:

„Modsætningen er for skarp, for bitter: Naaden, siger præsten, lader sig ikke opveie med guld; men alligevel ser det ud, som om præsten selv virkelig *forhandler* naaden, og det til faste, lovbestemte priser: Daabens naade koster en mark, nadverens 12 skilling; Guds ord ved brudevielse koster 1 daler, Guds ord ved graven 2 daler; og præsten, denne Herrens tjener, der taler saa vakkert og véd saa meget, han viser sig her

som et sandt handels-talent: Han staar paa sin ret! Han lader sig ikke prutte med, — tager gjerne lidt overpris, men aldrig mindre end „lovbestemt!“

Og Garborg fortsætter som talsmand for det uavkortede kristendoms-krav: „Hvis det forholder sig saa, at vi nu staar ved begyndelsen af en periode, hvori kristendommen vil faa en alvorlig dyst at bestaa med alle de gudfiendtlige magter i livet og samfundet . . . saa er det vel ogsaa paa tide at minde om, at den, der vil stille sig som en Kristi ridder, han faar være saa god at gjøre dette helt og ikke blande sine egne og sine familie-affærer ind i denne kamp; han faar mindes Frelserens paabud om at *forlade alt* for at tjene ham, og han faar se selv til at komme saa vidt til klarhed i denne sag, hvorom der strides, at han ikke gaar hen og forraader kristendommen ved at smugle sig selv og sine jammerlige hverdagssorger (f. eks. gage, pension) ind under kristendommens flag og kjæmpe for dem under paaskud af at kjæmpe for Kristus. Det er vist nødvendigt, at en præst har gage, og det er ligeledes vistnok brav, at han faar pension. Men i en tid, hvor der løbes storm mod selve sandheden, mod selve kristendommen, her bør man kunne vente, at en *mand* (end sige en kristen) for en tid kan glemme bort sine egne affærer for at kjæmpe for Kristus, og saapas styrke burde der være hos en saadan, at han kunde tilraabe de stormende: „Tag vor løn! Den bryr vi os

ikke om, — bare vi faar lov til at beholde prækestolene! Herren sørger for resten!“ Og hvis de for ramme alvor sagde dette og i tilfælde handlede i overensstemmelse dermed, — se saa var præsterne i almenhedens øine komne paa det stade, at de kunde have ret til at tale kristendommens sag ligeoverfor ethvert angreb“.

Dette er, som man ser, ren Tolstoy'sk tale — længe før den store russer hadde fremtraadt som den oprindelige kristendoms forfegter.

Den unge, bare et par og tyve aar gamle provinsliterats ord vakte opsigt. Jaabæk anbefalte ham endog som kandidat til redaktørstillingen i „Verdens Gang“, og nuværende borgermester H. E. Berner, som dengang var „Dagbladet“s leder, aapnet ham adgang til sin avis.

Men det var ofte skralt med levemaaten. De artikler, Garborg leilighetsvis sendte til aviserne — han skrev dels i Dagbladet, dels i Bergensposten og dels lidt i Morgenbladet — kastet ikke stort av sig, saa det blev halv- og helsult ut av det hele. „Jeg bodde i Vaterland og levet paa vand og brød“, fortæller han. Skildringen i „Bondestudentar“ av disse trængselsaar er langtfra overdreven.

Da var det, at han gjennem nogen kjendinger fra Stavanger kom i forbindelse med pastor Hærem, som var bestyrer av „Studenterhjemmet“.

Det skulde nu vise sig, hvad stof den vordende digter var skapt av. For han blev i denne tid skrudd ind under indflydelser, som

mangen svakere sjæl vilde ha ligget under for. Med alle sine tvil og tanker aabenbaret han sig som en mand, som bare ønsket at være avhængig av sig selv — og ingen anden.

Hærem var nemlig en bestikkende elskværdig personlighet. Han holdt av alle, og alle holdt av ham. Paavirket av sin lærer, professor Gisle Johnson, tilhørte han den strengt ortodokse retning; han var den drivende kraft i „Lutherstiftelsen“, og hans indflydelse paa de unge var vidtrækkende. „Jeg har aldrig truffet en mand med et saa rigt og uopslideligt hjertelag“, heter det i den varme nekrolog, som Garborg skrev over ham (i „Fedraheimen“, no. 13, 1878).

I „Bondestudentar“ har vi en uforlignelig skildring av den sultne og nødstedte Daniels første besøk hos denne alkjærlig hjælpende „pater“. Og besøket „lykkedes“. Den unge mand, som kan betragtes som identisk med Garborg selv, fik et pengelaan (som efter pastorens død blev tilbakebetalt til enken) og blev dermed foreløbig hjulpet ut over den daglige kamp for middagsmaten. „Jeg var til en begyndelse rædd denne pietisten“, siger Garborg, „og jeg garderte mig paa bedste maate mot mulige misforstaaelser. Manden var imidlertid saa helt forskjellig fra mine forestillinger, at mine betænkeligheter avsvækkedes ganske væsentlig. Jeg blev indbjerget paa „Studenterhjemmet“, hvor jeg fik et litet kvistkammer og begyndte at læse. Noget at beklage mig over hadde jeg ikke. Men

der var noget ved forholdet, som ikke var rigtig greit: Hærem gik naturligvis ut fra, at jeg med tiden vilde bli en arbeider i *hans* vingaard. Og det kunde efter min mening være mulig; men mer var det ikke heller. Det følte jeg des sterkere, jo mere kjendt jeg blev med mine nye omgivelser; og denne følelse blev snart saa sterk, at den drev mig til et rømningsforsøk.

Det var ut paa sommeren. Hærem og frue og de fleste av kameraterne var bortreist; jeg „raadet grunnen aaleine“ omtrent. Da blev „frihedslængselen“ for sterk: Jeg flyttet i al stilhet (hadde fundet mig et billig og rolig litet kot nede i Klingenberggaten). Og nu begyndte jeg med avisskrivning igjen og tænkte som saa, at knep det, saa fik jeg i guds navn heller sulte litt; friheten var det høieste gode. Dette gik til en tid. Men høsten kom med surveir og halvsult og derav følgende arbeidsudygtighet; situationen blev mere og mere umulig. Jeg krøp til korset og — vendte tilbake til „Studenterhjemmet“, hvor jeg blev mottat av Hærem med aapne arme“.

Dette forsøk paa at bjerge sit eget selv i et ugreit forhold er karakteristisk for Garborg. Hans trang til rene linjer er av en saa ømfindtlig art, at den næsten kan anta præg av overdreven stolthet eller overdreven samvittighetsfuldhet.

Hvor mange unge mænd vilde vel ha hat karakter nok til at stille sig som Garborg, da følgende

hændte, — han har selv en aftenstund fortalt mig om begivenheten:

„Det var antagelig vaaren 1873, at jeg paa Studenterhjemmet overraskedes av et brev fra hofchefen med anmodning om at møte paa slottet. Uttrykkene har jeg for længe siden glemt; men skrivelsen antydet paa en diskret maate, at jeg var en av de unge mænd, for hvis videre utvikling hans majestæt hadde interesse; — hvem der kan ha anbefalet mig „paa høieste sted“, aner jeg ikke.

For mig var naturligvis situationen pinlig. Jeg var ganske vist ikke republikaner; men jeg visste ikke, hvad jeg *kunde* bli; og i alle fald maatte det være ubehagelig at ha omstændigheter av den art at ta hensyn til, om man engang skulde føle sig opfordret til at optræ i den politiske diskussion (hvad enten man kom til at staa paa den ene eller den anden side; — jeg hadde jo allerede en idé om, hvordan det var at bli støttet, selv paa den formelt hensynsfuldeste maate, fra særinteressert hold. Enden paa visen blev — det høfligst mulige nei tak fra min side“.

Dette uavhængighetens træk gaar igjen i hele Garborgs senere liv. Den, som kjender digteren nu i hans ældre aar, vil saaledes vite, hvor tungt han føler ansvaret ved den aarlige gage, som stortinget har bevilget ham, og hvor ængstelig samvittighetsfuldt han søker at gi vederlag for pengene.

Arne Garborgs utvikling er i det hele en

direkte fortsættelse av hans ungdoms livslinier. Pedantiske flisespikkere kan mulig paavise et og andet brudd og et og andet sidesprang, men retningen har altid været fremad og bestandig fremad paa samme vei.

Han var kommet til Kristiania „for at bli student eller dø". Han valgte foreløbig at bli student og meldte sig i den anledning ind som elev paa Heltbergs „studenterfabrik". I „Bondestudentar" har Garborg git en likesaa humoristisk som ypperlig skildring av den eiendommelige undervisningsanstalt, hvor saa mange av vore betydeligste digtere (Vinje, Ibsen, Bjørnson, Lie) tidligere hadde slitt skolebænken.

Efter et aars forløp (i 1875) tok han artium med *laudabilis præ cæteris*, — han er bl. a. den eneste av den ældre forfattergeneration, som har opnaadd 1 i norsk stil.[1] Paa sin beskedne vis omtaler han (i „Knudahei-brev") eksamensresultatet med følgende ord: „Aldri i mine livedagar hev eg vori saa rædd. Eg kunde ingen ting. Det var klaart som blekk: Eg gjekk til dunders. Daa alt var yvi, viste det seg, at eg hadde klara meg likevel. Men *non* fekk eg ikkje".

Arne Garborg var da 24 aar gammel. Han hadde saa at si tat sine studenteraar paa forskud — før *examen artium*. Han hadde allerede gjort sig bemerket i offentligheten, og det skulde

[1] Hans norske stil er desværre ikke at finde i universitetets arkiv.

snart vise sig, at han i vort land var en av dem, som der for fremtiden maatte regnes med.

Hans tanke var at slaa sig paa filologien, og han begyndte at ta fat paa anden-eksamen *(examen philosophicum.)* Men der var saa meget andet, som samtidig optok ham, — og det førte ham snart ind i andre strømretninger.

V. KAMPAAR.

Paa usikker grund. — Garborg og Georg Brandes. — En „maalkrig", som fik følger. — „Fedraheimen". — Religiøs frigjørelse. — Kampaar. — Op med vinduerne. — „Den religiøse erkjendelses princip". — Anmeldelserne av „Vantroens væsen" etc. — Garborg som polemiker og som redaktør. — „Ein Fritenkjar". — Abonnenterne flygter. — Garborg ansøker om stipendium.

Sjelden har vel en ung mand hat et saa sterkt liv bak sig som Arne Garborg, der han gik inde i Kristiania med sine fremtidsdrømme. Han hadde set og gjennemlevet mere end de fleste, og han hadde i usedvanlig grad grublet og reflektert over tingene. Allerede i konfirmationsalderen var han en forholdsvis moden og bevisst ungdom, som brukte sine egne øine og tænkte sine egne tanker. Og som 17 aar gammel lærer og redaktør tok han stilling til de store samfundsspørsmaal i standpunkter, som han senere har utdypet og utviklet.

Som nybakt student skrev han adskillig i det liberale intelligenspartis organ, „Aftenbladet", men

han optraadte til en begyndelse meget forsigtig. Det var jo en urolig gjæringens tid paa alle omraader. I religion, i videnskap, i kunst og literatur — overalt var der revolution og omveltning.

Vi hadde i vort land levet for saa hermetisk avlukkede dører, at stormen ute fra Europa føltes dobbelt voldsom. Det føk i luften med teorier og almensætninger. Navne som Darwin, Spencer, Renan, Comte, Zola og Taine lød som *skrik* ut fra avisernes spalter. Folket var delt i to stik motsatte partier — høire og venstre, troende og fritænkere. Familierne splittedes, alt eftersom de enkelte medlemmer hørte til det ene eller det andet parti. Ja, fanatismens bølger gik saa vidt, at ellers fredelige og pyntelige mennesker endog foretok sine indkjøp under hensyntagen til, om vedkommende kjøbmand hørte til de „radikale“ eller ikke.

Det var en vanskelig tid for den, hvis trang var rene linier og greie standpunkter.

Og Garborg følte grunden svigte under sig paa mere end ét punkt. Han pinte sig og led og grundet og søkte efter et fast tak at holde sig i. Men alle begreper syntes at være i fuld opløsning.

Det fornuftigste var i det længste at bevæge sig paa gamle, kjendte, trygge tomter. Da saaledes Georg Brandes (i december 1876) kom til Kristiania for at holde foredrag, blev han møtt med den forbløffende besked, at kollegiet negtet at stille et universitetsauditorium til disposition.

Og blandt dem, som ivrigst forsvarte denne kollegiets holdning, var Garborg. I lange artikler hævdet han, at universitetet var en kristelig indretning; den var en opdragelsesanstalt, hvor ensidige agitatorer ikke var paa sin plads. Og Brandes' maal var, negativt: Kamp mot kristendommen, og positivt: Fri kjærlighet. Hans optræden ved universitetet var simpelthen ulovlig — stik imot høiskolens væsen og idé.

Forholdt saaledes vor digter sig en tid ængstelig til de nyere, europæiske aandsstrømninger, saa varte det ikke længe, før han paa væsentlige omraader blev revet med i stormhvirvelen.

Det var først maalbevægelsen.

Denne hadde jo gjennem hele ungdommen eiet hans fulde, varme kjærlighet. Og nu skulde et tilfælde komme til at stille ham frem som en av dens nye førere.

Han hadde i „Aftenbladet" (januar 1876) skrevet en anmeldelse av Kr. Jansons historiske roman „Fraa Dansketidi". Og den anmeldelse gav støtet til en lang og voldsom „maalkrig", hvori han bl. a. hadde folk som Johan Storm, Ludvig Daae, Hartvig Lassen og K. Knudsen til motstandere. Men Garborg forsvarte sin sak med en lidenskap, en intelligens og en blendende logik, som med ét slag aapnet ham plads blandt maalbevægelsens første mænd.

Hans artikler virket som det hornsignal, som midt i stridens hete samler de spredte tropper. Ved brev og bud fra Henrik Krohn og flere av

de ældre maalmænd hyldedes han som en ny ledende kraft. Og faa maaneder efter valgtes han til formand i „Det norske samlaget“.

Det følgende aar utgav han „Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse; et forsøg paa en omfattende redegjørelse, formet som polemiske sendebreve til modstræverne“ — en bok, som tyder paa, at dens forfatter ogsaa paa det filologiske omraade vilde ha kunnet drive det til noget betydelig; sikkert er det, at den yderligere grundla og befæstet hans ry som en skarp, klok og behersket forfegter av den sak, som han engang for alle hadde gjort til sin.

Omtrent samtidig tillyste han et maalmandsmøte, hvor han fremla en plan om utgivelse av et blad. Planen godkjendtes, og ut paa høsten utkom „Fedraheimen, eit vikeblad aat det norske folket.“

Som en parallel-linie med denne Garborgs utprægede interesse for landsmaalet løper i hans utvikling en stedse sterkere frigjørelse saavel religiøst som politisk-socialt. Særlig hadde han henimot 1880 en sjælekrise, som for altid skulde sætte skjæl og merker i hans personlighet. „Jeg havde,“ meddeler han mig, „i Hærem-tiden, væsentlig ved Kierkegaards hjælp, tilkjæmpet mig en art „kristelig opfatning“, som jeg haabede engang skulde kunne føre frem til virkelig kristendom. Den maatte blive min redning; „noget at leve paa“ maatte man jo have. Men samtidig kom „moderne idéer“ — oprørske og høist ukristelige — væltende ind over mig (bl. a. gjennem

Brandes' „Hovedstrømninger") og gav nyt liv til mine gamle „Tvil"; stillingen blev mere og mere umulig, trods en noksaa fortvilet kamp for at bjerge den tro — som jeg i virkeligheden *ikke* havde. Det endte med, at „det moderne fritænkeri", „den frie tanke", spændte benene under mig komplet; jeg opdagede en skjøn dag, at hele mit „kristelige standpunkt" var helt gjennem- og undergravet."[1]

Den med uforlignelig humor og ironi skrevne historie „Aarsfesten i ungdomslage" er en realistisk selv-skildring fra hine dage. Med kostelig lune gir den os et billede av den unge mand,

---

[1] Ved siden av Kierkegaard og Brandes bør vel ogsaa den bekjendte Olaus Fjørtoft nævnes blandt dem, som har gjort indtryk paa Garborg. Digteren har meddelt mig følgende om ham: „Fjørtofts bekjendtskab kom jeg ikke til at gjøre. Jeg kjendte ham gjennem hans blad, „Fram"; hans efter min opfatning himmelstormende tanker interesserede — og halvskræmte — mig; selv havde jeg aldrig befattet mig synderlig med politiske — og slet ikke med sociale — spørgsmaal. Jeg fik altsaa vente en tid, før jeg nærmede mig en saadan mand. Imidlertid saa jeg ham ofte, paa gaden, paa „Kafé national" (ved Youngstorvet), paa Dampkjøkkenet; hans personlighed — som ogsaa i det ydre var noget for sig selv — indgjød mig en eiendommelig sympathifyldt respekt. Han var ogsaa stadig omtalt; det var en vistnok temmelig almindelig følelse, at han vilde komme til at indlede en ny tid; jeg syntes, jeg kjendte ham, skjønt jeg aldrig traf ham. Desværre — brystsygdom og vanskelige vilkaar tvang ham snart til at trække sig mere og mere tilbage; og en vakker dag (mai 1878) overraskedes vi af dødsbudskabet; jeg skulde altsaa kun faa følge ham til graven."

som med de bedste forsætter vaklende staar paa „overgangsstadiet“, men som tilslut med en viss lettelse drages tilbake til „verden“ med alle dens lokkende fristelser og farer.

Det var, som om Garborg saavel i sprogkampen som i det religiøse var kommet paa en slags grei grund med sig selv. Han hadde fundet et standpunkt, noget fast at holde sig til.

Og fra nu av følte han sig som en apostel for en ny tid. Han la ivei med en glød og lidenskap, som viste, at han for alvor vilde „ofre sig for idéen“. Han skrev med en pen, som syntes dyppet i ild.

Alle vinduer skulde op. De fri aandsstrømninger skulde uhindret faa komme ind. Aandelig avstængning er umulig. „At lukke tanker ude er i længden ligesaa haabløst som at stænge for luften.“ Slegten *maa* tænke sine tanker ut i de ytterste konsekvenser.

I anledning av den tyske professor Hellenbachs skrift, hvori bl. a. i enkelte tilfælde barnemord forsvares, tar han saaledes i en artikel „Censur!“ kraftig tilorde mot endel forargede opskrik i „Fædrelandet“ og i „Morgenbladet“ (av pastor M. J. Færden). Alle tanker — selv de mest ravgale og forvorpne — maa kunne høres og diskutteres, erklærer han. Aandsfri folk ser dem i øinene og møter dem med klare, rolige grunde, men ikke med hyl paa censur og gewalt.

Der findes bønder, som ikke lufter ut i sine værelser, saa de med hvert aandedrag svelger et

utal av sygdomsbaciller. Akkurat slik er det ogsaa med alle disse censurkjære mennesker, som er saa ræd for enhver aandelig luftveksling i landet. Dem skal vi vogte os for. For det er de, som bærer ansvaret for det aandsliv, som vi nu har, og som i meget „minder om planteliv i en kjelder“.

Garborg utfoldet i disse aar en rastløs og ihærdig virksomhet — i brochurer, i aviser, i foredrag og i bøker. Det var, som om han hadde hundrede armer og hundrede hænder. Og paa alle omraader — religiøst, politisk og literært — var han slagskjæmpen med de hvasse hugg og de manende rop til sine fæller.

Han utsender et skrift, „Den religiøse Erkjendelses Princip“, hvori han begrunder og saa at si filosofisk kartlægger sit eget religiøse standpunkt: „Man ender med at erkjende, at den, som ikke længer kan tro paa barnets vis, han maa tænke paa mandens. Alle mellemstandpunkter har vist sig uholdbare; alle forsøg paa at opstille særlige erkjendelsesmaader for det religiøse har ført ud i selvmodsigelse og selvbedrag. Der blir intet andet igjen end at lade den frie forskning, den uhildede undersøgelse, være det ledende princip ogsaa for den religiøse erkjendelse.“

Han skriver i en brochure, „Vor nasjonale Skam“, om novemberforeningens organ „Budstikken“s ynkelige holdning i forholdet til Sverige.

Han optrær i studentersamfundet til forsvar for den literære naturalisme, som „først og fremst er poesi og dernæst specielt *vor tids* poesi, hvil-

ket er dens fortjeneste — og selvfølgelig ogsaa dens begrænsning."

Og i et par anmeldelser i „Nyt Tidsskrift" av pastor Heuchs „Vantroens Væsen" og prof. Fr. Petersens „Om Skabelsen, Opstandelsen og Styrelsen" aabenbarer han sig som en polemiker av høieste rang. Han møtte de tvende lærde teologer med et fond av kundskaper og en bestikkende logisk tænkeevne, som virket ganske forbløffende og som vakte overordentlig opmerksomhet selv i de konservativeste kredse. Alle maatte erkjende, at man her stod overfor et lysende skarpt hode, en rikt utrustet personlighet og — en yderst farlig radikal fritænker.

Men det, som kanske mest bidrog til, at der næsten stod frygt av hans navn, var den overlegne ironi, som laa over hans artikler. Det var en egen blanding av spot og vidd, som ikke lignet noget andet, og som lykkelig frelste ham fra at virke hadsk eller fanatisk: Den læsendes forargelse utløstes stadig væk i et smil eller en latter.

Hvem var i det hele denne hr. Arne Garborg? — En forhenværende skolelærer, en stakkars journalist, en av den literære og kunstneriske bandes løse fugle . . .

Og man spurgte: Hvor vovet dog denne vindbeutel av en bondestudent at tale saaledes til en autoritet som pastor Heuch:

„Heuchs feil er egentlig bare den, at han vingler i ræsonnementerne. Naar jeg læser hans bog, kommer jeg til at tænke paa, hvad Agur,

Jakes søn, engang sagde til Ithiel, ja til Ithiel og Ukchal; det findes beskrevet i Salomons ordsprog, kap. 30, vers 18 og 19, og lyder saaledes: „Tre ting ere mig forunderlige, og der er fire ting, som jeg ikke véd: Ørnens vei i himmelen, slangens vei paa en klippe, et skibs vei midt i havet, og en mands vei til en jomfru." Jeg kunde ville lægge til som den femte ting: — Og hr. Heuchs vei i logiken. Derved er der nu forresten ikke noget at gjøre. Naadegaverne er forskjellige, og der staar intetsteds skrevet, at en præst er forpligtet til at forstaa sig paa logik."

Og hvad var det vel for en hovmodig fyr, som endog i detaljer tillot sig at kriticere en anset universitetslærers skrivemaate?

For hvad skrev ikke denne hr. Arne Garborg: „Jeg har en anmærkning at gjøre tilslut angaaende prof. Petersens orthografi. Han skriver det personlige, det possessive og det reflexive pronomen i 3die person singularis med stort forbogstav, naar det gaar tilbage paa Gud. Saaledes f. ex.: „Om Gud udsige vi, at Han er afsluttet i Sig Selv. Vi vide ikke Hans tanker; Han fuldbyrder alt efter Sin vilje." Det minder mig om saadant noget som: Hs. Majestæt har i naade behaget at udnævne Sig Selv til chef for borgerkorpset. Hædersbevisninger af den art kan passe for konger over nogle hundrede kvadratmile. Men man hædrer ikke Gud paa den vis. Vilde man ved typografiske midler udtrykke sin respekt for

verdens skaber, maatte man bruge bogstaver saa høie som kirketaarn."

Men anmelderen indskrænket sig ikke bare til denne sin pudserlig spottende maner. Han gik tilbunds i tingene og opstillet de mest infame spørsmaal, som om de lærde herrer var skolegutter: „Hvad *forstaar* hr. pastor Heuch ved erfaring?" — „Vil hr. Heuch gjøre sine medkristne den tjeneste at forklare dem bønnens theori?" o. s. v. Og paa alle omraader trevlet han deres arbeider op i stumper og stykker med en saa flengende kritik, at der saare litet blev igjen av dem.

Det var dræpende skyts av en helt ny art. Man stod overfor en fegter, som allerede fra første stund av var mester.

Jevnsides med alle disse polemiske stridsskrifter var Garborg travlt optat med sin anonyme redaktørvirksomhet av „Fedraheimen".

Allerede fra begyndelsen hadde han sikret sig en række udmerkede medarbeidere. Det var navne som Kristofer Janson, Ivar Mortensson (som skrev under merket „Bjug"), professor Blix, Ivar Tveiten, Andreas Hølaas, Henrik Krohn, Ingvar Bøhn, O. Sveinsson, Steinar Schjøtt, Andreas Austlid o. fl. Og programmet var, at bladet skulde ledes i „national og kristelig aand".

Garborg var, som sagt, utrættelig virksom i denne sin avis. Bl. a. saa flere av hans mindre noveller (senere optat i „Forteljingar og Sogur") lyset i dens spalter. Det var den romantisk farvede

„Av laak Ætt“, den dystre „Seld til den Vonde“ og den fortryllende lille skisse „Stordaad“, hvis stemning er som dugget av taarer.

Men det var ikke at vente, at avisens abonnenter skulde kunne følge redaktøren paa hans aandelige syvmilsfart. De fleste av dem var jo landsens folk, som laa noksaa langt tilbake, og for hvem den „nye tid“ endnu var fremmed og fjern. Som Garborg selv etsteds har skrevet: „Dette land skulde efter sin natur og sine vilkaar være vel skikket til at udvikle karakterer, men faktum er jo, at vi har forholdsvis lidet af den sort, adskillig begavelse, men en frygtelig mængde ustøhed og usoliditet og en frygtelig mangel paa stolthed og mod.“

Det var i det hele saa langt fra, at redaktøren leflet for sine læsere, at han tvertimot sa dem adskillige sandheter og paa alle maater søkte at faa dem med paa den ene „farlige“ tanke efter den anden. Han fortæller dem, at „grautfatet“ ikke er alt i et menneskes liv; han skriver om „kongedømme og republik“; og han berører et saa ømtaalig emne som „kyrkjestriden“. Men han gjør det forholdsvis forsigtig, idet han tænker sig, at kristendommen endnu en tidlang maa holdes oppe av hensyn til folket.

Abonnenterne begyndte at knurre, og der blaastes til ilden av „Fædrelandet“ og „Luthersk Ugeskrift“, hvilke betegnet „Fedraheimen“ som et samfundsnedbrytende blad. Særlig forargelse vakte det, da Garborg tok tilorde for „Taalsemd i tru og meiningar“. Det var noget rent uhørt.

Vilde virkelig Garborg, at man for alvor skulde finde sig i aabenlyst fritænkerske meninger?

Redaktøren lot sig imidlertid ikke anfegte. Han tok overhodet aldrig verdslige hensyn. Han fortsatte rolig sin kurs. Men da han endog dristet sig til i bladets spalter at offentliggjøre sin fortælling, „Ein Fritenkjar", blev det for meget for hans læsere. De rømte, den ene efter den anden. Opsigelse fulgte paa opsigelse. Den uhyggelige titel, som saa at si stod rødglødende over føljetongen, var nok til at skræmme selv de modigste. Gang paa gang blev avisen stemplet som et „fritænkerblad".

„Jeg var sjæleglad," fortæller Garborg, „da jeg ved udgangen af 1883 kunde overgive redaktionen til min theologiske ven Ivar Mortensson."

„Ein Fritenkjar" maa regnes som Garborgs første større fortælling. Kunstnerisk ligger den under for mange av digterens øvrige romaner. Den er noget tør og opkonstruert; dens mennesker er meningsryttere, meningsskeletter uten kjøt og blod. Men den er gjennemglødet av personlig gjennemlevelse; der staar som en medlidenhetens helteglans over hovedpersonen, Eystein Hauk, som hævder den fri tankes fane til det sidste; man føler, at forfatteren er med av hele sin sjæl, hele sin overbevisning og hele sin beundring.

Fortællingen er en tidsskildring, og som saadan vil den bli staaende i vor literatur. Enhver, som var med i 1880-aarenes oprivende kultur-

kamp, vil læse boken med gjenkjendelsens glæde. For saadan *artet* menneskene sig dengang — doktrinært ensidig, *enten* til venstre *eller* til høire. Det var meninger og anskuelser, som bandt og skilte. Man hadde rent glemt, at livet bare *delvis* ledes av tanker. Man oversaa totalt, at vor handlemaate for en væsentlig del betinges av ubevisste impulser.

Det er denne fotografisk nøiagtige gjengivelse, som paa den ene side — kunstnerisk — forringer „Ein Fritenkjar", og paa den anden bevirker, at den som tidsbillede vil ha blivende værd.

Vi har nutildags vanskelig for at forstaa hine kampens aar herhjemme. De kan fortone sig som gjennemsyret av brutal, overfladisk naturalisme. Ser man imidlertid dypere paa forholdene, vil det opdages, at de til syvende og sidst bares oppe av en likefrem fanatisk idealistisk stræben.

Og her var Garborg med blandt de første og mest uforsonlige stridsmænd. Han visste, at fienden ikke var nogen mindre end hele det kompakte samfund, og han visste, at der blandt hans meningsfæller fandtes en hel del lurv og rak. Men — heter det i „Ein Fritenkjar" — „lad være, at Sverres Birkebeiner var en hob af sammendrevent røverpak: det var alligevel Sverre, som eiede fremtiden, og *ikke* Magnus og Erling Skakke."

Garborg skulde snart faa føle, hvad det vil si at optræ mot de store samfundsmagter. Han ansøkte (i 1882) stortinget om et litet reise-

stipendium for at faa friere hænder til at skrive, da „mine livsforhold hidtil ikke har gjort det muligt at samle mig til større frembringelser.“

Andragendet blev avslaat med 69 stemmer. Jakob Sverdrup „næret en varm sympathi for denne mand og for den sak, som han, ialfald tildels, hadde kjæmpet for. Men han vilde ikke være med paa at løfte manden paa skjold for hele nationens øine og derved sætte stempel paa hele hans retning.“ Vistnok var han tolerant, men han syntes, det gik for vidt, naar man nu vilde „kræve af de kristne, at de skulde støtte og hjælpe frem dem, som modarbeider dem.“ Nils Skaar vilde ikke indlate sig paa at dømme, om Garborg var fritænker eller ikke; „men én ting ved jeg, og det er, at en stor del af dette lands kirkefolk har faat den opfatning, at Garborg er en fritænker; men er dette slik, da tror jeg, at man gjør en meget daarlig gjerning ved at gaa med paa den bevilgning, som her er bragt i forslag, og jeg for min part vil afgi den erklæring, at jeg heller vil være med paa at ofre et stort geni, en udmerket begavelse, end at være med at bringe bekymring, ængstelse og uro ind i en stor del af dette lands kristenfolks hjerter.“

Denne avgjørelse var den første av de stormende aands-debatter i stortinget, som i de følgende aar (bl. a. gjennem Kiellandssaken) skulde faa følger ogsaa for vort politiske liv.

VI. „BONDESTUDENTAR“.

Pilestrædet no. 100. — Arbeidersamfundet. — Garborgs vordende hustru. — „Bondestudentar“. — Kamp paa alle flanker og fløier. — Sedelighetsdiskussionen. — „Ungdom“. — Pariserreise. — Et brev.

Tiltrods for avslaget paa stipendieandragendet søkte Garborg allikevel at samle sig om en stor digteropgave: Samtidig med at aapne folks øine for det nye samfundselement, som het bondestudenten, vilde han gi et utsnit av det moderne livs bitre fortælling om de ideale værdiers nederlag under kampen for det daglige brød.

Med sin seige energi og sin myreflittige arbeidsevne gik han løs paa denne digtning, som meget snart skulde gi ham de literære palmer ihænde.

Han bodde dengang i Pilestrædet 100, hvor han i første etage hadde et par smaa værelser, fyldt av bøker, papirer og tobaksrøk.

Han, som i sin barndom og ungdom hadde været næsten „selskabelig“ anlagt, var under de

helt nye livsvilkaar i hovedstaden blit noget av en eremit; han omgikkes bare nogen faa bekjendte og levet i det hele „med pen i haand“ inde i sin stille arbeidscelle.[1] En og anden gang var han i teatret, men hyppigst var han med i den venstre-radikale kreds, som hadde sit tilhold i arbeidersamfundet. Det var bl. a. mænd som Ivar Mortensson, Andreas Hølaas (dengang statsrevisor og formand i arbeidersamfundet), Moltke Moe og av og til adjunkt paa Fredrikshald, Steinar Schjøtt.

Arbeidersamfundet var i de dage en slags oprørets borg — i motsætning til det konservative studentersamfund. Her samledes — som det heter i „Bondestudentar“ — foruten en række „folk uten meninger, folk uten karakter, hurraskrikere for et glas øl“ tillike en „liten utsøkt flok av ivrige idealister, bystudenter og bondestudenter om hverandre, en sterk, glad fylking, som trodde paa tanken, elsket fremtiden, hadde fordomsfrihet til religion, Bjørnson til skald, Fram[2] til rydningsmand, det nye Norge til hær-rop; norsk-

[1] „Selskabelig anlagt i nogenlunde almindelig grad har jeg vist oprindelig været“, skriver han i et brev til mig, „— ialfald peger mine barndoms- og adskillige ungdomserindringer i den retning. Men det „subjektive element“, som saggtens har været mindst ligesaa stærkt, fik overveiende udvikling, dels ved forholdene hjemme i 8-9 til 15-aarsalderen, og dels — formoder jeg — ved overflytningen til helt nye omgivelser, som længe føltes noksaa fremmede. Slige omplantninger, som kan være gavnlige i enkelte henseender, slipper man neppe helt skadesløs ifra“.

[2] Det er: Olaus Fjørtoft.

norske var de paa sin hals og europæiske paa sin hals, — den bedste ungdommen i Norge".

Som digteren en sommerdag sat i sit hjem og arbeidet, overraskedes han ved, at der blev banket paa døren, og ind traadte nogen unge kvinder, som paa vegne av en nedenfor i gaten ventende ungdomsflok var opsendt for at prøve at faa ham med paa en improvisert landtur i Nordmarken.

Deputationens „ordfører" var frøken Hulda Bergersen.

Hvad Garborg svarte — eller om han overhodet lot sig overtale — derom tier historien. Men dette var en av de første gange, at han stod overfor sin vordende frue.

Frøken Bergersen, datter av overretssakfører Christian Bergersen i Stange, tilhørte en ganske liten kreds av begeistrede emancipationskvinder, som med kortklippet haar var begeistret for kvindesaken, svor til den hellige „likestillethet" og sværmet for de moderne russiske forfattere. Med alle sine utfordrende overdrivelser virket de tiltalende ved sin sikre personlige holdning og ved sin ungdommelige oprigtighet. Dertil var de intelligente og fulgte skarpt med. I arbeidersamfundet gjorde de sig gjældende som et litet parti for sig selv.

Og den unge frøken Bergersen var en av de ivrigste. „Jeg hadde lagt mærke til hende," fortæller Garborg. „Hun virket ungt, modigt, friskt og samtidig vederhæftigt; og ved de øine var der noget — ikke blot vakkert, men tilfor-

ladeligt . . . Gjennem fælles venner blev der et bekjendtskab, som efterhaanden blev mere og mere „kameratskab“, især da hun — gjennem Hølaas og Ivar Mortensson, hos hvem hun en tid gik i „maalskole“ — var kommen ind ogsaa i vor „norske“ kreds“.

Det var i denne tid (1883), at „Bondestudentar“ kom ut.

Er Garborg fremfor nogen den personlige gjennemlevelses digter, saa leverte han i dette verk et utsnit av sit og sin egen generations liv, som vil bli staaende som et av vor literaturs vigtigste kulturdokumenter. Det er nemlig mere en tids- end en personskildring. Men netop herigjennem avslører digteren sig som den vordende folkeopdrager, som i og med sine sterke sociale interesser først og fremst arbeider paa sin *egen* personlige frigjørelse. Al Garborgs digtning er en kamp mot dette maal — et maal, som altid er vigende, fordi grænsen for den menneskelige erkjendelsestrang altid er paa flytfot mot nye horisonter.

I „Ein Fritenkjar“ hadde Garborg skildret en idéernes martyr. Eystein Hauk staar som en helt paa de sidste skanser; alt falder, alle svigter sin tro og sin overbevisning; alene Eystein Hauk holder rak ryg.

I „Bondestudentar“ er tanken den samme; den er bare snudd helt om. Her er det den unge bondestudent Daniel Braut, som begynder livet under de lyseste idealers tegn; han tror

paa utvikling og fremskridt og styrter sig ind livet med en glubsk aandshunger, som er likesaa sympatisk som lovende. Men kampen for tilværelsen, streberiet efter en „stilling“, pengenes daarende magt, hele dette lurvete rak av venner, som han kommer sammen med — alt dette ribber ham for hans dristige drømme og hans friske, tillidsfulde ungdomsmot. Han blir som en av de mange, for hvem „grautfatet“ er alt. Og boken ender med, at han ser sit snit til at forlove sig med en rik proprietærdatter. Dermed er han berget og brukbargjort for det gode, borgerlige samfund.

Det er en trist saga, denne Daniel Brauts livsskjæbne. Men den er typisk for alle tider. Det er den eviggamle og altid like nye historie om menneskenes usle dans om guldkalven. I dens blendende skin svinder idealerne hen som røk.

I et foredrag i studentersamfundet hadde Garborg kort tid i forveien uttalt det kjætterske ord, at naturalismen „først og fremst er poesi og dernæst *vor tids* poesi, hvilket er dens fortjeneste — og selvfølgelig ogsaa dens begrænsning“. I „Bondestudentar“ gav han beviset. Han er virkelighetsskildrer, og han er digter. Der er avsnit, som likefrem virker rystende, og der er kapitler, som synes skrevet med taarer. Der er Mark Twainsk vidd jevnsides med bittert vemod og hulkende jammer. Der staar som et fortvilet skrik ut av bokens blade.

Vor literatur har ikke mange sidestykker til

disse Garborgs skildringer av lurvet og ulykkelig fattigdom. Og med saa varmt et hjertelag og med saadan sikker forstaaelse rulles billede op efter billede, at vi midt i al tristheten ret som det er maa storle over de livets mange pussige konstellationer, som Daniel Braut vikler sig ind i.

Han er nemlig ikke bare en svak karakter uten rygrad. Han er ikke en ungdom, som *bare* bør foragtes. Der er „formildende omstændigheter", som forfatteren i nogen mon synes at ha overset. Den unge studiosus er fremfor alt *uerfaren.* Han rykkes op fra de trygge, hjemlige landsens forhold og kastes ind i en hvirvel av fremmede mennesker og nye indtryk, som nødvendigvis maa vende op og ned paa alle hans begreper. Med hans forutsætninger og hans temperament vilde det være et særsyn, om han hadde kunnet beholde og verne om sine ungdomsidealer.

„Bondestudentar" var et strengt ord til ungdommen i almindelighet og bondeungdommen i særdeleshet. Og den gjorde ikke mindre virkning paa sin vis end „Brand" og „Per Gynt" paa sin.

Boken blev mottat som en begivenhet i vor literære verden og langt utover dens grænser. Edvard Brandes fik den oversat til dansk, og den gik senere hen sin seirsgang over det ganske Tyskland. Arne Garborg var med ét slag rykket ind i rækken av vore betydeligste digtere; han blev i Danmark tat til indtægt av den

radikal-fritænkerske literaturkritik, og hans navn begyndte at faa klang ogsaa i Tyskland.

I disse aar gik kulturkampens bølger som høiest. Striden førtes paa alle flanker og fløier. Og sammenstøtene var saa bitre og voldsomme, at de rystet grunden i familielivet og de tusen hjem. *Religiøst* gjaldt det frigjørelse fra de kristelige dogmer. Her gik — foruten Garborg — Bjørnson, Ernst Sars o. fl. i spidsen, støttet utenifra av utenlandske filosofer som Comte, Spencer, Collins, Ingersoll og Waite. *Literært* dreiet det sig om at erstatte den gamle romantik med den nye virkelighetsdigtning, som i Frankrike var brutt frem med Zola og Taine, og som i Norden hadde sine fornemste forkyndere i brødrene Brandes. *Politisk* fegtedes der paa de unionspolitiske barrikader med Johan Sverdrup som ypperste fører. Og hvad de mange foreliggende demokratisk-sociale reformer angik, saa overskyggedes de for en tid alle av det ene store og vigtige diskussionstema: Det egteskapelige og seksuelle spørsmaal.

Med sit skuespil „En Hanske“ hadde Bjørnson utslynget den brandfakkel, som skulde tænde sindene i alle leire. Aviserne summet av diskussion som paa et gigantisk folkemøte; der holdtes foredrag paa alle kathedre, og der prækes og formantes fra alle prækestole. Den ugifte mands seksuelle renhet var det nye løsen og det store budskap.

Midt i denne strid utgav Garborg (1884) en

samling „Forteljingar og Sogur". De fleste av novellerne, „Stordaad", „Av laak Ætt", „Seld til den Vonde" o. fl. hadde tidligere været trykt i „Fedraheimen"; men der var én av dem, „Ungdom", som var helt ny, og som vakte beundring til den ene side og forargelse til den anden.

Den var (som tidligere nævnt) delvis bygget paa en selvoplevelse fra skolemestertiden og handlet om et naturbarn, Anne Malene, — et av disse, som er saa liketil og ret-op-og-ned, at de synes at være vokset direkte op av jorden. Hun plages ikke av samvittighet og kjender ikke ordet moral. Hun er ganske usentimental og har end ikke bevisst overtænkt, hvad forskjellen er paa godt og ondt. Hendes naturlige begreper er upaavirket som i tidernes morgen. Hun gjør alt, hvad hun selv vil; og dette falder saa naturlig for hende, at ingen kan bli sint paa hende; hun er tverimot likt av alle og særlig av mandfolkene.

Hun forlover sig med en bondegut, Per Tjerandsen, men driver samtidig sit spil med en forstassistent ved navn Jens Carlstad, som er kommet til bygden. Denne Jens Carlstad er ogsaa forlovet — med en dame, frøken Jenny, som bor i hovedstaden. „Anne Malene" — heter det — „gjorde mykje, som var galet. Ho gjorde alt, som var galet. Og likevæl vilde Carlstad taka gift paa, at ho var meir uskyldig enn tusund og tusund av dei, som gjekk og var moralske og snakkad skandale." Men allikevel lider han samvittighets-

kvaler under sin forvorpne handlemaate. For han har altid været en moralsk mand.

En dag faar han fra sin forlovede en bok, som het „En Hanske“. Den var forfattet av Bjørnson, og den paala hun ham at læse, og naar han hadde læst den, saa skulde han alvorlig prøve sig selv og skrive til hende og fortælle alt — *alt!* — som han maatte ha paa hjerte. Jens Carlstad gir sig ilag med boken og sætter sig saa til at besvare hendes brev. Han ber hende om at læse „En Hanske“ endnu en gang. Og naar det er gjort, skal ogsaa hun prøve sig selv og si ham, om hun aldrig har næret varme følelser for nogen anden end ham, Jens Carlstad; og han paalægger hende at skrifte og fortælle ham alt — *alt!* — som maatte ligge hende paa hjerte.

Paa det brev fik han det svar — kort og koldt — at „det fik være slut mellem dem. — Jenny Christiansen“.

Nu er de begge gift — slutter historien. „Jenny er forlovad med ein ungkar paa 38, som bannar paa, at han aldri hev elskat fyrr; og det kann so vera; han ser ut til baae slagi. Jens skal i desse dagar hava bryllaup med ei ung enkja, som hev baae samvit og moral og er verd i pengar kr. 50,000. Men Anne Malene er gift med Per Tjerandsen. Her um dagen kom ho litt i ulag, daa ho høyrde, at Jens Carlstad skulde gifta seg. Men det gjekk yver. Ho er aldri i ulag lengje, Anne Malene“.

Den lille historie, som er fortalt med smittende lune og med en underfundig satirisk braadd,

rammet midt i blinken. Frisk og levende, som den var skrevet, renset den luften for det lumre og overspændte i den Bjørnsonske moralfordring. „Ungdom“ var et lykkelig indlæg i diskussionen; tankerne blev bortledet fra de ensidige og overdrevne teoriers verden.

Garborgs aparte evne til kritisk belysning gjennem et litet lattervækkende ord eller billede har sjelden git sig et muntrere utslag end i denne fortælling. Hans spot er ikke galdefyldt, hans haan har ingen bismak av bitterhet; hans vidd er helt igjennem præget av en klar hjernes store forundring over menneskenes utrolige mangel paa forstaaelse av sin egen natur.

Netop fordi hans humor er sprunget av et forstaaende og medfølende sinds dype vemod over forholdenes bakvendthet, netop derfor er det saa sterkt og virkningsfuldt. I vort folks aandelige utviklingskamp har det været et skyts, som har sønderskutt fort efter fort av gamle fordomme og aapnet fri vei for selvstændige tanker.

Med „Ungdom“ indledes et nyt avsnit i Garborgs utvikling. Religiøst set hadde han kjæmpet sig bort fra de gamle ortodokse doktriner, som hadde formørket saa mange av hans tidligere aar; han var foreløbig blit staaende i det rent negative: Fritænkeriet. Og her blev han indtil videre staaende. Men trangen i ham efter fast grund gjæret i ham helt fra ungdommen av. Og paa en række omraader dukker nu litt efter litt spørsmaal op efter spørsmaal.

Først meldte ungdomsproblemet sig: Kjærligheten og alt, som dermed i endeløs rækkefølge hører sammen.

„Ungdom“ blev det første av den række indlæg, som Garborg i de følgende aar leverte i den hidsig brændende diskussion om det seksuelle spørsmaal, som kort tid efter tilspidset sig i den berømte „Bohémestrid“. Denne var som bekjendt foranlediget ved Hans Jægers dristig utfordrende bok „Fra Kristiania-Bohémen“, et verk, hvis opgave var ved „absolut sanddru“ menneskefremstilling at bidra til helt at omforandre de sociale forhold, saa det enkelte individ fik anledning til frit at utfolde hele sit væsen og hele sin karakter.

Boken, som var skrevet med intens energi og ubønhørlig logisk evne, blev beslaglagt, og den hele bevægelse antok dimensioner, som vort aandsliv sjelden eller aldrig har været utsat for. „Dens tanke og mening“, skriver Garborg,[1] „maa være bleven adskilligt misforstaaet ogsaa af mange, der egentlig vilde forstaa; ialfald skal den tildels have virket forsimplende paa unge piger. Disse kunde, ud fra sine forudsætninger, ikke opfatte „fri kjærlighed“ anderledes end som tøset flyden udover; det frygtelige nye ord „frihed“ betonedes, saa det gamle alvorlige og fordringsfulde „kjærlighed“ glemtes. De, som saaledes har mistydet tanken i hint slagord, bør læse „Kommandørens Døttre“; det vil da vistnok

[1] I boken om Jonas Lie.

efterhaanden gaa op for dem, at der her ikke handles om letsind, og at de, der ikke har evne for den *kjærlighed*, der er navnet værd, — de kan ogsaa lade være at snakke om frihed".

Sikkert er det, at endel av den norske saavel mandlige som kvindelige ungdom i disse aar førte et liv, som i høi grad maatte virke utæskende paa den borgerlige moral, saadan som denne artet sig i vor dengang hermetisk tillukkede Krähwinckel av en hovedstad.

I al denne strid, hvis kjerne var det seksuelle spørsmaal, skulde Garborg kaste sig ind med al sin glødende lidenskap og al sin granskende evne.

Men først trængte han en smule hvile. Hvilket resulterte i en reise til Paris.

Garborg synes aldrig at ha befundet sig vel i utlandet. Han liker sig ikke under nye forhold. „Han er et hjemmemenneske", skriver fru Garborg,[1] „han gaar inderst inde med et ideal, billedet av et hjem, hvor man samles om den hellige ild, husguden, i arbeid og gammen". Det er heller ikke saa ganske let at tænke sig, hvorledes han rent praktisk har klaret sig paa alle sine reiser; for han er ikke av dem, som hefter sig ved bagatellerne i livet. Saadanne ting som klokkeslet, datum, jernbanetogs avgang og ankomst — alle slike uvæsentligheter har aldrig kunnet fange hans interesse.

Likesaa koncis og aarvaaken som han er, naar

---

[1] „Syn og Segn"s festskrift, 1911.

det gjælder aandelige ting, likesaa glemsom og halvt likegyldig er han for denne verdens rent ydre maskineri.

I Paris blev han jo trolig hjulpet av sine venner dernede, Jonas Lies samt frøkenerne Kitty Kielland og Harriet Backer. Men de breve, som han sendte til „Fedraheimen“ („Ferdabrev“, optat i „Skriftir i Samling“), tyder sterkt hen paa, at han — naar han begav sig ut paa egen haand — har hat en ganske enestaaende evne til at rote sig op i de snurrigste situationer og forviklinger.

I et brev til Jonas Lie fortæller han selv om sin tilbakereise til Norge: Det har sin interesse baade som karakteristik og som noget av et Kristianiabillede fra 1880-aarene:

Xia. 7. April 1886.

Kjære Medmennesker.

Ja, nu er jeg hjemme altsaa, for at bruge den Talemaade, og har begyndt at anlægge mit Kristianiahumør. Det er altid en Afveksling.

Reisen varede i 7 Dage og var heldig. I Hamburg gik jeg paa Kihls (??) Kjelder og fortærede en storartet Hummer med en storartet norsk Dram samt en Del storartet Øl; det var mærkeligt saa liden som Bulen var, og saa stilt som der var, omtrent som i en ganske bitte liden Kirke; men der var hyggeligt. Jeg var ogsaa paa et Par andre Alsterkaféer; de var ogsaa lidt kirkelige af sig, naar bortsees fra en Del Tobaksrøg og nogle Kortspillere. Det var fælt at gaa

paa Gata om Kvelden i denne Verdensstad; en god halv Fjerding mellem hver Lygtepæl, og ti Minutter mellem hvert Menneske. Det var forresten en gavnlig Forberedelse til Kristiania.

Morgenen efter skulde jeg i Dyrehaven; der var fint Veir, og jeg iførte mig min hele Herlighed, høi Hat og alting, for at indgyde disse Øltyskere Respekt for en norsk Statsfunktionær.[1] Men det skulde jeg ikke have gjort, for da jeg var kommen ind i Byen et Stykke, gav det sig til at regne som i Syndflodens Dage, og jeg havde ikke Paraply. Min Fortvilelse kjendte ingen Grænser, men saa faldt det mig ind, at naar man var i Hamburg, kunde man formodentlig faa en Paraply tilkjøbs.

Altsaa paa Jagt efter en Paraplyhandel.

Men noget saadant fandtes der ikke paa den Kant af Verden, og jeg bandte og turnerte det bedste jeg havde lært, uden at jeg kunde skjønne at det hjalp noget. Jo, endelig kom jeg ind i nogle Arkader i Nærheden af Alsteren, og der var Paraplyer. Jeg ind, fik fat paa den eftertragtede Gjenstand, betalte den med 4 Mark 50 og vandrede vel fornøiet ud. Men se, da var der ikke mere noget Regnveir. Flau ruslede jeg afsted med vaad Hat og tør Paraply og syntes jeg kjendte igjen min spøgefulde Skjæbne. Samme Paraply satte jeg forresten igjen paa Malmødampskibet et Par Dage senere. Hvor den nu er, ved maaske Vorherre.

---

[1] Garborg var i 1883 blit valgt til statsrevisor.

Over Fredrikshavn kunde det ikke nytte at reise, sagde Billettøren; der var Is og ingen sikre Ruter. Altsaa over Kjøbenhavn—Malmø. Men det kunde ikke nytte at reise over Kiel; mellem Kiel og Korsør var ogsaa Is og usikre Ruter. Altsaa over Jylland, og saa med Færge over Belterne.

Tak, Skjæbne. Men for Skjæbnen bøier man sig, og det gjorde jeg ogsaa. Det blev en fæl Tur. Et Himmels Veir med Storm og Slud og sur Kulde, svart Nat; 3dje Klasse; Vognen fuld af halvfulde Handelsbetjente, som sang „Unge Gjenbyrds Liv i Norden“ og meget andet rart; ikke Tale om Søvn; over Belterne paa Dækket af nogle vederstyggelige Dampfærger, som stod fulde af Jernbanevogne; over Fyen paa 3. Klasse med obligate Handelsbetjente; da jeg kom til Kjøbenhavn, var jeg halvgal.

Der var det saa en Kristianiafyr, som hagede sig fast i mig, jeg kjendte ham lidt fra Studentersamfundet; han var naturligvis fuld, og nu skulde vi jaggu reise sammen, for han skulde ogsaa hjem. Han havde ogsaa faaet fat paa en Svenske, som var en forbanna hyggelig Fyr; han skulde ogsaa være med. Det blev et Vrøvl uden al Ende; men Enden blev, at først forsvandt Svensken, og siden drog Kristianienseren til Gøteborg; jeg burde have været med; men jeg tænkte: Herregud, i Morgen er der atter en Dag, og over Malmø er der ogsaa en Vei, -- og saa blev jeg alene.

Jeg gjorde de nødvendige Visitter, — fik saa bl. a. vide, at det ikke var den 2den April,

men den 31. Marts; jeg havde tullet bort to Dage paa Reisen. Da blev jeg modig og blev en hel Nat til i Kjøbenhavn, var oppe i Fængslet hos Berg[1] og afgav mit Kort (det var ikke Visitdag), og gik i det Kgl. Teater om Kvelden og saa Paul Heyses nye Stykke „Æresgjæld“. Emil Paulsen spilte bra, Zangenberg hellerikke ilde; Stykket lod sig se. Saa ranglede vi lidt, og jeg fik mærke, at jeg var blit demoraliseret af al den Dameomgang i Paris, thi jeg blev fuld af ingenting. Det var mig en god Advarsel; her i Xia har jeg overstaaet den værste Hjemkomstrangel uden efterfølgende Hovedpine, ja endog uden Samvittighedsnag.

Der var Glæde blandt skikkelige Folk i Kjøbenhavn — ligesom her — over Jonas Lies Optræden i Jæger-Sagen; man fandt den mandig og klar. Georg Brandes var i Polen. Med Hensyn til det politiske var der bare Resignation; der maa et helt Sæt af nye Mænd op, før det kan bli til noget, sagde de.

I Sverige passerede mig intet, uden det, at jeg satte mine Kufferter igjen i Wenersborg. Kommen indenfor den norske Grænse traf jeg en god Ven, som forsynede mig med ubehagelige Efterretninger. Det var stygt og sludkoldt Graaveir. Til Kristiania kom jeg om Kvelden; der var halvanden Fjerding mellem hver Lygtepæl, og 20 Minutter mellem hvert Menneske, alting som før.

---

[1] Den danske politiker og folketingsrepræsentant Christen Berg.

Nei, ikke alting, for nu har de faaet Brændevinssamlag.

Som følge deraf er en Mængde gamle Buler forsvundne; Fred være med dem. Men om Lørdagkvelderne — og det var netop Lørdagskveld — er det absolut umuligt at faa en Dram, med mindre man tilfældigvis er Medlem af en af følgende fire Foreninger: Industriforeningen, Handelsforeningen, Militære Samfund, Norske Selskab (*ikke* Studentersamfundet). Jeg var tilfældigvis Medlem af Industriforeningen, tog en Kammerat med og vandrede derop for at pleie Kjødet saadan lidt ordentlig efter Reisen. Der var alt, hvad mit Hjerte begjærede: fersk Torsk og forloren Skildpadde. Men saa skulde vi ha Drammen. Opvarteren var en ny Fyr, en Slyngel, som ikke kjendte mig og mine tidligere Fortjenester af denne Bule; han spurte om jeg var Medlem. Jagu er jeg Medlem, mente jeg. Han luskede af, men kom igjen om nogen Tid og spurte, om jeg havde mit Medlemskort. Nei langtifra; jeg havde ikke Spor af Medlemskort; jeg kom i dette Øieblik direkte fra Paris; men kald paa Verten! mente jeg; han kjender mig, han.

Verten kom.

Men han betragtede mig uden nogen Gjensynets Glæde. Det var klart, at der var noget i Veien. Efter en Masse Vrøvl kom det ud, at jeg ikke kunde faa Brændevin, fordi jeg ikke havde betalt min Medlemskontingent for 1886. Saa betalte jeg min Kontingent for 1886. Og saa fik vi Brændevin.

Thi vi lever i et frit Land.

— Næste Dag, Søndag altsaa, vandrede jeg og et Par andre Maalstrævere op og ned Karl Johan saadan ved 1-Tiden; paa omtrent en halv Time traf jeg næsten hele Kristiania. Jeg maatte løfte paa Hatten 400 Gange, og sige 350 Gange Tak til 350 Velkomsthilsener, og svare ligesaa mange Gange „udmærket godt“ til et tilsvarende Antal Spørsmaal om, aassen jeg havde havt det paa Turen. Det var ikke greit. Jeg kjendte dem forresten igjen allesammen; de saa ud som sidst. Undtagen Damerne; de syntes jeg var vakrere. Gaden — Trottoiret — var sort af Mennesker, men der hørtes ikke en Lyd; det var som at gaa i en fortrollet By, hvor Menneskene ikke er Mennesker, men Skygger. „De følger Lig“, sa Amund Helland, „de følger altid Lig her, husker Du ikke det?“ — Pludselig traf jeg Hans Jæger. Han er mere end før overgroet af noget smaat, begsvart, rusket Skjæg, saa han ser noksaa halvgal ud. Om Kvelden traf jeg ham igjen i „Industripaladset“, hvor vi drak en stille Toddy og skjældte hinanden ud; vi var dog noksaa gode Venner.

Naa, alt maa have en Ende, og jeg faar slutte, skjønt der vist er en hel Del til, jeg skulde have fortalt. Gid jeg var dernede igjen, gid jeg var *dans Paris aussi.* Nu skal jeg til at revidere Statens Eiendomme.

Mangfoldig Hilsen.

Hengivenst

Arne Garborg.

VII. „MANNFOLK“.

Garborgs literære teorier. — To breve. — „Mannfolk“. — Kjærligheten som det bærende princip. — „Fri Skilsmisse“. — Publikums forargelse. — „Albertines“ beslaglæggelse. — Garborg avsættes som statsrevisor.

Garborgs digter-indlæg i den voldsomt paagaaende sedelighetsdiskussion var — efter „Ungdom“ — den mægtig anlagte og energisk utformede roman „Mannfolk“.

Den dukket op midt i den krasseste naturalismes tid. Zola gik i spidsen over Europa med sine uhyrlige, quasi-naturvidenskabelige samfundsskildringer; han fandt hos os i Hans Jæger en efterligner og elev, som i hensynsløs menneskeavsløring langt overgik sin læremester. I lys av dennes sterke og grove tømmermandskunst tok vore andre digteres realistiske verker — som allikevel har hat en ganske anden levedygtighet — sig ut som bleke „julebøker“.

Garborg hadde altid været virkelighetens mand og virkelighetens skildrer. Hans natur var at

trænge tilbunds i tingene og klarlægge aarsak og virkning. Ved siden av at være digter var han tillike den kritiske forsker. Helt naturlig førtes han derfor ind i den naturalistiske strømretning. Al digtning skulde være „sand“ og „oplevet“; alt andet var makverk og konstruktion. Paa dette omraade maatte enhver forfatter, som hadde agtelse for sig selv, holde sit skjold rent.

Han vaander sig under disse tanker i et privatbrev,[1] som er skrevet umiddelbart efter „Mannfolks“ avslutning:

„Det er egentlig fælt og uforsvarligt med dette bogmageri. Jeg gaar omkring, som om jeg havde skrevet falske vexler; thi ikke paa langt nær alt i min bog kan jeg garantere. En hel del af det er virkelig foregaaet; men somt er — gud trøste mig saa sandt — tænkt, komponeret, „digtet“ — ialfald til en vis grad. Nei, vi kommer til at gjøre som malerne: ydmygt og gudhengivent fortælle et stykke natur. Ikke digte længer. Det gaar ikke; det har ingen interesse. Men sætte os foran naturen og tegne den saa godt vi kan. Ikke drage fra og ikke lægge til. Ingen tendens, ingen „tanke“, — der er tanker nok i livet selv. Jeg har i sinde at gjøre én god bog, før jeg dør. En eneste. Men den skal ogsaa bli saadan, at der skal ikke være en detalj, som ikke er oplevet. Du kan naturligvis nok tænke Dig, hvad for en Katzenjammer jeg gaar i. Det er fælt; jeg er

[1] Til Jonas Lie.

aldeles ulykkelig. Jeg har aldrig været saa ulykkelig. Naa; nok herom. Om hundrede aar er alting glemt.“

I et brev en maaneds tid senere heter det:

„Naar man kunde faa det frem, som det er, helt ud — gud bevare Dig! Det blev slig, at menneskene kom til at skrige af vé og vaande. Thi det er saa vondt, saa vondt, og det, som er af rigtig glæde og lykke, blir næsten væk i den store hvirvel af vrøvl og kval. Tænk den, som med effekt kunde forkynde det nye evangelium, det, som en dag skal gjøre menneskene gode: Glæder Eder i tilværelsen, og atter siger jeg: Glæder Eder! — Thi en stor del af lidelsen er selvforskyldt.

Sagen er at skrive slig, at *læseren* er parat til at beedige, at historien er virkelig, siger Du i Dit brev; og det er absolut sandt. Hvad der staar mig for hovedet er, om man ikke — ialfald om *jeg* ikke — kunde faa læseren til at bande enda glædeligere paa virkeligheden af det fortalte, naar det var skrevet i den gode samvittigheds rolige overbevisning om, at det faktisk var virkeligt. Jeg véd ialfald fra „Mannfolk“, at overalt, hvor jeg har havt selve virkeligheden *umiddelbart* til model, der er det gaaet bedst og blit mest vederhæftigt. Man maa jo altid ha tro og tillid til sin fantasi; men for mig er det blit saa, at jo mere indtrængende man gaar løs paa den opgave at give livet, des mere føles nødvendigheden af at ha direkte model.

Man kan faa en figur udmerket psychologisk rigtig; men det forbandede er, at menneskene sjelden er psychologisk rigtige; ret som det er, gjør de ting, som enhver kritiker vilde sige, at de ikke efter sin „karakter“ *kunde* gjøre, og saa blir det fremstillerens sag at faa frem, at skjønt de handler upsychologisk, saa er det psychologisk rigtigt alligevel, — bare en dybde dybere.

Nu ja, jeg tumler og maser med disse spørgsmaal, som om jeg aldrig skulde ha tænkt paa dem før, og blir naturligvis forfærdelig modløs. Men naar det kommer til stykket, saa lægger jeg i vei alligevel og gjør det saa godt, jeg kan, enten det nu blir godt eller daarligt, og enten det kommer til at stemme med mine theorier eller ikke; — de theorier, jeg *da* maatte bekjende mig til. Man er ikke likere.“

Det skulde imidlertid vise sig, at digteren i „Mannfolk“ var sterkere end den literære teoretiker. For boken blev et stykke levende liv, grepet like ut av virkelighetens verden. Den blev ingen tør, fotografisk gjengivelse; den blev en saga om mandfolks triste leben und treiben under likesaa vanskelige som forkjerte samfundsforhold.

Garborg skildrer mændene i den lange periode av deres liv, da de for en væsentlig del fremtrær som kjønsvæsener — kjønslig bestemte og kjønslig avhængige. Synsvinkelen er naturhistorisk. De er „vene gutar um dagen, varulvar um natti.“

Digteren ser dem paa bakgrund av deres brændende sanser. Han lar os drømme deres lyseste længselsdrømme; han tar os med i deres heteste tanker; han viser os dem, som de staar der med utstrakte armer, glødende efter at favne en kvinde, som helt vil kunne forstaa dem — aandelig som legemlig. Og saa opløser de fagre drømme sig i ulykkelige fornuft-egteskaper, moralsk hykleri, avslag paa alle idealer, og svært ofte i det, som er endda værre: Det løsagtigste libertineri.

Saadan blev vor fra „Bondestudentar“ kjendte ven Daniel Brauts historie — vi møter ham paany i „Mannfolk“; saadan gaar det den oprindelig saa pene og uskyldige Laurits Kruse; og saadan henrinder deres alles liv — mere og mindre bedærvet.

Likedan er det med kvinderne.

Julie Lindner „høyrde paa Georgs visdom med heilag tru. Det kunde ikkje vara lengi, fyrr me fekk sjaa den nye verdi, han spaadde um, denne underlege verdi, daa alle skulde arbeide og vera like, so ingin fekk raad til aa kaupe den andre, og ingin hadde naud paa aa selja seg. Og alle skulde ha upplysning, so dei visste, at kjærleik høyrde med til live so vel som mat, og at kjærleiken hadde si rette tid i dei aari, som no vart burtøydde i sedløyse og sut, av di folk ikkje hadde raad til aa gifte seg.“

Men det gaar med hende som med saa mange av veninderne: Hun havner i et graat, konven-

tionelt hverdagsegteskap, som hadde „fengi usmaken av plikt. Ho var ikkje ei fri kvinne, som han vann kvar dag, og som gav seg av di ho elska; ho var ei borgarkone, som hadde teki paa seg den ting aa vera mor for borni hans, og som med loven i hand kunde krevja hans elskhug."

Egteskapet og den officielle moral, som lægger „politibaand paa en naturmagt", belyses i „Mannfolk" med en videnskapsmands upartiske objektivitet. Garborg tar tilsyneladende ikke parti; han bare dokumenterer. Man har en velgjørende følelse av at staa overfor en mand, hvis tilforladelighet ikke kan drages i tvil. Han ser paa saken fra alle sider — ikke som advokat, men som forsker. Derfor er boken blit et stykke mangfoldig liv, som gjennem fremstillingens beaandelse er hævet op i kunstens høider.

„Mannfolk" er skrevet med haardhændt realisme. Den virker av og til noget utflytende, idet den spreder sig over for mange personer; det er, som om forfatteren til en begyndelse har villet favne for vidt og ta alt med. Men det hele galleri av mennesker og skjæbner samler sig tilslut i en mægtig svulmende totalvirkning av livets skiftende bølgegang, snart i lys og snart i skygge.

Det var aapen, uforfærdet tale midt i et dydsiret, moralsk forhyklet samfund. Men romanen var tillike noget mere: Den gav uttryk for en bestemt generations føle- og tænkemaate; den

slog op et billede av usikker ungdom i en formløs by; den var en utluftning av det, som laa paa bunden av alle sind.

Denne saga om hjemløs, ulykkelig ungdom var mere end et literært skrift. Det var mands gjerning.

Og Garborg fik det at føle. Man skrek op om boken som en brutal bok, og dens forfatter omtaltes som „usedelighedens forsvarer“. Ja, misforstaaelsen gav sig endog uttryk i offentlige møter, hvor slagordet „Jenta paa hybelen“ høitidelig blev diskuttert.

Garborg vilde imidlertid ingenlunde egteskapet tillivs. Han vilde bare ha dette realisert i aand og sandhet saaledes, at *kjærligheten* blir det bærende princip.

Han utvikler dette nærmere i en brochure „Fri Skilsmisse“ samt i den vidtløftige diskussion, som han i „Ny Jord“ førte med den danske forfatter Alfred Ipsen. „Kjærlighedens forsvarere“ — heter det — „vil ægteskab, det vil sige: frivilligt aandeligt-legemligt samliv mellem to mennesker, en mand og en kvinde, der har besluttet at leve sammen. Vi lægger vægt paa dette: at de selv frivillig har besluttet sit samliv. Saa megen vægt lægger vi herpaa, at hvis nogensinde i et ægteskab frivilligheden fra nogen af siderne ophører, saa erklærer vi dermed ægteskabet for opløst, og det saaledes, at da bør de to forhenværende ægtefæller frit kunne skilles, uden samfunds- eller politi-indblanding. Ægte-

skabet skal med andre ord være en privat sag, der alene vedkommer de to, der i forholdet selv er de vedkommende.

Da det er skilsmissens frihed, det nu gjælder at faa anerkjendt, har jeg foreslaaet, at sagen indtil videre opføres paa dagsordenen under navn af „fri skilsmisse“; det korrektere udtryk „fri kjærlighed“ er nemlig, sa jeg, saa overgroet af misforstaaelser, at det omtrent ikke længer kan bruges. Hvad vi vil, er ikke andet end ægteskab. Godt, ærligt, borgerligt ægteskab med virkelig, hæderlig, borgerlig kjærlighed, ja om saa skal være med børn. Det eneste, jeg forlanger, er fri skilsmisse.“

Maalet er at finde en utvei til tidlige giftermaal. „Naar vi kommer saa langt som til det, og saa dernæst til spørgsmaalet om børnene, saa er man kommen til et spørgsmaal, der fortjener et kapitel for sig selv, nemlig til spørgsmaalet om fremtidens samfundsorden, — spørgsmaalet om den sociale revolution.

Jeg kan, naar jeg skriver om kjærlighed, ikke række længer end til at nævne dette spørgsmaal. Men ved at nævne det har jeg jo ogsaa troet at pege med tilstrækkelig tydelighed paa den verdensdiskussion, som derom er i gang, og som ligger aaben for enhver af os, der maatte ønske at danne sig en mening om sagen.

Det er sandt: netop der, hvor jeg altsaa for tiden slutter, er det, at vi kommer til at begynde. Men kunde jeg ved at skrive om kjærlighed føre

nogle gode hoder blandt de unge saa langt som did, hvor de kan begynde, saa vilde jeg siden leve i den tro, at jeg havde gjort en god gjerning.

Det er nemlig ikke saa let at naa did, hvor man kan begynde.

I førstningen siger man nemlig til sig selv, at man vil ikke den vei, fordi man ved, at den fører til utopien.

For at vove sig i kast med tanken om en ny samfundsordning maa man ha set de bestaaende forholds umulighed paa saavidt nært hold, at det er blit til en rædsel i blodet paa en —: dette *kan* ikke gaa; der maa findes en udvei.

Man maa f. ex. ha set alvorligt paa de forhold, som vi sammenfatter under det navn usædelighed. Set paa dem og tænkt noget derved. Da kan det gaa en ung mand, som det er gaaet mig: tanken paa, at vi skal vide om alt dette og ikke gjøre noget ved det, bare kanske sløve vor samvittighed ved nogle skinforanstaltninger — lidt mere moralpræk, lidt mere politiopsyn, — tanken herpaa blir ham absolut væmmelig. Han vilde spytte sig selv i øinene, om han slog sig til ro med det. Samvittighedspisket drives han afsted for at finde en vei, — og saa er der ingen anden vei end denne, som fører til utopien.

Saa maa han jo forsøge den. Men snever er den port, som fører derind; sovende glider man ikke gjennem den; mange opgir forsøget. Det

er umuligt, at denne vei kan føre nogensteds hen. Og da der nu engang ikke gives nogen anden, staar man jo der; man er nødt til at give sig over. Det faar gaa som det gaar. Heller end at prædike kjærlighed faar man da prædike lidt afholdenhed samt, hvis det hjalp til noget, sene ægteskaber og gummi. Men det hjælper jo ikke. Der er ingenting, som hjælper. Naturen er vanvittig; hvor skal man hen.

Der blir bogstavelig ikke andet for en begavet ung mand at tage sig til end at gjøre vers om livets umulighed. Men da der allerede er gjort en del vers før om den ting, saa blir udsigterne smaa ved den profession ogsaa.

De fleste gir sig over, som sagt; fremtidens spørgsmaal ser saa grænseløse ud paa frastand. Men min mening er altsaa, at man ikke bør gi sig over. Spørgsmaalene ser kun grænseløse ud, saa længe man ikke tager dem i øiesyn. Betragter man dem en tidlang, begynder man at skjelne omrids og begrænsninger, og fra da af véd man, at de ikke kan være umulige.

En ung mand, som tror at ha opdaget, at fremtidens spørgsmaal kan løses, gjør ikke vers om livets umulighed. Han blir arbeidsdygtig.

Ikke for løiers skyld staar man foran den port, der fører ind til en ny tid. Man gribes af en religiøs glæde derved, og af et religiøst alvor. Troen fødes i en træt sjæl; viljens kræfter vaagner; man føler dybt i sit indre, at man blir fyldt med den helligaand.“

Fattigdommen er til syvende og sidst roten til usedelighetens store onde. Det er resultatet av den alvorlige digter-undersøkelse, som heter romanen „Mannfolk". „Det var det, som skjemde ut dei fleste samliv, at for kvinna skulde ægteskape mest alltid vera næringsveg".

Religiøst stod Garborg endnu paa fritænkeriets negative platform. Men paa alle andre omraader begyndte hans sunde, positive natur at bryte igjennem. Det gjaldt ikke længer at rive ned; det gjaldt at bygge op og finde vei i uføret. „Den, som avlar tri straa der, det fyrr vaks eit, han er ein vælgjerdsmann for ætti."

I den store sedelighetsdebat var „Mannfolk" et av de store tegn. Ved siden av indlæg som „En hanske" og „Fra Kristiania-Bohêmen" virket den som et pust fra den sunde moder natur. I den sterke, usentimentale Kristianiaskildring saa ungdommen sig i speil med gjenkjendelsens baade glæde og sorg.

Og Garborg blev ungdommens digter. Sikkert er det, at romanen øvet indflydelse paa mangt et sind, og at flerheten av dem, som dengang var unge, tok indtryk av den for livet.

I de borgerlige kredse og deres presseorganer gik forargelsen over bokens fremkomst taarnhøit. Men midt under dette ramahyl indtraf en begivenhet, som skulde bli av betydning for Garborg.

Christian Krohg utgav sin bok „Albertine", som straks blev beslaglagt av politiet. Garborg

fortæller herom i et av sine mange breve til Jonas Lie:

„Beslaglæggelsen skal være besluttet i statsraads-møde, hvorefter justitsministeren[1] bøiede sig og lod det ske. Det er af den slags loyalitet, som vi ikke skal ha noget af. Da jeg var oppe hos Sørensen, saa han ud som han havde den bedste samvittighed og handlede efter sin ærligste overbevisning. Men han havde jo ikke noget videre at fare med; jeg var arg og prækede om, hvor moralsk bogen var, og han svarte med at gjentage og gjentage det om blufærdigheden. Og saa sa han, at saa længe vi har loven o. s. v.; dere faar se at faa den væk, mente han. Det skulde regjeringen gjøre, svarte jeg, hvorefter han igjen begyndte at snakke om blufærdigheden. Der er ikke spor af ansvar overfor literaturen hos de folk, og trykkefriheden synes ikke at være dem noget videre hellig. Det er naturligvis Jacob, som staar bag; der lugter præst lang vei af denne affære.

Huseby havde formelig andraget om, at hvis „Albertine“ blev beslaglagt, maatte min ogsaa bli det; det var jeg naturligvis enig med ham i og sa det selv ti Sørensen. De tænkte nok saa smaat paa det ogsaa; men det blir ikke noget af. Gamle Johan skal ha sagt, at „Mannfolk“ *burde* beslaglægges, men at man trodde at

---

[1] Aimar Sørensen var justitsminister og Jacob Sverdrup kirkeminister i venstres — Johan Sverdrups — første ministerium (1884—89).

kunne lade den passere, da den var skreven paa et maal, som faa læste og endnu færre forstod. Den gamle farceur. Det viser, at de igrunden erkjender, at det med „Albertine“ var galt, og at man ikke bør gaa videre paa den vei; men mod til at sige „vi har feilet“ har de ikke.“

I et andet brev heter det videre om samme sak:

„Jo, vi har faat et ordentligt Albertine-spektakel her, saa jeg tror nok, de herrer liberale ministre faar en følelse af, at de er komne ordentligt op at kjøre. Det vilde være umuligt at skjønne, hvorledes oprindelig frisindede mennesker har kunnet vrøvle sig op i sligt, — dersom vi ikke havde Jacob Sverdrup i baggrunden; han er nok den eneste af hele flokken, som véd, hvad han vil, og hans begavelse i retning af underhaandspolitik maa være storartet. Men tænk Dig Johan Sverdrup synke saa dybt.

Hele venstre staar gudskelov paa den frisindede side; denne affære her vil renske godt op og sætte sikkert skille mellem bukkene og faarene. — Jeg har „ansøgt“ om at bli tiltalt, ikke bare for at harcellere, men for at bringe dem til et af to: ta konsekventserne af sin galskab eller — ved intet at gjøre — tilstaa, at de har faret galt. Justitsministeriet gjør naturligvis ingenting, og saa faar jeg da nu ud i avisen og drage moralen af dette.“

Garborg fik ret. Myndigheterne foretok sig intet overfor hans bok. De gik sluere tilverks;

de holdt sig — som ogsaa overfor Hans Jæger — „bare“ til forfatteren, som ved et brutalt magtsprog uten videre blev avsat som statsrevisor.

Det var i det ydre moralen av den krig.

Den skulde snart avsætte sig med sterke farver i den Garborgske digtning.

VIII. KOLBOTN.

Garborgs fjeldstue. — Minder fra revisortiden. — Giftermaal. — Ensomhetsangst. — Garborgs „menneskeskyhet“. — Kiellandssaken og den store politiske skuffelse. — To breve. — „Uforsonlige“.

„Naar verden gaar mig imod, og det undlader den sjelden at gjøre, naar dertil gives nogen leilighed, har jeg stedse fundet mig vel ved at anvende friluftsvandringer, som dæmper for min smule bekymring og uro“, — saaledes begynder Asbjørnsen et av sine eventyr. Og de samme ord kunde med litt modifikation gaa ind som tekst i Arne Garborgs livsutvikling. Hver gang han, træt og overanstrengt, hadde boret sig ned i arbeidsdypet og jaget og maset og slitt, kom uvægerlig den tid, da han som hvalen trængte luft og dukket op over vandflaten.

Han trængte beroligelse for de slitte nerver, og den beroligelse søkte han i disse aar paa Kolbotn, en liten fjeldgaard, beliggende mellem Lilleelvedalen og Hjerkinn, som han hadde lagt sig til efter anvisning av sin gode ven, Ivar Mortensson.

Lik et speil, nedsænket i nordre Østerdalens bølgeformede fjeldplataa, ligger indsjøen Savalen, stor og lang og bred med øer og kiler og bugter, saa man kan ro i timevis og endda ro sig bort i „villa“. Mørkegrønne aaser skinner ned i flaten, vildænder stryker lavt henover vandet, og ørreten spretter henimot aftningen. Men naar det skummrer, høres lommens stygge skrik, aarhanen spiller oppe i bakken, og rundt om knækker det i kvist og vasser i myr, som om alverdens troldskap er paafærde.

Det er skogens vildt, som regjerer — og som har regjert her fra urtidernes morgen.

Og som evige, hvite støtter skinner Rondane med sine sukkertopper langt borte i sydvest, og like ved — i sydost — løfter Tronfjeld sin mægtige kegle over 5000 fot op i luften. Tryg og selvbevisst raker det op som en kjæmpemæssig portvakt — ikke ulik Japans „hellige bjerg“, det hvitskinnende Fujiyama.

I disse herlige omgivelser ligger Kolbotn, — og den stue blev i mange aar, vinter som sommer, Garborgs tilflugt, hver gang „verden gik ham imod“. Hitop tydde han fra krudtrøken som en ulykkelig og jaget, men i virkeligheten seirende feltherre.

Og menneskene og verden hadde i det sidste skuffet ham saa bittert, som overhodet et menneske kan skuffes.

Sommeren 1887 — umiddelbart efter tapet av statsrevisorposten — var han strøket op paa

fjeldet, og her sat han bare og ærgret sig over, at han ikke *endnu kraftigere* hadde brukt storslæggen paa sine motstandere. „Jeg kunde akkurat ligesaa godt ha klemt paa ordentlig“, skriver han i et brev; „det havde ikke gjort hverken fra eller til med hensyn til revisionen, men det havde

Garborgs arbeidsværelse paa Kolbotn.

lettet for bringa, og det kunde været godt. Om jeg hyler nu, vil de kjære medmennesker slaa sig til ro og sige, at det er bare posten sin, han hyler for, og saa biter det ikke. Naa ja, jeg burde jo egentlig hyle for den ogsaa; for det var lumpent gjort av dem, inderlig lumpent og lurvet. Men desværre, rigtig ordentlig sint for min tabte baas kan jeg ikke være; — jeg var saa forbanna kjed den“.

Det er da heller ikke hyggelige minder, han har fra sit kontor i stortingsbygningen. Han skildrer dem i „Kolbotn-Brev“:

„Nakne murveggir; eit tungt gult skaap; tvo tunge gule pultar; tri tunge gule trestolar; ægte norskt arbeid altihop, fjellmannsverk, grovt og sterkt, utan all freistnad paa stil eller stas; i den eine kroken ein høg svart jønn-omn; attmed den ei vedkasse ihopspikra av fjøl-endar og yvismurd med brun oker. Høgt oppe i den eine veggen tvo vindaugo utan gardin; gjenom deim hev eg utsyn til Christian Friele.

Denne mannen hev med sitt „Morgenblad“ bøle i Øvre Vollgata millom vaskekjeringar og anna rart; og jamt naar eg kjem aat vindauga og skal sjaa ut, so er det framsida eller baksida av Friele eg fær augo paa. Det er ikkje stort umskifte, skulde eg tru! Med flossen i nakken og ei liti pakke under armen stabbar han i veg paa sine podagrabein idag som igaar og imorgo som idag; han skjer tennar til alt og vert meg meir og meir til ei ikjøting av sjølve Kristiania“.

Her paa Kolbotn føler han sig fri og lettet for de mange by-sorger. „Nu er jeg liksom menneske igjen“, skriver han til Jonas Lie, — „tater, bohême, fillefant, min egen herre, behøver ikke at ta' hatten af for Sivert Nielsen engang; er knapt nok stemmeberettiget — uden som myrmand! Jeg vilde være bare glad og tilfreds, dersom der ikke var nerver og dovenskab til i denne verden. Var jeg fuld arbeidskar som Du! — jeg

skulde drage til Italien, Tyrkiet eller Paris og give alle Oftedøler og storthingsbønder en god dag og leve af at skrive ugudelige bøger. Men nu er det denne evige nervøse hovedpine, og saa er der den ting, at jeg behøver en maaned paa det, som andre klarer brilliant paa en formiddag".

Imidlertid er det ikke godt for mennesket at være alene, og Garborg kjendte den, som vilde dele godt og ondt med ham, selv om han hadde „mistet noget af sit haar samt tre jæksler og sit gode navn".

Det var frøken Hulda Bergersen.

Deres „bryllup" feiredes under en bytur, som vor digter foretok hen paa høsten. I „Kolbotn-Brev" er begivenheten skildret:

„Det var ein graasur dag, bryllaupsdagen vaar, ein Kristiania desemberdag av rette slage. Eg budde i eit gammalt trehus upp-i Pilestræte, i tvo smaae myrke kòt; der gjekk fra morgonen av brur og brudgom og pakka kuffertar. Klokka tolv kom Markus Olivarius Markussen[1] og ein til; so læste me døri og gjekk. Kristiania laag og kava i desemberskodda og hadde ingin draum um at noko stort skulde hende.

Brur og brudgom i kvardagsklæde og tvo mann til stig inn paa kantore hjaa byfuten. Ein litin kantorist kjem: „Hva ønsker De?" — „Tak . . . denne dame og jeg vilde gjerne bli viet".

---

[1] Modellen for denne skikkelse i „Mannfolk" og „Trætte Mænd" er foged Andreas Hølaas.

— „Vers'god; vil De gaa der ind ... saa kommer byfogden". — „Tak".

Ein halv time etter gjekk me ut att same vegen, og hadde no brev paa, at me var gifte. Og det er breve, det stend paa, veit du. Fyrr hadde me vori syndige; no var me reine som gull. Og det hadde ikkje kosta meir enn 5 kronur og 36 øre. Avlaate var saa billegt, at me totte, me hadde raad til at gaa til Gravesen og faa oss middag.

Garborg og frue som nygifte.

Dit gjekk me, heile bryllaups-lage, og aat vaar middag millom dei andre middagsgjestine. Me tok ein dram til maten og rødde um laust og fast; millom anna fekk eg Mark Oliv til aa fortelja meg kva ægtefolk hev aa gjera, naar dei vil fraa kvarandre att. „Den beste raad for

folk, som vil fraa kvarandre, er utruskap", lo Mark Oliv; og me lo alle.

Daa middagen var fraa-seg-gjord, gjekk brur og brudgom heim i Pilestræte og pakka kuffertar.[1]

Klokka nie næste morgonen var me med alle vaare tølur umbord paa toge, som skulde til Øysterdalen. Det ringde og peip; døri vart stengd; me gjorde lang nase til Kristiania og sa „Bæ!" — og i veg bar det:

Farvel, du dygdesure,
du dygdearme by!
me dreg tilfjells og byggjer oss
eit reir uppunder sky.

Me dreg tilfjells og byggjer oss
eit reir uppunder sky;
farvel, du dygdearme,
du dygdesure by!

*

Saa sitter da Arne Garborg og frue deroppe i høifjeldet, mens det „ute i skogen susar langt og tungt, av regn og vind, av bekkir og bar, som ei verdenssorg.

Ja denne skogsusen. Denne lange, ævuge tone av tre, som svingar i vinden; av bekkir, som aldri vert trøytte; av Einundfossen i sitt myrke djuv; av høgfjellsvinden upp-um toppane paa einslege tindar, som sting seg upp i himilen og spyrr, kva dei skal staa her for i dei lange verdsens tidir!

---

[1] Det var ikke mange eiendele, Garborg førte med sig. „Noget av det vigtigste blandt hans tøi" — fortæller fru Garborg — „var en serviet, som bar mærket „Grand Hôtel"."

Jamt naar eg sit her aaleine i stugo mi[1], og det lid paa natti, og det sloknar paa gruva, og ute regner det og blæs og er myrkt og sturt, og den vaate vinden gjeng tung gjenom lidom, — daa kjem det rædde tankar yvi meg; eg ventar aa sjaa synir: bleike andlit, som stirrer inn gjenom ruta, med langt vaatt haar ned etter likbleike vangar; draugar og skrymt; far min, som eg ser um nætane i urolege draumar; gjenta mi, som kanskje i denne stundi ligg i fjorden og døyr, trøytt av aa gaa og traakke millom alt dette kryp, som sulkar henne til med augo fulle av liderleg dygd og munnar fulle av søyle . . . Og eg høyrer læte og ljod rundt stugo mi; tunge stig, som stanar og gjeng; smaae flakkande rop, som kjem burt; og stundom gjenom skogsus og bekkjedur syngjande røystir, som stig og sterknar og døyvest, og graat, kvinnegraat, barnegraat, rædd, skræmd, kvævd graat, som døyr; lange forvillande tonar, visetonar, gravsalmetonar, som vinden ber att og fram, og eg veit kje, kvar dei kjem fraa. Eg vert fælin; skundar meg i seng og snur meg til veggen; breider meg godt ned“.

Men utenfor paa tunet staar levninger efter en gammel kulmile — fra den tid, da kulbrænderne kjørte trækul til Røros. „Koja ser ut paa lag som ei finnegamme, ei av dei minste og minst for-seg-gjorde. Der sat i fordoms tid den svarte kolbrennaren svarte kvelden og røykte paa den

---

[1] Dette er skrevet, mens han som ugift holdt til deroppe.

svarte kridtpipa og stelte med 'n Svarte-Lars[1]; og folk nede i bygdi, som totte det maatte vera fælslegt aa liggje so einsleg der upp-i villmarki, tenkte so ymist, at den svarte kallen i den svarte koja visst ender og daa vart gjesta av den, som var endaa svartare og hadde ein endaa større eld aa vakte paa enn slik ei kolmile".

I den slags nervøst opjagede uhyggestemninger levet han heroppe i den store fjeldensomhet.

Paa de spredte nabogaarder stod der til en begyndelse formelig skræk av denne underlige, menneskesky rabulist — han var jo baade radikal og fritænker — som hadde sat hovedstaden paa ende og hvis navn naadde langt ut over Norges grænser. Det fortaltes saaledes, at Ivar Mortensson, som ofte holdt til paa sin i nærheten beliggende fjeldstue, „Nordpolen", en dag banket paa Kolbotn-døren og fandt Garborg i den sorteste fortvilelses-stemning, en stemning, som hadde behersket ham i flere døgn, saa han bare gik og spøkte ved alle nattens mulige og umulige tider som et andet gjenfærd. Mortensson søkte at trøste og opmuntre ham paa bedste maate. Og det lykkedes tilsidst paa den pussige maate, at Garborg sa: „Ja ja. Saa faar jeg trække op uret mit og begynde at leve paany".

— Denne indadvendte særling av en digter kom saa en vinterdag kjørende med en ung, vakker frue — og bikje og fuld bagage attpaa.

Da begyndte snakket igjen at surre. Der gik

[1] Kaffekjelen.

jo saa mange slags rygter om hans farlige meninger og teorier. Det forlød bl. a., at parret var gift „borgerlig", og dette utlagdes, som om de var gift „paa aaremaal". Ja, endog presten nede i bygden rystet betænkt paa hodet, naar nogen nævnte det nye egtepars ankomst.

Men pipen fik snart en anden lyd, da fru Garborg hadde været der nogen tid. Der kom lyse gardiner i vinduerne paa Kolbotn; det røk av pipen til vanlige maaltids-tider; der blev feiet og skurt; og „ho Hulda" viste sig i det hele at være et mere end almindelig dygtig kvindfolk baade til at bake og koke. Og venner vandt hun sig, hvor hun kom.

Kolbotn-folket viste sig overhodet ikke at være saa farlig, som man hadde trodd. Tvertimot. Hun var jo det elskværdigste, mest likefremme og interesserte menneske, man kunde tænke sig. Og han var baade livlig og pratsom, naar han var i det lune; men som oftest stængte han sig inde med sit arbeide, eller han arbeidet ute paa marken, eller han dukket op midt oppe i skogen.

„Her gaar jeg mine skiturer hver dag, velsignet alene, og pleier min helse og min menneskeskyhed af alle kræfter", skriver han til Jonas Lie. I et andet brev — til sin frue [1] — uttaler han sig helt uforbeholdent om sin ensomhetstrang:

„Naar man trænger ensomhed, saa faar man ogsaa være ensom. Det er en lykke i

[1] Fru Garborg var paa en reise i Tyskland.

ulykken, at jeg fra barnsben af er trænet i ensomhedens triste kunst. Ensomhed med selskab er alligevel under omstændigheder som de nærværende vanskeligere at klare. Det er umuligt at faa snilde og sunde mennesker til at begribe, at man bare trænger ro (naar man ikke ser sygere ud end jeg gjør). De ser, at man er trist at skue, og tror sig i den anledning forpligtede til at træffe anstalter, — til største plage for sjukingen, som alligevel ovenikjøbet er nødt til at vise sig erkjendtlig for den gode vilje. Jeg har lidt nok under det. Der gives ikke en saa værgeløs skabning som saadan en elendig indtræt, nervebrudt fyr, som ser forholdsvis godt ud; hvis folk ikke simpelthen tar hans friskhed for affektation (hvilket enda gaar an), saa tror de, at de skal underholde ham, muntre ham, faa ham „med“, faa ham til at le — aah; og alt hvad fyren ber for sig, saa blir det ikke forstaaet, er ialfald i næste øieblik glemt. Men faar de gode mennesker af og til en anelse om, at der maaske dog er noget i veien, saa blir de høitidelige, travle, gjør anstalter, vidtløftigheder, kommer med gode raad, kinin, massage, havrecacao, Westerlund, fanden og hans oldemor . . . og den trætte mand sidder der og bare sveder indvendig af bare forpinthed. Hvis ikke det haabløst forvrøvlede i den hele situation tvinger ham ind i krampelatter — —

Nei, ensomhed. Virkelig, haabløs, horribel ensomhed — — — indtil man kommer over det

værste og atter blir istand til at haandtere tilværelsen.

Her oppe har jeg det i det hele taget saa godt som jeg under disse omstændigheder kan ha det. Det er jo et stadigt savn, at du ikke er her. Men saa er der til gjengjæld den trøst, at jeg ikke plager dig med mit humør. Det er rent en hovedsag for mig dette. Jeg pines (naar jeg er daarlig altsaa) ubeskrivelig ved forestillingen om, at jeg formørker tilværelsen for andre, og særlig dem, hvem jeg egentlig vilde bare vel, — og det er langtifra altid jeg aarker at „se blid ud", naar jeg skulde og i grunden vilde. Saa gaar jeg ganske alene i skogen, paa nye, helt fordulgte veie, som jeg har opdaget, og hvor jeg er næsten aldeles sikker paa ikke at træffe andet end dyr, fugler, ekorn og maur; — det gjælder da bare at holde de „onde aander" borte; — saa vegeterer jeg som jeg bør og skal, og nerverne faar den hvile de overhoved er i stand til at modtage. Efter alt hvad jeg tror og ved (og jeg har havt adskilligt med doktorer at gjøre i min tid), og efter gjentagne erfaringer, saa er dette den bedste kur for mig".

Hvor sterkt Garborg end trængte og søkte ensomhet, saa var der dog altid noget, som het aviser og breve. Og de kom næsten altid med bare onde og oprivende tidender.

Jonas Lies og Bjørnsons forslag om digtergage til Alexander Kielland avstedkom i denne tid en bitter kamp, som i høi grad bidrog til at dele det

store venstreparti i to grupper: De vestlandske, pietistiske „Oftedøler“, ogsaa kaldet „Kaninerne“, paa den ene side, og de aandelig frigjorte — „Europæerne“ — paa den anden.

Samtidig og i sammenhæng hermed indtraf den store skuffelse over den forgudede Johan Sverdrups politiske førerskap. I en menneskealder hadde han været den kloke og høit begavede leder, som hadde kjæmpet den demokratiske folketanke igjennem. Han var ungdommens ideal, dens rakryggede høvding, som altid hadde gaat i spidsen. Og nu, da han var blit gammel, gled han under sin brorsøn, Jacob Sverdrups, sterke indflydelse over i det klerikale parti, som for lange tider lamslog alt aandelig frisind i landet.

Garborg hadde tapet av sin revisorpost i friskt minde, og de stadig nye efterretninger nedslog hans tro og hans humør, samtidig som de egget op slaaskjæmpen i ham.

Han utøser al sin skuffelse, al sin forbitrede harme, i et brev til Jonas Lie:

„— — — Vi skal ikke snakke om regjeringen længer. Johan Sverdrup har abdiceret. Han gaar i barndommen. Han er sløv. Jacob Sverdrup, den svarte forræder, dirigerer det hele gjennem onkelen, som han har forført, og hvis navn og autoritet han med rolig samvittighed forspilder. Det er ham, som er faren, jeg skal aldrig bli træt af at sige det. Klerikalismen, det er fienden. Jeg var inde paa det i mit foredrag; nu skal jeg

bearbeide og udvide dette foredrag og lade det trykke, og da skal jeg, fanden ta mig, give den herremand en paa truten, saa det skal ikke være min skyld, hvis han ikke ligger der.

Og saa afgjørelsen[1]. Halv som sædvanlig. Halv, feig, lumpen. En afgjørelse, hvorved intet er afgjort. Man har ryggen fri. Og selv denne halve afgjørelse truffet med 57 mod 57. Altsammen frækt og aabent fordi den mand, hvorom der er tale, mener anderledes end disse fyrene opi thinget. — Ja-ja, der er det gode ved det, at man kommer til at hade saa deiligt. Bare man ikke blev saa trist og beklemt paa samme tid. Jeg har aldrig kjendt det saa trangt og vondt her oppe. Rømme landet, rømme landet, — aa I lykkelige mennesker, som kan være borte. Det er ikke muligt at elske Norge uden paa frastand nu.

Og saa har jeg somme af mine folk paa den galne side. Sæbyggen Liestøl især. Jeg vil ikke ta den mand i haanden oftere. Saa deilig en mand, som det var!

Det blev en deilig regjering vi fik. En pløier og saar, og en anden høster; venstre kavede landet frem til den politiske seier trods alt; den lavkirkelige reaktion tar frugterne. Der maa gjøres skilsmisse mellem faarene og bukkene nu. Ministeriet faar regjere med høire og oftedølerne. Det sande venstre faar skille sig ud og være — som det altid blir — i minoriteten.

---

[1] I Kiellandsaken.

Jeg siger til hvem jeg træffer af skikkelige folk: Hvorfor fanden lar Dere ikke regjeringen falde paa svenskegreierne? Den har jo baaret sig saadan ad, at den kunde være moden for rigsret! Og høire *kan* jo ikke danne en regjering nu. — Der svares: der kan ikke dannes nogen ny venstreregjering heller. Om der var mænd, saa er der ingen som vil paatage sig dannelsen af et ministerium; thi der er ikke nogen sikker majoritet. — Ved du hvordan det kommer til at ende? Det kommer til at ende med et ministerium Jacob Sverdrup—Richter. At slyngler hæves til ærens top. Det er den gamle vise.

Nei, nu vil jeg ikke skrive mere om dette. Imorgen skal vi holde 17de mai. Jeg vil sidde inde, jeg. Hvad skal man holde 17de mai for, naar friheden forraades af de frisindede?“

I et brev, datert Kolbotn 29de februar 1888, heter det videre:

„Jeg skriver paa noget smaatteri om disse politiske ugreier nu, saa jeg er lidt optat af det; derfor blir dette brev formelig politisk. Det skulde bli et slags komedie, det jeg skriver paa; jeg fandt ud, at i den form kunde man muligens faa sagt nogle spydigheder. Det blir noget rask forresten; men nu skal jeg snart ivei med min „nye roman“. Jeg har to emner, og det er vondt; jeg har længe staat som Buridans æsel; men nu har jeg bestemt mig. Jeg tar den først, som har mest med tiden og diskussionen at gjøre; desuden, den andre — bonderomanen —

kan jeg saa godt, at den kan jeg gjøre siden ogsaa.

Lever bra forresten, hugger ved, bærer vand, steller med rypesnarer og gaar skiturer; akkurat den slags liv er det, jeg skal føre for at faa lyst til at skrive. Da blir det som en fest og en lykke at sætte sig hen til skriveriet; ikke bare anstrengelse. Jeg tror den værste byfordærvelsen er overvundet nu; men det faar da altsaa vise sig.

Ja her er hyggeligt nu i denne stua i denne aftenstund! Saant et fint lite baal paa peisen, og saa en masse greier, og saa vi sjøl, og saa bikkjehvalpen, som ligger og sover nedved fødderne mine paa den felden, jeg fik af Thomasine. Vesle dyret tror, at den felden specielt er for hende (Sjapa er femininum) og trænger mig ud af den, saa jeg næsten ikke faar det grand godt af den. Det er klart og koldt i denne tid, med tindrende klar luft og høiere og høiere sol, — himmelen blir mjukere i farven, og der er vaarblaaninger over fjerne fjeld".

Det foredrag, som Garborg nævner, og det „smaatteri", han skrev paa, formet sig til skuespillet „Uforsonlige", som utkom i 1888.

Det er et politisk drama, som er hentet like ut av døgnets liv. Med direkte og nærgaaende modeller ruller det op for os et billede, som med hensyn til voldsomme farver neppe har sidestykke i norsk literatur.

Det er bygget over den triste saga om Johan Sverdrups fald.

Den radikale partichef, advokat Hoffmann, er de unges avgud. Den fordomsfri og begavede journalist Henning siger om ham: „Jeg er opvokset i troen paa ham. Saa længe jeg har levet, og lidt til, har han staaet og kjæmpet den store kamp under spot og had og seig modbør; hans ord har været min sjæleføde og min hjertevarme fra den tid, jeg begyndte at skjønne". Henning kan ikke tænke sig den tanke, at Hoffmann nogensinde skulde kunne svigte. „Hoffmann — det klareste hode i landet; han skulde ha kjæmpet hele sit liv, indtil han endelig nu har arbeidet op den majoritet, som han skal seire med, — og *saa* skulde han svigte? Han staar seiren saa nær, at det bare er triumftoget igjen; og saa skulde han foretrække en plads blandt alle disse Judas'er, som ligger og raadner paa historiens udmarker!"

Ved siden av denne høireiste høvdingskikkelse, Hoffmann, staar kirkeministeren, Blume, — en slu og listig bisp Nikolas-natur, en ræv i faareklær, en mand med kappen paa begge skuldre. Han „kjøber østlændingen med korntold og vestlændingen med gudfrygtighed; centrum faar han ved at forplumre stemmeretten".

Blume er kompromissernes mand, han vét at være forsigtig, han veier alle hensyn, han kjøpslaar om de helligste ting. Og som han paa sine stille filttøfler lever og aander i en politisk

graa taake, vinder han den ene sjæl efter den anden, til alle — med Hoffmann i spidsen — er trukket ind i hans spind. Ja, selv de „uforsonlige" blir bøiet ind under hans lange fingres magt. For det viser sig, at selv den bedste av de „uforsonlige" ikke er bedre, end at han bare „holder sig høit i pris".

Skuffelsen, harmen, forbitrelsen, er stor ikke bare hos den enkelte som f. eks. Henning, som utbryter: „Han —, han fyren —, han har taget troen fra mig. Fra mig og den hele generation. Slappe og ækle og vantro blir vi, den ungdom, som nu rykker op". Nei, forsumpningen æter sig ogsaa videre ind — fra stortingsmændene til den ganske nation. „Der er flere end vi tror, som ikke taaler nærheden af en statsraadsuniform", siger Gill. Og Henning bemerker: „Findes der noget, som er muggent og skimmelt og klerikalt og fiendtligt mod al fri ordning, saa er det disse gamle skindbuxebønder med deres fra Ueland nedarvede vestlandske smaapineri og Haugianervæsen". Og Paulsen formener, at der „for nærværende er akkurat saa megen og saa liden moralitet i det norske folk, at omtrent en hvilkensomhelst af dets repræsentative mænd kan gaa hen og søbe den kaal, han har spyttet i, naar han derfor erholder en passende godtgjørelse".

Saadan falder dommen over Hoffmanns forræderi, forinden de selv er blit delagtige i selvsamme forræderi — og før de ogsaa selv spreller i nettet.

Skuespillet er skrevet i rødglødende harme

og dyp sorg over en stormands svig. Garborg var jo aldrig den, som ikke aapent sa fra — selv overfor sine egne [1]. Han var altid den, som brøt ut og som vovet at staa alene.

Faa av vore stormænd har eiet hans moralske mod. Han er i utpræget grad barn av sin tid, men han skjærer sig altid sin egen vei under de forskjellige strøm-retninger. Hans natur er i første række undersøkerens, dernæst lederens. Hans dypeste trang, hans inderste digterkald er ikke — som hos Ibsen — at spørre, men at svare.

Som „Ein Fritenkjar“, „Bondestudentar“ og „Mannfolk“ var ogsaa „Uforsonlige“ en digtning om idealernes fald.

Faa følte vel smerten over Johan Sverdrups svig saa bittert som Garborg — denne smerte, som satte sit præg paa norsk ungdom for lange tider. Det var ikke bare en storhet, som var styrtet; det var selve troen — troen paa den menneskelige evne — som blev knækket. Og Garborg, som tok livet dypere og alvorligere end de fleste, hadde *trodd* paa alt det, som under Johan Sverdrups ledelse blev ført frem.

Nu laa hele herligheten overende lik et avgudsbillede, som bare viste sig at indeholde padder og uhumsk kryp.

Der kan gjøres indvendinger mot dette Garborgs politiske drama — blandt andet den, at de

---

[1] Se bl. a. hans stilling til „Fedraheimen“ i anledning av „Fra Kristiania-Bohêmen“ samt den polemik, som hans „Anarkistsong“ avstedkom i samme blad (februar 1886).

virkelige hovedpersoner, Hoffmann og Blume, er trykket tilside i bakgrunden. De kommer ikke sterkt nok frem. Deres psykologi staar — særlig for Hoffmanns vedkommende — uforklaret. Forfatteren har aapenbart villet speile den av i den virkning, de øver paa sine omgivelser. Men tegningen er ikke blit tydelig; omridsene er uklare. Vi føler os ikke helt overbevist om den store mands storhet, og vi forsaar ikke, hvorfor han begik sit uhørte forræderi.

Der er imidlertid saadant liv og saadan fart i de vekslende optrin, og skuespillet er saa gjennemglødet av personlig gjennemlevelse, at man — tiltrods for mangelen paa finere nuancering — bare maa undre sig over, at det ikke har fundet vei til nogen norsk scene. Dramaet opførtes i sin tid i Berlin, hvor det gjorde lykke og vakte stor opsigt.

IX. MERE FJELDLIV.

Haarde tider. — Færden til Auma. — Norske forfattervilkaar. — To breve. — Fremmedbesøk i fjeldstuen. — „Kolbotn-Brev“. — Tysklandsreise.

Her paa Kolbotn levet Garborg og frue henved et par aar, sommer som vinter. Her kom deres søn, Tuften,[1] nu assistent ved universitetsbiblioteket, til verden. Og her blev tilflugtsstedet videre utover gjennem aarene, naar byluften blev for lummer og tung.

Det var haarde og vanskelige tider. De faste indtægter, som var forbundet med statsrevisorposten, var ophørt, og hvad bøker og avisarbeide indbragte, skulde ingen bli fet av — selv om man hadde de beskedneste fordringer.

Der skal, som bekjendt, meget driveri til for at frembringe en digtning. Og Garborgs „driveri“, som mest bestod i legemlig arbeide, skulde tilsidst knoppe sig i en av vor literaturs mest

[1] Han er døpt Arne Olaus Fjørtoft Garborg.

fjeldfriske bøker — hans „Kolbotn-brev“, som ingen læser uten med vaate øine.

Der er et billede fra det daglige liv deroppe. Han har selv skildret det i „Andre breve, februar 1888“. Ho Hulda kommer og melder, at „me

Garborg, fru Garborg og Tuften.

er matlause“. Der er da intet andet for end at ta skreppen paa ryggen og dra avsted til landhandleren nede ved Auma station. Det er lang vei, og sneen fyker, saa én ikke ser en alen fremfor sig. Men vandringsmanden *maa* frem, og han sliter sig ivei, skridt for skridt. Føret

er usselt, og skiene maa sættes igjen under en gran.

Og saa begynder den møisommelige gang nedover mot bygden.

Sneen ligger dyp, og vandreren synker i til op over laaret. Tømmerveien er sammenføket, saa han snart befinder sig paa viotta. Men frem *maa* han, og frem *skal* han.

Han tar alle de kjendemerker, han kan, — og snart falder mørket paa. Han staar ensom midt inde i skogen med milelange, menneskeøde strækninger til alle kanter. Han skjælver i knærne, panden er koldsved, og tungen er tør. Der er ingen anden utvei, — han overgir sig til sin træthet og lægger sig ned i sneen. Der er saa mykt at ligge. Og han faar lyst til at sove . . .

Men tanken gjør ham ræd. Han *vil* ikke. Han *tør* ikke. Han tænker paa dem derhjemme. Hulda gaar kanske nu og ser efter ham med tændt lygt . . .

Han svømmer og krabber sig videre fremover, fot for fot; kryper paa knærne, støtter sig til skistaven; hviler, puster, skyter hjertet i livet; kjender sig som et skogsdyr, som en bjørn med en kule i laaret, som en mand paa en planke i havet . . .

Og saa — efter timers forløp — føler han med ét fast vei under føtterne. Han er berget; trætheten er pludselig sporløst forsvundet. Han føler ukjendte kræfter svulme i sig . . .

Omsider naár han frem til landhandleren og kommer sent paa kveld tilbake til Kolbotn.

Jeg kjender ikke noget bedre billede paa en norsk forfatters kamp for tilværelsen end denne Garborgs færd til Auma med matskreppen paa ryggen. Forholdene er smaa, vilkaarene haarde og publikum ofte uforstaaende.

Saadan forholdt det sig med alle pennens mænd i vòrt land. Men for Garborg var det kanske værre end for nogen anden. Som den søkende natur, han er, gik han som oftest *imot* strømmen. Mens Bjørnson blev baaret frem paa bondebevægelsens og den folkelige Grundtvigianismes brede bølgeryg, stod Garborg mere end én gang alene med bare en liten fylking omkring sig. Han stod altid i breschen og tok støtene — i det religiøse, i maalsaken og delvis ogsaa i de politiske bevægelser.

— Men livet veksler med solskin og regn.

Og det hændte, at himlen hvælvet sig blaa og forhaabningsfuld over den lille stue deroppe i fjeldet. Tanken tok flugt utover mot den store, vide verden, og digterens længsel gaar efter et stipendium, som mulig kan hjælpe ham over den værste nødstilstand.

Han skriver i et brev til Jonas Lie:

„Jo, nu gaar jeg i mit 39te, og jeg maa næsten le, naar Du snakker om, at Du misunder mig min alder. Alvorlig talt vilde Du ikke tjene noget ved at bytte. Jo, mine aar og Dine kræfter, — da kunde det gaa an; men skulde aar og

kræfter følges i byttet, saa — byttede Du sgu *ikke.*

Bare jeg har siddet et par timer og skrevet lidt ordentlig — med hele mennesket, ved Du —, saa er det, saa jeg dirrer af nervøsitet, og dette tryk paa hjernen, som følger med, ledsages af en hypokondri, som jeg mangen gang har vondt nok for at vinde over.

Heroppe i den dystre, evige stilhed, hvor intet høres uden vindens gravsalmesus bortgjennem furulierne og saa om vaaren tiurleik og harens og andre dyrs høilydte kjærlighedsklage, blir man ikke hypokondrien kvit; den slipper mig først, naar jeg kommer et stykke sydover, mindst til Paris's breddegrad. Derfor har jeg naturligvis hele tiden lagt an paa at stelle mig saa, at der kunde bli raad til at reise, og siden jeg ikke kan tjene noget extra ved teaterstykker og sligt, faar jeg naturligvis prøve paa at tilsnige mig et eller andet stipendium.“

Da han saa endelig opnaar et saadant, er han helt ute av sig av taknemmelighet mod Lie, hvis „anbefaling“ efter hans formening har virket avgjørende. Der er ikke ende paa, hvad pengene skal anvendes til. Han drømmer og utmaler sig det i de mest forjættende ord:

„Tak for stipendiet. Jeg havde ikke troet det; men dengang saa Du rigtigt. Nu føler jeg mig som en hel potentat, og mange vilde ideer gror af de 1500 kr.

Ikke saa vilde heller forresten. Hør bare:

Myrene omkring stua vaar skal dyrkes op — saa jeg ialfald kan ha ei ku og en potetaaker at falde tilbage paa, naar de tar pengene fra mig igjen! — Er ikke det fornuftigt?

Og da gjør jeg „nytte" for pengene ogsaa — en nytte, som selv Peder Rinde vil forstaa. Og saa blir det penere her, og endnu sundere.

Og saa vil jeg bygge en terrasse, som skal skinne hvid udover hele Savalen! Og under terrassen, i solvæggen, skal plantes ribs, stikkelsbær og solbær. Med tiden bygger jeg et skraatag af glas udover, faar elektrisk opvarmning (Isaachsen[1] skal hjælpe mig) og dyrker vindruer samt citroner og oranger. Da vil jeg spørge dig, om Du kennst das Land, wo die Orangen glühn? — og Du vil skamme dig og tage din kvinde og ile her op — for at se, hvilke vidundere Du har afstedkommet her oppe paa Dovrefjeld, i al uskyldighed og intet anende. — Jeg har allerede begyndt at bryde op en potetesaker.

Ja tak endnu en gang — hjertens tak! — jeg sidder her og stræver med at tro paa miraklet efter bedste evne."

Men der indtraf ogsaa andre glæder — særlig naar der kom besøk. Det kunde være farende fugle av de forskjelligste arter og typer. Snart var det en Obstfelder, som slang ind over fjeldet

---

[1] Daværende docent, nu justerdirektør Daniel Isaachsen, gift med Lies ældste datter.

med sin violin; snart en Gustav af Geijerstam eller en Harriet Backer med sin malerkasse. Skulde alle de kjendte personer nævnes, som for kortere eller længere tid har været paa besøk paa Kolbotn, vilde det bli en lang række av forfattere og kunstnere og utlændinger — fra Steinar Schjøtt til Ola Gelmuyden, Gabriel Finne og fru Gerhard Hauptmann.

Som et litet kulturcentrum laa Kolbotn deroppe i fjeldet med en himmel saa sterkt blaa, som man bare finder den i syden, og med Tronfjeld i sydøst og Rondeslottet med tinder og taarn ragende frem i sydvest. Lunt og koselig ligger det i skraaningen ned mot Savalens grønne flate, og der raader en stilhet, saa man uvilkaarlig holder pusten.

Hvad Garborg og frue her har levet og lidt — i sorg som i glæde — er skildret i „Kolbotn-Brev“ — en av perlerne i hele den Garborgske digtning. Vi føres ind i digterparrets hverdagsliv; vi følger dem i deres strid for føden, deres kamp mot kulden, deres fryd over Tuften og deres sorg over hunden, Sjapas, død. Og vi stilles overfor naturskildringer av saadan vælde og skjønhet, at al kritisk flisespikkertale om stil og sprog og lokaltone veires hen som fnug i en orkan. Vi bare sitter betagne under indtrykket . . .

Men Garborg gaar om og er nervøs og raser over hønsene, som kakler og aldrig kan unde ham nattero. Og saa blir det høitidelig besluttet,

at de skal dø døden. Men hvem skal ekspedere dem ut av dette syndige liv?

„Eg er ein ugudeleg Kropp som vil øydeleggje heile Menneskja og daa visst det norske Folk; men hogge Hovude av tri Hønur og ein Hane, det hadde eg ikkje Hug paa. „Eg kunde koma til aa skjelve paa Handi“, sa eg. Og han Erik, som dreiv paa med Nystogo vaar . . . nei; han vilde ikkje heller. „Hadde det vori i mine unge Dagar!“ sa han. So fekk me Tak i han Esten Vangen. Han hadde kje heller Hug til aa slaa Høns ihel; men so var det vel so, at han hadde endaa meir vondt av oss enn av Hønsi, og so lova han at han skulde freiste lel. Han tok Øksi og gjekk aat Hønsehuse. Men daa Hønsi tok til aa galskrike, liksom ho forstod at det var Live det galdt, — daa bleikna ho Hulda og bad for Udyri. Stakkars rædde Fuglar; dei fekk i Guds Namn heller lìva ein Dag til. Og lìvde gjorde dei; det fekk me finne Morgonen etter. Kykeliky—y! Sol-er-i-Sky! Bøtt-bøtt-bøtt-ga . . .. pokk-pokk-pokker-ta . . .

Han Erik hadde ein Timbremann med seg som heitte Jon; denne Jon'n var slik ein glup Skyttar. Til honom vende me oss i vaar Naud: um han ikkje vilde gaa heim etter Byrsa si og skjote Hønseflokken. Jau; han Jon gjekk etter Byrsa. Og Hønseflokken vart skotin, eitt for eitt. Fyrst Hanen: han stod nedved Bekken og tenkte paa inginting . . . døyde som ein Mann, utan ein Sukk. So den svarte Høna; ho sparka litegrand.

So den store kvite; ho sveiv rundt um seg sjølv som ein Topp og lagde seg attunder ei Tuve. Til Slutt den vesle kvite; ho døyde utan Braak som ho hadde livt.

Hulda hadde rømt til Skogs, ho; der uppe gjekk ho og skalv, og skvatt høgt for kvart Skot, liksom det var henne me gjekk paa Jagt etter.

Eg gav vondt paa henne daa ho kom heim. „Affektasjon!" sa eg. Jøss, eit Par Høns; det var daa au noko aa bry seg um! Dersom me ikkje hadde havt han Jon her, so hadde eg drepi deim sjølv; heile Hurven; som inginting. Pytt; eit Par Hønsehovud!

„Det var visst godt at me hadde han Jon her lel," mente ho Hulda."

Det vrimler av den slags kostelige skildringer i boken.

Hovedtonen, hovedstemningen. klinger i moll, og det graater og jamrer sig i understrengen som ut av et menneskes dypeste fortvilelse. Men indimellem lyder en galgenlatter, som kaster solgløtt over det hele.

Imidlertid hadde Garborg begyndt paa en ny bok. Han var blit gift, og hans hustru har vel — tænker jeg — indgit ham syn paa, at det ikke bare er *mændene*, som har det vondt og vanskelig, før de naar saa vidt, at de kan si, at de begynder at føre „sit eget liv".

Og under alt dette kom november med storm og kulde.

„Savalen legg seg med Sukk og Brak.

Fraa Kveld til Morgon og fraa Morgon til Kveld høyrer me Sjøen liksom jamre og stynja. Lange, brestande Rullingar gjeng ut gjenom Isen; det smalar og smell, knakar og knest; det høyrest kvævd Buring, Gøying, døyvde Brak; snart minner det um Torebrulting djupt under Jordi, snart um Skjoting og Kanonade langt attanum Dovrefjell; so kjem det ein stutt, haas, vill Gaul, som fraa ei druknande Løve. Ein gjeng og lyder og undrast og vert veik. Det ligg som ein Otte i Lufti for at noko kunde hende.

Eg hev teki til med ei ny Bok; ei Kvinnesogu.[1] So gjeng eg att og fram millom Nystogo og Gamlestogo, fraa „Boki“ til Tuften, fraa Sengi til Bords. Romanen fær meir og meir Tak paa meg; snart sìt han inni Heilen min og ét og gneg som ei Forgift. Eg kann ikkje bli kvitt han; eg skriv baade naar eg skriv og naar eg kviler; skriv naar eg er ute og gjeng; skriv naar eg fær meg Mat; naar eg er Barnegjente, naar eg les, naar eg søv; det mýr og masar i Heilen min stødt; det er Bilæte og Tankar, Sinne og Glede, Moro og Hat i pinefull Skifting; Hovude er som ei Maurtuve; det er som Heilen glødde og vilde gaa i Brand.

Og Sjøen burar og brakar i lange Nætar; det er som Trollrop og Trollstaak fraa Fjell til Fjell.“

Længselen efter sydens sol vaagner.

---

[1] „Hjaa ho Mor“ — i dansk oversættelse „Hos Mama“.

Og da der en dag kommer et „forskud paa boken“, bryter familien op for at ta ophold i Tyskland. „Me pakkar vore Kuffertar. Tek so Tuften paa Armen. Og stengjer Dørine i Kolbotnen og stryk. Men som me fer ut yvi Sjøen, og ser attende til den vesle Stogo, der me hev havt det so vondt og so godt, og me ser Lidi, som hev sust for oss alle sine underlege Songar, og det vene Einundfjell, og Storhøa dukkande upp i Nord, og Marsjøfjelle, og Savalkletten, men i Aust Tronnfjell barmbreidt og trygt, heile denne vesle store Verdi, der me førde vaar fyrste saare Strid for aa byggje oss ein Heim . . . daa tok ho Hulda til aa graate.“

X. „HJAA HO MOR“.

Garborg som moralist. — Franskmand og jæderbonde. — Et digterisk fællesarbeide. — Under bokens utarbeidelse. — „Hjaa ho Mor“. — Dens betydning og virkning.

Man har brukt de forskjelligste betegnelser om Garborg som forfatter. Man har sagt, at han er journalist, kauseur, føljetonist, forsker og digter. Og der tør være noget i hvert enkelt av disse epiteta. Men hemmeligheten tør allikevel være, at han er altsammen i én forening. Han besidder i fremtrædende grad alle de egenskaper, som tilhører den egte pennens mand.

Arten av hans fremstillingsevne, indtrykket av hans forfatterskap, peker i gallisk retning. Som ingen anden av vore skribenter ligner han de franske forfattere. Han spreder sig paa mange felter, skriver i aviser, holder foredrag, utgir bøker. Han fører aapen tale og kjender ikke snerpethet. Likesaa fjernt som han staar fra al spidsborgerlighet og alt hykleri, likesaa forstaaelsesfuld optrær han i sine bøker som moralist.

Han præker aldrig og søker sjelden at belære; han bare fremstiller og fortæller om livet, som det er, naar det er avklædt al ydre pynt. Det nytter ikke at fortvile eller bli modløs i et slikt samfund. „Man behøver ikke at gaa tilgrunde," siger en av hans personer, Gabriel Gram, „fordi om man indretter sig med det, som ikke kan være anderledes . . . Hvad gjorde kjærringen, da hun var kommen i ulvestuen? Hun tok det fornuftig, for fanden, og arrangerte sig med bæsterne; men derfor blev hun da ikke ulv! Alle dere moderne moralister er saa forbandet uhumoristiske!"

Det er dette til alle sider forstaaende humor, som forlener hans i grunden dystre forfatterskap med lyssider, som virker befriende paa sindet.

Det „galliske" præg, som ligger over Garborgs digtning, har dog i virkeligheten litet eller intet med Frankrike at bestille. Vistnok slukte han som gut endel franske leiebiblioteksromaner — av Dumas, Eugène Sue o. a. —, men dette kan neppe saa sterkt ha virket paa ham, at det skulde komme til at danne og forme hele hans senere evne til fremstilling, særlig da han i „Mellem-Stunden" skrev artikler, hvis hele sprogtone allerede dengang skilte sig ut fra de andre medarbeideres. Og senere i 1880-aarene, da den fransk-literære indflydelse gjorde sig saa sterkt gjældende, kan der heller ikke bli tale om større paavirkning: Da stod jo Garborg forlængst som en fremstillingens og en sprogets mester.

Hans „galliske“ aandspræg kom tidlig tilsyne under forholdenes tryk i forældrehjemmet — lik en plante, som i mørke kjeldere gjennem aapninger og sprækker finder vei mot lys og blaa himmel.

Garborg er neppe direkte „paavirket“ av nogen specielt, uten forsaavidt som at han i fremtrædende grad har været det, som man kalder et „tidens barn“. Han er mere følsom end de fleste. Hans lyra har en mere sensibel sangbund. Og arten av hans intelligens er mere end almindelig receptiv. Men den har allikevel ikke trækfuglens natur, den er ikke let og flygtig; den er av bondenatur, seig, dyp, boende og byggende — og dog altid i længsel og paa flytfot fremover, utover, opover.

Denne Arne Garborgs natur — den skarpe, ironiske galler i forbindelse med den tunge, indadvendte Jæder-bonde med lange, ukjendte røtter i den fædrene jord — er noget eget og helt for sig selv. Derfor har kritiken betegnet ham med saa mange forskjelligartede navn, indtil den endelig er blit staaende ved at karakterisere ham som den „interessanteste skikkelse i vor literatur.“

Naar en mand av denne støpning gaar tilbunds i en sak eller et problem, saa gir han sig ikke, før han har alle traade klart utredet foran sig. Vi har set, hvorledes han grublet over de literære teorier, som fra Frankrike strøk ind over vort land — først gjennem Georg Brandes, senere

gjennem vor virkelighetsdigtning og tilsidst gjennem Hans Jægers krasse evangelium.

Paa grundlag av disse grublerier blev romanen „Hjaa ho Mor“ skrevet. Den blev paabegyndt paa Kolbotn og fuldendt i landsbyen Bruck ved München.

Det er en kvindes utviklingshistorie, som skildres. Og hver den, som læser boken, vil ha en sterk fornemmelse av, at en kvinde maa ha hat sine fingre med i utarbeidelsen. Garborg har da ogsaa i et brev til forfatteren av nærværende skrift oplyst, at „Hulda har leveret saa meget af materialet til „Hjaa ho Mor“ (barndoms- og store partier af ungdomshistorien), at bogen næsten kan betragtes som et fællesarbeide. Ogsaa ellers har hun været mig literært til hjælp, — nærmest indirekte ved at bestyrke mig i min gamle mistanke om, at kvindeskildring i almindelighed ligesaa lidt er mands- som mandsskildring kvindesag.“

I en forstand har Garborg intet av franskmændenes penneføre evne: Han arbeider umaadelig langsomt, og hver av hans bøker er blit til gjennem sygdomsanfald, nervøsitet og en sjælespænding, som han i længden neppe vilde utholdt, hvis han ikke til syvende og sidst hadde hat sin sterke jæderbondeseighet at falde tilbake paa.

Han skriver til Jonas Lie under presset av boken:

Bruck bei München, 22. okt. 89.

„Kjære Lie's!

— — —

Her er det som før — et evigt mas med denne evige skrivning — aldrig fred, bestandig ond samvittighed. Jeg har som Dere ved havt en lidt daarlig tid — søvnløshed, hovedpine, uduelighed — har maattet gaa og gjæte paa hvert arbeidsdygtigt kvarter som en gnier — naturligvis ikke tale om brevvexling. Det er smaat stel endnu — en dag bra, næste dag daarligt, — men i det hele bedre, og saa har jeg nu faaet hjælp med den norske udgave, saa arbeidet gaar lettere.

Bruck — hvorhen vi rømte af frygt for den Diessen'ske difterit[1] — er en liden lun krog, fælt katholsk, — desværre militærby. Temmelig dyrt, intet blivende sted. Men nu *skal* vi ligge her, til boka — o. s. v.

Jeg er komplet idiot, læser ikke saa meget som en avis engang (disse Münchenerblade er haabløst kjedelige med sine hof-efterretninger og sin strid om, hvorvidt paven eller kongen skal være solen eller maanen) — det er bare boka, bare boka; dagenes eneste indhold og spænding er de evige kapitler — kap. VIII—IX—X—XI . . . jeg kan ikke snakke om andet end boka, jeg drømmer om boka om natten, og naar jeg ikke faar sove, ligger jeg og skriver, skriver, skriver, — til hodet staar i brand. Jeg mærker, at jeg

[1] Garborg hadde først bodd i Diessen am Ammersee (Oberbayern).

ikke kan skrive et brev heller, der er intet som interesserer mig saa vidt, at jeg gider lave en sætning om det. En norsk avis har jeg næsten ikke set, siden jeg drog hjemmefra; de kan for den sags skyld gjerne ha indført republiken derhjemme, hvilket de dog antagelig ikke har gjort. For en tid siden — dagen før Dere kom til München — kom theolog-anarkisten Mortensson her ned (det er ham, som hjælper mig med oversættelsen) — det var en uhyre hygge naturligvis — og saa vidt jeg forstaar paa ham, bestaar kongedømmet og unionen fremdeles."

I et andet brev, datert Kolbotn 1ste februar 1889, hadde han om sin nye roman uttalt: „Jeg skriver (med hjælp af Hulda) en bog om norsk kvindeliv under de forhaandenværende forhold, og det er meningen, at den skal slutte sig til den sats i „Mannfolk": at medens mændene sidder paa kafeerne og kjeder sig, sidder kvindfolkene hjemme og kjeder sig. Jeg har en masse virkeligheds-stof; det blir nu et helsetag fremover vaaren (og sommeren) at faa liv i det; — gid det maatte lykkes."

Digterens — og jeg kan vel tilføie: digterindens — ønske gik i opfyldelse. „Hjaa ho Mor" blev en av de sjeldne bøker, som endnu den dag idag — 25 aar efter utgivelsen — læses med fornøielse.

Den har sine feil og svakheter. Den er sterkt præget av datidens literære teorier, som forlangte en altfor omstændelig og vidtdreven

dokumentation; den er ogsaa altfor vidtløftig, idet den flere steder flyter ut i bagateller og detaljer, som har forholdsvis litet med hovedsaken at bestille.

Men boken har to egenskaper, som gjennem aarrækker vil bevare den iblandt den lille samling literatur, som *lever:* Den er for det første overmaade underholdende; for det andet er den en betydelig bok.

Den løper parallelt med „Bondestudentar“ og „Mannfolk“. I disse var det Daniel Brauts og Laurits Kruses ungdomssaga, som rulledes op; drømmene, illusionerne, knustes i deres sammenstøt med samfundshykleri og fattigdom. I „Hjaa ho Mor“ er den samme historie lagt over i den kvindelige leir. Ogsaa her synker de fagre ungdomslængsler i grus: Fanny Holmsen, som hadde slik lyst paa livet, og som saa brændende længtes efter kjærlighet, — hendes livsmod knækkes; hun maa — som saa mange andre — bøie sig for forholdenes overmagt; hun resignerer og tar tiltakke med „døden i Lybek“, den kranke, gamle tolder . . .

Boken blev — saavidt jeg forstaar — ikke nogen bok om mænd og kvinder, som „kjeder sig paa hver sin kant.“ Den blev en bok om forkjert opdragelse, den blev en avsløring av unge pikers *virkelige* natur, disse unge piker, som er oplært i at tro, at „det er noget avskyeligt og ukvindeligt noget at ha denne sunde, hete trang i blodet efter en mands omfavnelse.“

Derfor er romanen med et stænk av ironi betitlet „Hjaa ho Mor“ eller „Hos Mama“. For „mama“ tænkte bare paa at faa sin datter „forsørget“. Hun tænkte ikke paa, at det, „som kvinden saa vel som manden trænger, ikke blot er forsørgelse, men ogsaa kjærlighed, og det ikke bare den fine kjærlighed, som er tilladt i bøgerne. Men det er en af de menneskeligheder, som poeterne tier om.“

Som Garborg i „Mannfolk“ hadde definert mændene, definertes her kvinderne rent naturhistorisk som kjønsvæsener. Og det hele mundet ut i, at forholdene var ravgale. Alene en radikal forandring vilde hjælpe.

„Spørgsmaalet om samfundets omordning er forvildende stort. Men der gives udenfor metafysiken ingen haabløse spørgsmaal.

Lad vore bedste hoder studere arbeidets problem. Lad hele den oprykkende generations hjærte og sind bøies hen imod det. Aldrig har det vel hændt paa denne jord, at slægten ikke har løst et spørgsmaal, som maatte løses.

En endelig ordning af det kjønslige spørgsmaal kan kun tænkes i forbindelse med ordningen af det sociale. Før vi kan komme til at „begynde“, maa dette blive os klart.

Mange drives frem mod de nye samfundsideer ved problemet fattigdom; problemet kjærlighed maa drive de andre den samme vei, saa at vi tilsidst alle staar samlede foran den opgave, hvis løsning fører ind i den nye alder.

En intelligent opinion maa oparbeides, — en opinion stærk nok til at værge det skjønneste i livet mod smuds og vold. Den kvinde, der nu gaar i ægteskab alene af kjærlighed, kan som bekjendt være den nobleste og bedste, og blir dog sparket ud; vi maa ha en opinion stærk nok til at gjøre ende paa saadan skjændsel. En ung pige, der lader sin forlovede gaa for lud og koldt vand, indtil han muligens engang i trediveaarsalderen faar raad til at sætte bo, er som bekjendt uendeligt mere foragtelig end den, der knytter ham til sig i ægteskab, selv om hun maa renonsere paa vielsens juridiske levebrødsgaranti; vi maa ha en opinion stærk nok til, at dette kan blive anerkjendt. Vi maa med andre ord søge opnaaet, at de frie ægteskaber anerkjendes som moralske ved siden af de tvungne, — forholdenes hæderlighed selvfølgelig forudsat. Overmaade meget af det, som nu blir styghed og brave menneskers ruin, kan derved forvandles til lykke; gjennem den gradvise oparbeidelse af saadan en mere oplyst opinion forbereder vi jo ogsaa paa bedste maade fremtiden.“[1]

I det store sedelighetsspørsmaal hadde Garborg levert det ene vegtige digter-indlæg efter det andet. Og han begyndte mere og mere, klarere og klarere, at se, at der fandtes en utvei til dets løsning.

„Hjaa ho Mor“ var et av de store slag. Og det rammet, saa der i vor dengang meget kon-

---

[1] „Ny Jord“, okt. 1888.

servative presse lød et skrik av forfærdelse og smerte. Der bruktes om romanen og dens forfatter ord og uttryk, som heldigvis nu hører til de sjeldne i vor offentlige diskussion. Men hylene gjaldt ikke bare bokens „krasse tone“ og dens „utilslørede avsløringer“. De var samtidig et sikkert tegn paa, at slaget hadde truffet. Og det hadde truffet netop fordi, at det mellemstands-milieu, som var skildret, var saa Kristiania-egte. Det virket selvset og selvoplevet.

XI. TYSKLANDSOPHOLD.

Garborg i Tyskland. — En overgangstid. — Ny-idealismen. — Vor norske offentlige diskussion. — Den norsk-danske literaturkrig. — En profeti. — Nogen breve.

I aarene omkring 1890 opholdt Garborg med familie sig lange tider i Tyskland — med en enkelt avstikker til Italien og jevnlige sommerbesøk paa Kolbotn.

Det var en underlig overgangstid, man levet i. 1880-aarenes brutalt ensidige naturalisme hadde — koldt og tørt og „videnskabelig“ — ligget som et laag og stængt over al idealisme; forstanden hadde levet stort paa følelseslivets bekostning. Man hadde spillet med tanken som paa et schakbret. Og nu kom reaktionen: Livet *var* ikke blot og bart et regnestykke; facit'en var ikke saa grei at komme til, som man hittil hadde trodd.

De sterke aandsstorme, som hadde brust over Europa, hadde ribbet skogen for alt løv, — og nu var høsten inde. Aarhundredet heldet mot sin slutning; „*fin-de-siècle*“ var inde . . .

Ungdommen var gaat træt; den længtes efter i stille skumringstimer at faa luft og uttryk for de inderste stemninger og de våre følelser, som er uutsigelige og som bare kan tone frem i farve eller musik.

Resignationens lummerhete vind blaaste over landene. Ord som videnskap og fremskridt og utvikling blev møtt med et skuldertræk. „Folket“ var et latterlig begrep; det enkelte individ, den særmerkede personlighet, var alt. Kunstnere og forfattere gik om og befølte sig sjælelig; malernes kunst holdtes i visne, bleke farvetoner, og digterne digtet om sit eget sælsomme jeg.

De ældre blev skeptikere, de yngre blev livsfjerne æstetikere. Enkelte trak sig, sønderknust av skuffelse, tilbake til klosterlivet, andre fandt trøst i den katolske tro, atter andre fingret med spiritisme og alslags okkulte fænomener.

Følelsen og hele det ubevisste sjæleliv, som i aarrækker ikke hadde faat luft for sig, brøt frem hos menneskene, og der kom en tid, som samtidig avsatte sig i sublim skjønhet og i de latterligste overdrivelser.

Som 1880-aarenes naturalisme kom ogsaa de ny-idealistiske strømninger fra Frankrike. Huysmans, Bourget, Ed. Rod og Baudelaire var dagens mode-digtere, trofast eskortert av den konservative Ferdinand Brunetière, som i sit tidsskrift „Revue des deux mondes“ vakte slik opstandelse ved sit feltrop om „videnskapens bankerot“.

Det store omslag virket langt ut over landene.

I Sverige blev digtere som Heidenstam, Levertin og Ola Hansson erklærte tilhængere av det nye budskap, og her hos os fandt retningen gjenklang hos Vilhelm Krag, Obstfelder, Arne Dybfest o. fl.

Garborg levet og aandet i den nye aandsatmosfære, og han formelig suget ind nye indtryk og nye tanker. Det var som et fornyelsens og forfriskelsens bad. „Jeg har i det sidste lidt ikke saa lidet under forskjellige (aandelige) „*fin-de-siècle*“-anfægtelser,“ skriver han i et privatbrev fra den tid. Og han fremstiller (i Dgbl. 22. juni 1890) det nye, som er igjære, slik som han opfatter det:

„Allerede impressionismen brød med det strengt naturalistiske princip, skjønt den fremdeles vedblev at anse sig som objektivisme.

Den naturalistiske kunst, datter af den samme tid, som fødte Comtes og Mills filosofi, lagde al vægt paa det objektive. Kunsten skulde vistnok være et stykke natur, set gjennem et temperament; men temperamentet skulde ikke gjøre sig gjældende som noget selvstændigt. Temperamentet var noget, som nu engang var der, og som man ikke kunde komme forbi; men det skulde dæmpes og afklares, indtil det saavidt muligt kun blev den rene glasrude, gjennem hvilken virkeligheden kunde passere uforvansket.

Saaledes tænkte man. Og skjønt en kunstteori aldrig kan hindre kunstnere fra at frembringe kunst, vil den dog altid øve indflydelse paa kunstværkets formning.

Men saa opdagede man om nogen tid, at det ikke var muligt at gjengive naturen objektivt. Bortset fra, at temperamentet ikke saa ganske kunde bli en glasrude —: det lod sig selv for den nøiagtigste iagttagelse ikke gjøre at faa alt med. En uendelighed af objektivitetens detaljer vilde undgaa selv det opmærksomste øie.

Og var det saa egentlig nødvendigt at have alt med? Nei. En altfor stor masse detaljer virkede snarere tyngende paa fremstillingen. Hvad det gjaldt om, var at faa med det væsentlige, det karakteristiske, det billedet eller stemningen konstituerende. Og man fortolkede den naturalistiske formel paa en ny maade. Naturen set gjennem et temperament vilde sige: Naturen saaledes som den fremstillede sig for temperamentet, naturen som den saa ud for kunstnerens øie.

Dermed havde temperamentet faaet en ny plads. Havde det for den strenge naturalist næsten været det nødvendige onde, en fare for skildringens objektivitet, en hindring under arbeidet for at naa den fulde sandhed, saa blev det nu det for kunstværket bestemmende. Det var kunstnerens opfatning, som skulde afgjøre, hvad der i naturen var af værd eller ikke af værd for kunstværket, og man begyndte at sige, at hvad der gjorde et stykke virkelighedsfremstilling til kunst, var den personlighed, som derigjennem udtalte sig, det temperament, som i kunstværket gjorde sig gjældende. Indtrykkene, ikke „virkeligheden“, blev kunstværkets gjenstand, og natu-

ralisterne af denne nye opfatning kaldte sig altsaa impressionister.

Nu har man ræsonneret videre. Man er bleven sig det forandrede standpunkt bevidst og har taget dets konsekvenser. Hvis det er temperamentet, som afgjør, hvad der i et stykke natur har betydning for kunstværket eller ei, saa er det jo simpelthen temperamentet, det overhoved kommer an paa.

Og hvorfor ikke? Hvad er virkelighed? Vi ved det jo ikke. Vi kjender ikke virkeligheden. Vi kjender kun vore forestillinger; og er ikke, kunstnerisk set, den ene forestilling ligesaa virkelig som den anden? Det kommer kun an paa, om kunstneren er istand til at gjenvække sin forestilling hos læseren eller tilskueren. Det er latterligt at paastaa, at de skikkelser, der lever i en kunstners fantasi, skulde være mindre virkelige end en brøndpumpe eller en manglestok; alt, hvad kunstneren kan gjøre virkeligt, er virkeligt.

Saa har man den erklærede subjektivisme, nyidealismen, som man helst vil kalde den. Og man gjør udtrykkelig front mod naturalismen.

Den forandrede kunstopfatning har naturligvis sin sidste grund i en forandret livsanskuelse.

Den positivistiske filosofi behersker ikke længer det moderne sind; vi lever i hypnotismens og spiritismens alder. Man er kjed af de overfladiske kjendsgjerninger og deres regelmæssige rækkefølge; man længes efter det, som er bag dem, det uregelmæssige, det mystiske.

Sjælen alene har betydning. Det sjælelige er det, man vil se, det sjælelige selv, ikke bare dets ytringer. Men vi kjender kun den sjæl, som er i os selv. Saa bliver i Frankrig romanen „psykologisk“.

Det sjælelige fører ind i det mystiske. Vor sjæl er et mørkt kontinent; did naár ikke den fattige videnskabs lygtelys. Vor sjæl er en urskov af gaader. Her kan fantasien tumle sig frit; her, hvor forskeren ikke naár ind, maa digtningen bringe forklaring. Sjælen opfattes som et væsen for sig. Og da dette væsen ikke er absolut, men maa staa i forbindelse med et eller andet, vækker man en aandeverden til live igjen, tror paa aabenbarelser og interesserer sig for gud. Da det er den individuelle sjæl, jeg'et, som har betydning, bliver ogsaa spørgsmaalet om lykke et individuelt; tanken paa slægtens lykke kan ikke trøste synderligt; personlig tilfredsstillelse er det, sjælen kræver.

Men personlig tilfredsstillelse staar ikke til at opnaa; retningen blir pessimistisk. Kulturfremskridtet forøger kun vore lidelser, idet det forfiner vore nerver. For at være lykkelige maa vi passe ind i vore omgivelser; men jo mere udviklede, jo mere sammensatte vi blir, des mindre udsigt har vi til at træffe omgivelser, som passer for os. Den, der har vænnet sig til at drømme om en lykke, som der skal mange betingelser til at skabe, lider ved virkeligheden, som han ikke kan omforme efter sin attraa. „Den kraft, vi ud-

folder i tilværelsen, er begrænset, og de ydre aarsagers indflydelse er langt større“ — denne sætning i *Ethique* indeholder forklaringer af tidens orm, pessimismen.

Hvor kan det være, at livsleden, dette „forfinelsens uhyre“, aldrig har været saa ivrigt for at fremstille sin egen ynkelighed som i den moderne literatur, hvor der dog er saa mange betingelser for liv, der gjensidig udfylder hverandre — hvis grunden ikke er den, at netop denne fuldkommenhed tillige gjør vore sind mere sammensatte og derved gjør os udygtige til at blive lykkelige?“ (Paul Bourget: Essay over Ch. Baudelaire).

Alt, hvad menneskene hidtil har levet paa, er bankerot. Religionen, der saa længe var de ulykkeliges tilflugt, kan ikke længer hjælpe os; vi kan ikke tro paa den. Moderne franske romaner skildrer mystisk anlagte sjæle, der kjæmper fortvilelsens kamp for at gjenvinde troen; men „sjælen vender tilbage fra disse forsøg bestandig mere svækket, bestandig mere overbevist om, at religionen kun er et subjektivt og løgnagtigt drømmeri af mennesket, der afspeiler sine længsler i naturens intet.“ Videnskaben er insolvent, kan kun forklare os saadanne ting, som vi ikke bryr os om at vide. Troen paa fremskridtet, som hos mange har erstattet religionen, kan kun tilfredsstille overfladiske sind, der mangler den mystiske higen efter absolut tilfredsstillelse.“

— Tysklandsopholdet var i det hele rikt og frugtbringende for Garborg. Samtidig som han med øine, øren og alle sanser fulgte med i de nyeste aandsstrømninger paa alle hold, deltok han med iver i vor norske offentlige diskussion. Han utgir i disse aar flere brochurer — indlæg i maalstriden som „Norsk eller dansk-norsk? Svar til Bjørnson"; indlæg paa det politiske omraade som „Norges selvstændighedskamp fra 1814 til nu"; og dertil nogen jæderske reiseindtryk, „Fra det mørke fastland". Han skriver i landsmaalspressen og i Kristianiabladene, og det kan vel siges om mange av disse hans breve og opsæt, at de er perler, som hadde fortjent at indtages i hans „Skriftir i samling." Jeg tænker særlig paa hans Berlinerbreve i „Verdens Gang".

Med glød og iver deltok han ogsaa i den hidsige literaturkrig, som (sommeren 1890) brøt ut mellem danske forfattere og kritikere paa den ene side og norske paa den anden.

Og Garborg viste paany, at han var polemiker *par excellence*; med skarpslepne vaaben og ubønhørlig logik avviste han alle danske paastande om literær overhøihet og formente, at han „dog havde noget at holde sig til, naar han profeterede om en tid, da norske forfattere ikke behøver at spise op maden for sine danske kolleger. Allerede nu gaar det an for norske forlæggere at betale honorarer, der lader sig nævne; hvis vi saa faar en konvention med udlandet, saa at vi kan træde i ordnet forbindelse med europæiske nationer, kan

det blive muligt for en ikke altfor fjern generation af forfattende nordmænd at takke Kjøbenhavnerne for det hyggelige broderskab.“

Garborgs profeti er, som man vet, forlængst gaat i opfyldelse.

Til yderligere belysning av Tysklandsopholdet tillater jeg mig at hitsætte et par utdrag av nogen breve til Jonas Lie.

München 18/4 90.

Kjære Jonas Lie!

Kjender Du det: absolut intet at bestille og dog aldrig ha tid? — bestandig være optaget med tyve ting, som *skal* gjøres — med den følge, at ingen af samtlige tyve ting *blir* gjort? — Jeg har havt en periode af den slags travlhed nu, og det er den værste slags travlhed, som existerer.

Det begynder at grønske ude i Englische Garten nu, og vi begynder at tro, at vaaren endelig har bestemt sig for at nedsætte sig paa stedet. Det kan være paa tide. Om ti-tolv dage flygter vi til Norge igjen, og det blir da ikke mer end akkurat saa vidt vi kan sige, vi har set en vaar i Tyskland.

Ja, hjem til sneen og sølen igjen! — det blir noget andet end at reise til Paris. Pariserturen faar henstaa, indtil jeg blir rig.

For denne gang faar vi nøie os med vor berømmelige Italientur (har jeg fortalt om den?) — ti dage paa rundreisebillet med tredie klasse — Verona—Venedig—Florents—Mailand. Regn og koldt veir hele tiden. Fem nætter i kupé eller

ventenværelse — rene martyrlidelser! Og alligevel vilde vi ikke ha undværet turen — det var ligesom et lidet glimt af verden ialfald. Og nu foragter jeg alt, som ligger nordenfor Alperne. D. v. s. med undtagelse af Throndfjeld og Rundarne . . . Kan jeg ikke faa bo i Florents, vil jeg helst bo i Kolbotten — saa længe det gaar an.

Nu har Dere fuld vaar med salon(er) og skandinaviske trækfugle, og naar jeg siger, at jeg foragter alt, som ligger nordenfor Alperne, saa er det naturligvis bare ræven med rognebærene. Aa, I lykkelige mennesker!

Det er den svarte fortvilelse at skulle reise „hjem“ nu. Men pyt, jeg blir nok rig en gang; og da bor vi i Nordafrika om vinteren, i Rom—Florents—Paris om vaaren, og i Kolbotten om sommeren; mindre kan ikke gjøre det. De maa absolut besøge os paa vort mauriske slot i Algier . . .

München er egentlig en stor landsby, hyggelig og kjedelig. Den vilde forresten kunne bli hyggeligere efterhvert; jeg har begyndt at træffe mennesker (f. ex. dr. Conrad), og om et aars tid vilde jeg ogsaa kunne snakke med dem, disputere og definere og pangermanisere og føle mig ovenpaa. Conrad er en pragtfyr — ser ud som en af Wagners halvguder. Han arbeider nu paa no. 3 af sin store Münchener romancyklus, „Der rothe Ludwig“ — arbeiderroman.

Egentlig kunde det være godt at leve i Tyskland nu; der gaar en pintsevind over landet;

sindene er fyldte af spænding og haab, og en og anden digterisk løvetand voxer ogsaa langs de lerede bakker. Kanske kommer det nu, det vi har ventet paa siden 1870. Mod og tro synes her ialfald at være nok af; — det kan være ganske slemt for en norsk skeptiker at sidde og høre tyskere snakke om den germanske race! Men kanske det virkelig nu kan bli til lidt mer end snak."

I et andet brev, skrevet fra Berlin, heter det:

„Det var rigtig velsignet at høre fra Dig igjen. Jeg har saa let for at komme ind i denne mismodige følelse af ensomhed, af at være menneskene uvedkommende, at et godt ord af og til fra et rigtigt menneske er mig en ligefrem nødvendighed. Netop nu en tid har jeg følt mig svært modløs og literært „verkatert" (om det ellers er tysk!), og brevet med Pariserstempel og Din store klo udenpaa kom mig som en sand opfriskelse. Tak!

Hjemme slaas man jo, — saa fillerne fyger — som sædvanlig. Det „lystspil", Du nævner, og som jeg ifølge aviserne arbeider paa, skjønt jeg sletikke arbeider, — det skulde omsætte disse evigt fygende filler i komedie, tænkte jeg.[1] Jeg vilde prøve at le lidt af alle disse norske alvorsmænd og samfundsfrelsere, til hvilke jeg jo ogsaa selv hører, og som har det saa græsselig travlt med at frelse sine medmennesker, at de ingen

[1] Et paatænkt arbeide, som ikke kom ut.

tid faar til at tænke paa sig selv. Men jeg finder ingen form, ingen, som jeg liker. Og jeg faar ikke tid til at arbeide paa det, da jeg maa skrive i avisen.

Det blir ikke saa greit nu, da de gode Kjøbenhavnere har begyndt at slaa bagud. — Naa, med guds hjælp har Du ikke læst den ækle strid; men den har været meget ækel, og den varer — fra dansk side — endnu. Gustav Esmann har svoret nordmændenes undergang og har faaet Brandes'erne med sig. Jeg finder den hele historie naturlig; den maatte jo komme. Men overgangstiden blir vond. Heldigvis staar dere foregangsmænd uberørte; det gaar bare ud over os efterkomlinger. Jeg ligger nu her og frier til tyske tidsskrifter etc. — om jeg skulde kunne faa en støtte i dem. Og jeg har faaet lov til at „medarbeide" i flere, saa jeg skal vel greie mig. Men det virker noget splittende.

De norske hernede er en noksaa rar bohêmebande, fattige, letsindige, mere eller mindre fornøiede med verden. Jeg mærker, at jeg er blit gammel og ægtemand; jeg kan ikke rigtig være med. Jeg holder mig til bier'et.

Den „realistiske" retning i literaturen er her temmelig stærk; men tyskerne blir neppe realister (naturalister) i vor forstand; de lider af sin æsthetiske Bildung. Det er svært vanskeligt for dem at komme løs fra sine regler. Bryder de med sin æsthetik, blir de gjerne formløse. Af dem, jeg endnu kjender, lover Gerhard Haupt-

mann mest. Hermann Sudermann, hvis „Sodoms Ende“ har hvirvlet saa meget støv op i denne tid, er ganske sikkert begavet, men famler temmelig hjælpeløs om mellem gammel æsthetik og ny formløshed. Jeg har ellers læst saa lidet endnu, at jeg ikke kan ha nogen ordentlig mening. Noget maa der dog komme ud af al denne gjæring, synes jeg. Det vilde ikke være for tidligt.

Den mest interessante tysker er ubetinget tænker-digteren Friedrich Nietzsche. Han er fælt rar og fælt storartet, og man vil ha godt af at faa noget ind af ham derhjemme, hvor der begynder at bli vel megen demokratisme.

Jeg læser Tolstoy for tiden — hans nye bog om de gamle kristne. Tolstoy og Friedrich Nietzsche ligeoverfor hinanden — det er et mærkeligt syn. To giganter — Kristus og Antikristen, slaven og herren, Asien og Europa; man kan næsten svimle. Det er Nietzsche, som har min sympathi, og det er jeg lidt kry over. „Krigen og modet har fuldbragt større ting end nogensinde kjærligheden til næsten.“ Tolstoy er den gudhengivne sektstifter, Nietzsche den oprørske anarkist; — anarkismen er fremtiden.

Glædelig jul! Hilsen fra hus til hus, som tyskerne siger.

Din hengivne
Arne Garborg.

XII. „TRÆTTE MÆND“.

Garborgs indtryk av utlandet. — Hans syn paa de hjemlige forhold. — Garborgs menneskeskildring. — „Trætte Mænd“. — Bokens mottagelse. — Et brev. — Hans anseelse i Norden og i utlandet.

Garborg hadde under sit Tysklandsophold lært av de store forhold — og han var imponert. Han saa, hvorledes meninger og teorier i utlandet sigtedes gjennem ti tusen brilleglas, gjennem en hær av presseorganer. Og han fik øinene op for, hvor smaat og fattigslig vi hadde det herhjemme. „Det er den gamle historie“, skriver han (i Dgbl. 7 juli 1890) —: „Naar vi her hjemme efter syv overveielser er komne saa langt, at vi skal til for alvor at begynde med noget, saa er de andre færdige.

Vi har ingen naturalistisk literatur. Vi har bare nogle spredte begyndelser. Og det virker næsten løierligt at læse de stærke udfald mod den naturalistiske skolekritik; det er nemlig ikke den, vi plages mest af. Vi ligger og puffes med den gamle førnaturalistiske efterliggerkritik — som

allerede har begyndt at tage „Pepitas Bryllup“[1] til indtægt forresten —; det er vor situation. Og selv vor mere fremskredne bladkritik . . . . naa; der kan vel ikke godt tales om skolekritik her, hvor selv Bjørnson af og til blir anset som en naturalistisk forfatter.

Imidlertid har altsaa de andre gjennemgaaet standpunktet. Ikke paa anden haand, ikke teoretisk, men praktisk, og selv. De har selv brudt sig vei, kjæmpet, experimenteret, seiret, tabt; under dette har de vundet aandsberigelse, sindsuddybelse, form. Vi sad her i ro og saa paa, læste lidt, disputerede lidt, tog efter i et og andet, syntes endelig for skams skyld, at vi ogsaa fik forsøge! — saa begyndes der paa noget nyt. Og saa sidder vi der, næsten lige fattige. Vi har lidet vovet og lidet vundet. Saa er det ialfald i literaturen.

Det er den store molo.

Der ude gaar havet frit og stort i taarnhøie bølger, og menneskene svømmer og anspænder sine kræfter, naár toppene og slænges ned i dalene; men kraftige svømmere blir de, og rigt og stærkt blir deres liv.

Vi har bygget vor molo og vover os sjelden udenfor den, kommer aldrig til toppen af nogen bølge og aldrig til bunden af nogen dal, undgaar de store yderligheder, skumples bare lidt hid og

---

[1] Et mot den realistiske literaturretning formet angrepsskrift, forfattet av V. von Heidenstam i samarbeide med O. Levertin.

did af de brudte bølgers efterslag; vor lykke er, at vi har havt disse store urbegavelser; men der kommer en tid, da vi vil ønske, at moloen havde været pokker i vold.

Vi blir ikke stærke svømmere, og det vil hævne sig. Det nytter ikke at nægte det: Der er fattigdom i vore bøger som i vort liv. Aandelig fattigdom, vidnesbyrd om, at ikke blot de, som beskrives, men de, som skriver, har læst for lidet, tænkt for lidet, følt for lidet — levet for lidet. Hvad skal man sige? Vi lever saa udenfor. Vi faar ikke øvet vore kræfter.

Ja, vi lever udenfor.

Paa vore skoler lærer vi ikke et eneste europæisk sprog ordentlig. Vort universitet er et seminarium.

Der foredrages ikke engang moderne filosofi. Den, som vil vide, hvad der for tiden arbeides med i videnskaben, maa hente sin visdom fra et eller andet tidsskrift. I europæisk literatur har vi et eneste professorat, — som om én mand kunde klare at føre os om saavel i ældre som i nyere literært verdensliv. Nu er vi saa langt komne, at vi ikke engang kan besætte den slags professorater. Til de filosofiske poster har vi dog endnu aspiranter — der er to poster og to mænd —; hvad derimod professoratet i europæisk literatur angaar . . . ja, jeg kjender ialfald ikke nogen, som kunde overtage det.

Vi reiser lidet. Og daarlig udrustede, som vi i regelen er hjemmefra, har vi liden nytte af vore

smaaturer. Til reiser for kunstnere og forfattere — disse mennesker, som skulde være vore folkeopdragere — bevilger staten, tror jeg, 6000 kroner; saa meget som en almindelig statsraadspension. Til videnskabsmænd gir man ligeledes 6000 kroner. Af disse beløb faar hver enkelt i bedste fald saa meget, at han — helst, hvis han har lidt penge selv — kan leve to aar i udlandet. Det er ikke meget, naar man ikke er godt udrustet hjemmefra. Er der nogen, som truer med, at han for alvor vil sætte sig ind i moderne europæisk liv, for saa siden at frugtbargjøre det for os her hjemme, er han udsat for ikke at faa stipendium. Jeg véd det, jeg, som har søgt baade storting og regjering baade om videnskabelig og om kunstnerisk reiseunderstøttelse. Det er den store molo.

— Vi har ikke raad, siges der. Nei, nei. Men spørg vore krigsskibsdamer? Spørg, om de vil subskribere sammen en million til et museum for europæisk kunst? eller, som man har gjort i Danmark, til privatforelæsninger ,over moderne literatur? Eller spørg vore rigmænd, hvad de helst vil: være mæcenater i stor stil — som den danske Jakobsen f. ex. —, eller testamentere sin formue til Zulumissionen?

Aa nei. Det er vor mangel paa interesse. Og mangel paa interesse vil her sige mangel paa dannelse. Vi forstaar ikke dette med kunst og alle den slags ting, kan ikke nyde dem, har ikke brug for dem. Naar bare Henrik og

Fredrik og Johan kan lære saa meget, at de kan komme ind i et embede, saa skal vi takke Gud. Man kan saamen leve ganske fornøiet, om man ikke kan tale med om Goethe, eller om man ikke har malerier paa væggene.

Men hvad kan det nytte at klage? Der er ingen, som hører paa det. Den, som ikke har dannelse nok til at føle, hvor nødvendig en høi grad af dannelse er for at kunne leve et menneskeligt liv, — han vil, som jeg selv har gjort, henvise til vort stortings bekjendte liberalitet overfor videnskaben, til vore smaa forhold, til de mange krav, de mange forskjelligartede krav . . . og saa vil han snu sig om paa den andre sia og snorke videre“.

— Den store overgangstid skulde ogsaa bli indgangen til en overgang for Arne Garborg. Han staar endnu vaklende og stirrer paa aandsfænomenerne — i det literære: Ny-idealismen med de mægtige tænkere Nietzsche og Tolstoy paa hver sin kant, og i det politiske: Socialismen overfor anarkismen.

Det heter i et av hans privatbreve fra Berlin:

„Herfra er fremdeles at melde, at vi fryser, fryser, fryser! Det er regnveir (henimod sne) og kold blæst næsten hver dag, og vi kan nu engang ikke vænne os til det tyske Heizungs-system; ialfald faar jeg det aldrig saa varmt i mit rum, at jeg med tryghed og ro kan sætte mig til at skrive. Altsaa vil Du forstaa, at jeg blir ganske forlegen og flau, naar Du spør mig om, hvad

jeg egentlig bestiller. Jeg bestiller egentlig — ingenting.

D. v. s. jeg har flere jern i ilden, klatter snart lidt med det ene og snart lidt med det andet, men kan ikke samle mig. Det kommer vel ogsaa tildels deraf, at jeg er under indflydelse af forskjellige, tildels meget forskjelligartede, „nye indtryk“, hvilket maaske senere vil bli bra for mig, men nu virker underlig distraherende.

Egentlig er det altsaa en slags roman, jeg pønser paa. Sommetider begynder jeg at tro, at min hjerne, der har slidt en hel del i sine dage, holder paa at faa nok af fornøielsen; for jeg kan være noksaa sløv; men saa er det vel bare denne evindelige halvforkjølelse. O Helios, o mai —; aa gid vi maatte faa en god sommer“.

Man vil ha lagt merke til, at hver gang Garborg planlægger en ny bok, saa er det altid først og fremst en tanke, en idé, som foresvæver ham. Det er ikke en bestemt skikkelse eller figur, han vil skildre; dette kommer i anden række. Hans kvinder er saaledes gjerne uttryk for en eller anden side av emancipationsbevægelsen, og hvad hans mandsskikkelser angaar, saa har vistnok forfatteren overalt til det yderste bestræbt sig for med allehaande ydre, tørt naturalistiske kjendetegn at stille dem lys levende op for os. Men vi husker dem allikevel mere som sjælelige fremtoninger end som utvortes utstafferte figurer.

Hans menneskeskildring var i lange tider for sterkt bundet av 1880-aarenes literære teorier.

Helt fri føler man ham alene, naar han optrær som naturskildrer eller polemiker.

Idéen var altid inkarnert i hans skikkelser. Derfor blev disse altid uttryk for en viss, bestemt sjælstilstand.

De blev typer, tidstyper.

Derfor blev Garborg det naturlige overgangsled til 1890-aarenes digtning.

I sin nye, merkelige roman „Trætte mænd“, som utkom høsten 1891, kaster han alle teorier overbord og slaar sig fri i helt ny form.

Hans bøker var altid paa en eller anden maate gjennemsyret av selvoplevelsens aande. Og hans nye verk kan da ogsaa nærmest karakteriseres som et selv-opgjør.

Han var under de nye „fin-de-siècle“-anfegtelser kommet dit, hvor utviklingen hadde ført al intellektuel ungdom: Tanken hadde slukt alle 1880-aarenes paa naturvidenskapen grundede dogmer og doktriner. Man trodde og var overbevist pr. forstand — men man „trodde“ overhodet ikke, før objektet saa at si var indsat paa spiritus med navn og numer i universitetets samlinger.

Følelsen og det dypeste i sjælen hadde ikke evnet at fordøie resultaterne. Man vaklet frem og tilbake mellem tro og tvil; man længtes efter noget, som kunde gi trøst og haab; og man lette og søkte paa alle veier og alle stier, men intetsteds øinedes det, som kunde gi lise for *sjælen.*

Det var som at se ut i et endeløst mørkt tomrum. Eller som det heter i „Trætte Mænd“:

Det store ligtog
gaar gjennem verden.
Mefisto synger
som klokker foran færden.

*

„Er der intet mer igjen,
din sjæl kan vinde ro paa, —
trøst dig, trøst dig, snille ven,
døden kan du tro paa".

Det er denne sjælstilstand, Garborg har inkarnert i bokens hovedperson, Gabriel Gram, — som forøvrig optræer ogsaa i digterens tidligere skrifter.

Gabriel Gram er en dekadent sjæl, som føler sig ensom og forlatt og utenfor. Han er skeptiker, den overlegne verdensmand med det likeglade skuldertræk. Han driver avsted for vind og vove. Han siger i „Hos mama": „Man maa da forstaa den verden, man lever i, alligevel! Den, som har redet femten kjæpheste selv, kan snakke med om det. Her for et par aar siden skulde jeg f. eks. ikke gifte mig, fordi jeg havde en sindssvag onkel; det nyeste dogme er nemlig arveligheden; naar en mand gaar med briller, saa blir hans søn født med lorgnet; altsaa skulde to unge, forelskede mennesker værs'go dø mellem isbræerne, fordi den mulige arving muligens kunde bli gal; gudbevars! Den sætning forsvarede jeg ligesaa ivrigt, som De forsvarer den nu . . . Jeg var en ypperlig Erasmus Montanus. Men i aarenes løb har jeg disputeret mig tvertigjennem baade det ene og det andet, og nu siger jeg som saa:

Det kan sgu' godt være, at jorden er rund; men hvis der var en Lisbeth, som vilde give mig et kys for at sværge paa, at den var flak, saa svor jeg: „Den er fanden gale mig saa flak som en pandekage!“

I „Trætte Mænd“ er Gram kommet et trin længer ned paa fortvilelsens og mismodets stige.

Han staar og ser sig selv i speilet — „som ansigt til ansigt med sin dobbeltgjænger“, fortæller han i sin dagbok, — „har kanske en vis uklar trang til at kaste mig over denne fyr og kværke ham; for hvad fanden vil han mig? — eller som ansigt til ansigt med min sjæl, hvilket fænomen fylder mig paa engang med en religiøs angst og en fortvilet-fræk nysgjerrighed. Endelig engang faa rede paa dette spøgelse, som staar bag hele min existens, men som jeg ikke paa nogen mulig maade kan faa kloen i! — ikke engang faa sikkerhed for, at det overhoved er der. — D. v. s. noget maa der jo være, et agens, et drivhjul (som sandsynligvis ved en eller anden uendelig drivrem staar i forbindelse med det transcendentale verdensmaskineri); og hvorfor kan det ikke ligesaa godt hede sjæl? Maaske er det verdenssjælen selv, der sidder bag sit skjærmbret som en dukketeater-direktør og trækker i de traade, som bringer mit kjødklædte skelet til at hoppe og danse og begaa alle disse meningsløsheder, som han med guddommelig barnagtighed morer sig over“.

Gabriel Gram er som fastklemt mellem livs-

angst og dødsangst. Han er træt „af de evindelige hestekræfter“.

Hans rop klinger haabløst ut i stilheten: Er der en Gud? — „Vi véd ikke“. — Er der en sjæl? — „Vi véd ikke“. — Har livet en mening? — „Vi véd ikke“. — Hvorfor existerer jeg? — „Vi véd ikke“. — Existerer jeg i det hele taget? — „Vi véd ikke“. — Hvad véd vi da egentlig? — „Vi véd ikke“. — Kan vi i det hele taget vide noget? — „Vi véd ikke“.

Han er en „træt mand“, en pessimist og ironiker, som bare har opøvet sin hjerne, men aldrig sit hjerte.

Han er helt igjennem et intelligensvæsen, en ræsonnementsmaskine, en hjerneslave. Endog hans forelskelse er utelukkende av intellektuel art, fordi han savner eller fordi han aldrig har opøvet sin evne til at *føle.*

Men netop dette savn driver ham tilslut over i kirkens skjød. Under hans stedse hyppigere besøk i Guds hus dukker der op i ham noget dypere, som aldrig har faat luft. „De gamle sprog fra Genesis klinger som barndomsminder, som en stille, hellig røst fra fjerne tider, fra fædrene, fra gamle, vise fædre — —“. Han „fyldes af en forunderlig stilhed og fred ved forestillingen om „den gode hyrde“, der sætter sit liv til for faarene . . . saa underlig godt og trohjertigt klinger det, og saa tilforladelig trygt“.

Gabriel Gram har frigjort sig for sit fritænkeri. Han opgir alle gamle talemaater og søker

Indledning

(5/6 85. ~~Aften~~ Midnat)

„Venner er en daarlig Race. De duer ikke til andet end til at spise Middag med os samt til at hænge med Kransene paa vor Grav. Det sidste liker de bedst. „Endelig er vi da kvit ham," sukker de, og hver i sin Glæde driver det til at sammensubskribere Tvo Kroner til Enken."

Saa (~~omtrent~~ omtrent) sa jeg til ~~min~~ Advokat Jonathan i ~~Aften~~ Aften ved Burgunderen (han har Forbindelser, den Fyr! ægte Burgunder), og han begyndte paa vanlig Vis at moralisere.

„En stolt Mand ~~skal~~ indretter sig saa, at han ingen Venner behøver," sa han.

„Naa, jeg har igrunden behøvet dem," mente jeg, „og kanske behøver dem den Dag i Dag; men ... det er med dem som med Kunstsaker: naar man har Brug for dem ~~—~~ —. Jeg undres mangen Gang paa, hvor det blir af dem?"

Gamle Jonathan skjaler for sine ~~[illegible]~~ Whisties og ~~[illegible]~~ sagde — med en let Hentydning til min opgaaende* Maane —:

„Spørg ligesaa snart, hvor det blir af Haarene paa Deres Hoved, min Ven. De drypper ~~[illegible]~~ vistnok simpelthen. Et par ... De merker det ikke. Indtil De en vakker Dag opdager, at De maa anlægge Parykk ... alias arrangere en Whistklub." —

— — Ja, ja, de drypper væk. Eller

Av originalmanuskriptet til „Trætte Mænd".

tilfredsstillelse for sin sjæl — der, hvor den er at finde.

Hermed lar Garborg sin dekadente helt forsvinde av scenen. Der høres bare en latter — fra hans gode, verdenspraktiske ven, Georg Jonathan.

„Den klang som fra helvede".

Hermed ender dette Garborgs dype opgjør med sig selv og med tiden.

I den form, som hans tidligere romaner var skrevet i, hadde han ikke faat anledning til at si alt det meget, som laa ham paa hjerte. De literære doktriner forlangte, at forfatteren skulde staa som passiv tilskuer til de optrædende personers liv og anskuelser. Virkeligheten skulde tale for sig selv.

I „Trætte Mænd" fandt han imidlertid i dagboksformen utløp for alt, hvad han hadde trang til at si. Han boltrer sig i aforismer, i blinkende bemerkninger, i aandfuldheter, brandere, visdomsord og betragtninger, saa verden og livet passerer forbi os som ustanselige billeder i et kaleidoskop. Han er helt i sit ess; formen falder ham naturlig; hans pen er som en smidig, bøielig klinge, som lystrer hans mindste indfald.

„Trætte Mænd" er et bugnende rikt skrift, hvori forfatteren likesom med søkelys kaster forklarende skin over de forskjelligste forhold paa sedelighetens, politikens, filosofiens og de sociale spørsmaals omraader. Læst *cum grano salis* er det et arbeide, som man har dypt utbytte av.

Boken blev en stor sukces. Det ene oplag forsvandt efter det andet. Aviserne diskuterte, og kritikerne kløddе sig bak ørene: Hvad var den egentlige mening med verket? Man var i fuldstændig vildrede. Var det virkelig mulig og trolig, at Arne Garborg — denne vistnok høitbegavede, men yderst farlige radikaler og fritænker — hadde „omvendt“ sig? Eller var man ute for en skøier og en skeptiker?

Det heter i et skrift, „I Dagens Strid“, utgit av dr. E. F. B. Horn: „Garborgs bog kom som en stor overraskelse. Hvorledes kunde det være muligt, at en saa helt igjennem kritisk, ætsende, sønderflængende intelligens saa pludseligt kunde vise en saa blød, næsten kvindelig dragelse til mystiken! Det hele var en gaade, der nok kunde vække alskens anelser og gjætninger blandt publikum, men heller ikke mere. Det gik Garborg som med Ibsen. Man mener at faa tag i hans personlige standpunkt, men det glider En bort mellem hænderne, og man favner kun en sky“.

Garborg skriver selv herom i et brev til Jonas Lie, datert 1ste december 1891:

„Af dit sidst kjærkomne kort ser jeg, at mit opus — som jo i saa mange maader er forskjelligt fra mine tidligere sager — synes dig tidsmæssigt og ikke daarligt, hvilket jeg føler som en stor betryggelse. Bogen er lidt „sammenrablet“ — fra-sig-visket i en fart, hovedsagelig for at frigjøre mig selv paa forskjellige punkter; saa jeg var usikker paa den i mer end én hen-

seende; men det, som var i den af selvoplevet, maa have reddet den. Hjertelig tak for de forstaaelsesfulde udtalelser.

Ja, jeg tror nok, jeg er en noget mindre dogmatisk-seminaristisk fritænker end før, har ligesom faaet „indordnet“ ogsaa kristendommen i mit „livssyn“. Ved „kristendommen“ forstaar jeg overhoved: Kristendommen som den historisk har udviklet sig, altsaa den kirkelige kristendom — (altsaa først og fremst katholicismen!) — overhoved hvad der for nutidsmennesker er „barnetro“, og jeg ser absolut ikke noget galt eller underlegent i, at individet paa det givne udviklingstrin tager sine livsmidler, hvor det finder dem; dogmatisk fritænkeri er mig om muligt endnu mere zuwieder end dogmatisk tro.

Har jeg havt nogen praktisk hensigt med min bog, saa har det været denne: at bekjæmpe det dogmatiske fritænkeri — eller rettere: forløse godtfolk fra den allernyeste seminarisme, — og jeg har faaet anledning til at se og formærke, at der er mer end nok af den i dette velsignede unge og naive folk. Flere end jeg havde tænkt har ved fritænkeri forstaaet — ikke at tænke frit ɔ: selv, men at tænke som N. N. og N.' N.', tænke saadan som det nu er „moderne“ at tænke. Derfor blev min bogs første oplag revet væk paa nogle dage; det rygtedes, at fritænkeren begyndte at omvende sig, at det altsaa ikke var moderne at være fritænker længer; altsaa styrter man til bogladen for at faa rede paa, hvad der

nu skal troes! — og jeg hører privat, at mange har følt sig dybt rystede i sit fritænkeri, bare fordi de troede, at en af de „førende fritænkere“ havde omvendt sig! — Saa bogen forsaavidt altsaa kan ha gjort sin nytte. — Naturligvis har jeg moret mig en hel del over den forfjamselse, som opstod i anledning af „fritænkerens omvendelse“, men der kunde jo være grund til at sørge over det ogsaa“.

— Arne Garborgs navn var blit et av de store navn i Norden. Herhjemme regnedes han som en av vore betydeligste skribenter — tiltrods for at han av mænd som Bjørnson blev utskjeldt for et „hysterisk mandfolk“ og betegnet som en „bemærkningens digter, som har gjort livet med rundreisebillet“. Det var av disse utbrudd, som Bjørnson aldrig kunde dy sig for, naar det gjaldt menings-motstandere — i dette tilfælde en motstander paa sedelighetssakens og maalbevægelsens enemærker.

I Sverige fandt Garborg forstaaelsesfulde kritikere i mænd som Ola Hansson og Gustaf af Geijerstam.

Og i Danmark regjerte brødrene Brandes.

Garborgs forhold til disse hadde hittil været det bedste. Georg Brandes hadde saaledes skrevet et meget velvillig essai om digteren, og Edvard Brandes hadde i varme ord anmeldt hans bøker i sit blad „Politiken“. Men saa opstod den føromtalte „literaturkrig“, og forholdet kjølnedes betydelig — særlig da Garborg ved siden av vore

andre digtere fik indpas i Tyskland. Georg Brandes kunde ikke bare sig for at gi dem følgende slængord med paa veien: „Garborg synes nu noget svimmel af den medgang, han i Tyskland har havt ved at faa et „æreshonorar“ udbetalt for sin sidste bog „Hos mama“, der kunde være en endnu meget bedre bog uden derfor at være noget mesterværk. Men selv denne udmærkelse vilde han ikke have naaet, havde ikke København og tyske personer, der har opholdt sig i København og faaet deres indtryk dér, været mellemled imellem ham og den tyske forening.[1] Der findes hos de yngre forfattere i Norden en ungdommelig tilbøielighed til at bruge skribenter, der har et navn, som stiger, ved hjælp af hvilke man klatrer op, og som man saa sparker til, naar man er oppe. Da først én havde begyndt, fulgte de andre hurtigt exemplet. De herrer kan ikke undre sig alt for meget over, at denne egenskab ikke i længden fortryller. De spænder gjerne et par bekjendte forfattere for som postheste, og naar de har naaet stoppestedet og har faaet nye postheste, saa siger de farvel med et par venskabelige rap. Nordmændene har hidtil holdt sig friest for anvendelsen af denne fremgangsmaade, men en og anden synes nu at have lært nogle danske og svenske fiffet af. De bruger danske postheste, saalænge de kan, og har de naaet den tyske grænse og faaet nye tyske heste, saa erklærer de sig med et langt knaldende

[1] „Freie Bühne“ i Berlin.

piskesmeld for selvhjulpne og taler verdenssprog til den nye postillon, medens deres presse i national begeistring applauderer".

Tonen er, som man ser, bitter.

Og forholdet til Garborg har ikke bedret sig. Endnu over 20 aar efter — i 1912 — blir Garborg av den aldrende kritiker stemplet som en av dem, som har tat sin ungdoms utæskende ord i sig igjen og „opnaaet tilgivelse" ved at kaste sig i religionens arme! [1]

I Tyskland var Garborg forlængst blit en baade omtalt og høitanset digter. Han færdedes i de mest eksklusive literære kredse, og han hyldedes i blade og tidsskrifter som en av de anførende aander i tiden. Særlig hadde „Hos Mama" gjort lykke, ja den indbragte ham endog den for en utlænding yderst sjeldne ære at motta den av Brandes nævnte æresgave, stor 1000 mark, som bevilgedes ham av foreningen „Freie Bühne".

Der stod et saa sterkt ry om hans navn, at han — saa underlig det end kan lyde — formelig var en av Tysklands mest kjendte „modeforfattere".

---

[1] Artikelen „Gerhard Gran" i „Fugleperspektiv".

XIII. „HAUGTUSSA“.

„Fred“. — Alsidig virksomhet. — Fru Garborg. — Garborg om norsk politik. — Sykelighet. — Religiøse grublerier. — Spiritistiske eksperimenter. — Boken om Jonas Lie. — Garborg som jordbruker. — „Troen paa livet“. — „Haugtussa“. — Et brev.

I sine fremtidige skrifter skulde Garborg komme til at gi svar paa, hvor utviklingslinien for hans vedkommende pekte.

Allerede aaret efter (1892) utkom hans store roman „Fred“, et verk, som indtar en fremtrædende plads i hans produktion. Han skriver om den i et brev, dat. 10 oktbr. 1892: „Mit opus er bare saavidt færdigskrevet — kommer vel ikke før i december. Det blev et fælt opus igjen. Digert og skrækkeligt, og hvad indholdet angaar — „halvt andagtsbog og halvt vanvid“, som jeg har brugt at udtrykke mig.“

Det er en mørk og dyster bok, præget av en sykelig overspændt, til avsind grænsende religiøsitet. Ingen av Garborgs romaner har selvsynets og selv-gjennemlevelsens stempel som denne;

den er da ogsaa en meget nær virkelighetstro skildring av hans egen opvekst i fædrehjemmet og av farens triste livssaga.

Enok Haave er efter en bitter omvendelsesstrid blit slaat med de voldsomste, religiøse anfegtelser; han pines og sliter og træller under sit formentlige synde-aag; hans helved-skræmte fantasi spiler ham op og jager hans tanker i rastløs ring. Familien og hjemmet lider under hans forblindet-kristelige tyranni og hans sære indfald. Hans kone og hans børn følger ham med angstfulde øine — og samtidig har de den inderligste medlidenhet med ham, fordi de ser, at han kjæmper for livet, saa baade forstand og hjerte truer med at briste.

Enok Haave er en samvittighetsreden mand, som aldrig finder ro. Aldrig blir han træt av at spekulere over, om han virkelig og helt ut gjør Guds vilje og følger Skriftens bud; altid — dag som nat — ruger han over de mange intrikate spørsmaal, som melder sig; og altid er himlens vrede over ham og hans syndeskyld.

Jo mere han maser og grubler og tænker, desto større blir fortvilelsen. Tilværelsens angst er over ham; Guds strenge røst kalder, mens han som en Kain flygter og ender i selvmordets mørke gru.

Det er et utsnit av livet i „den mørke kyststripe“, saa dypt smertefyldt, saa rystende, at det kun kan være skrevet av en i sin dypeste trang religiøs natur. Et saa sterkt grep ned i et av til-

Til deg, du Hei og bleike Myr
med Bukkeblad,
der Hegre stig og Heilo flyg,
eg gjev mitt Kvad.

Til deg, du visne Lyng um Haug,
der Draumar sviv,
eg gjev mi Song um Dimd og Draug
og dulde Liv.

Eg kjenner deg, du Trollheim graa,
du Skugge-Natt!
Eg rømde rædd; men stundom maa
eg sjaa deg att

Eg kjenner deg, du Havsens Marm,
med Galdre-Song;
du gav meg Gru i rædde Barm
so mang ein Gong.

Eg kjenner Striden tung og sein
mot Trolldoms Vald.
Gud hjelpe oss for brotne Bein
og Mannefall!

Av indledningsdigtet til „Haugtussa“.

værelsens mystik omtumlet, fortvilet menneskesind kan alene den digter gjøre, som selv har følt sig som et fnug i uendeligheten, og som — i det mindste én gang i sit liv — selv har følt sig gjennemisnet av rædsel under Pans fløitetone indover i sin bevissthets taakelande.

Der hviler en saa vár og saar stemning over enkelte partier av denne roman, at det sikkert maa ha kostet digteren voldsom overvindelse at opta emnet til kunstnerisk behandling. Men minderne, de tunge barndomsminder, hadde saa sviende brændt sig ind i ham, at de maatte utløses i psykologisk forklaring. Og det kan trygt siges, at han ikke i nogen av sine bøker har pløiet saa dypt som i skildringen av Enok Haave.

Boken er mørk og trist — kanske mørkere og tristere end nogen anden bok i norsk literatur. Men man sitter efter læsningen tilbake med følelsen av, at man har været med paa den oplevelse at føres ned i dypet av en menneskesjæl.

— Det religiøse spørsmaal hadde hittil — som i „Ein Fritenkjar“ — i alt væsentlig fremstillet sig for Garborg ad intellektuel vei. Nu brøt det op i ham gjennem den instinktive fornemmelses tusen dunkle kanaler. Det dukket frem i urgrunden av hans hjerte- og føleverden.

Og der fulgte en række aar, hvor han tumlet med grublerier over livsmysteriet og alt det, som lever i vor underbevissthets dypeste schakter, men som ikke saadan brutalt og haandgripelig

kan etiketteres og indsættes paa spiritus mellem al den anden videnskap.

Med sin positive natur maatte han ogsaa her kjæmpe sig frem til et standpunkt — noget at holde sig til. Jeg synes, jeg som i et syn ser Garborg staa overfor sin egen sjæl i speilet — som Gabriel Gram i „Trætte Mænd“. Og de angstfulde tanker kommer flagrende lik lydløse, opjagede samvittighetsfugle . . .

— — Med flere avbrytelser hadde Garborg med familie i disse aar (1892—96) jevnlig sit tilhold paa Kolbotn. I den ensomme fjeldnatur var der grobund for stille grublerier.

Men han var altid en arbeidets mand. „Jeg har næsten aldrig set ham uten med pen i haand,“ siger fru Garborg om ham.

Og det var en næsten utrolig virksomhet, han i denne tid utfoldet, en virksomhet til alle sider, som tildels har været skyld i, at hans igrunden saa enkle og sammenhængende utviklingslinje har antat et tilsyneladende bugtet præg. Næst efter Bjørnson er vel Garborg den av vore digtere, som rikest har git sit besyv med paa snart sagt alle omraader. Han skrev i et utal av aviser — om politik, sociale samt literære spørsmaal — ja, han kastet sig endog en tid helt ind i journalistiken, idet han nytaar 1895 startet „Den 17de Mai“ med Rasmus Steinsvik som medredaktør.

I denne tid begyndte ogsaa fru Garborg at „skrive“. Hun hadde længe hat tilbøieligheter i

den retning, og de mange samfundsinteresser, hun næret, *maatte* paa en eller anden vis utløses. Hun begyndte med i „Den 17de Mai“ at redigere en rubrik for hjem og kjøkken, en rubrik, som senere blev til den utover landsbygden saa populære bok, „Heimestell“. Det er ikke her stedet til at omtale fruens senere mangeartede, sterkt personlige literære produktion — den strækker sig helt fra Ludvig XIV og hoffet i Versailles til kraftige virkelighetsromaner, reiseindtryk fra Færøerne og en række skuespil — men saa meget kan siges, at Garborg ved mange leiligheter har hat en klok, forstaaelsesfuld og kyndig raadgiver i sin hustru.

Fru Garborg (i nationaldragt).

— De unionelle kampe raste paa det voldsomste. Parlamentarismen var gjennemført, men den, som hadde ledet krigen — Johan Sverdrup — var faldt, og skuffelsen var almindelig. Det store venstreparti var oprevet, indtil det igjen i 1891

samledes under den nye regjeringschef, Johannes Steen. Maalet var oprettelse av eget utenriksstyre, og Stortinget vedtok det følgende aar oprettelse av eget norsk konsulatvæsen. Men kongen negtet sin sanktion, Steen gik av, og Emil Stang dannet i 1893 et mindretalsministerium.

Det heter i et brev fra Garborg:

„Nu er vi midt oppe i det samme sjau igjen: Forfatningskamp og unionskamp. Det ser ikke ud til, vi skal komme længer, — vi blir siddende der og rikke og rikke, som kjærringa, der rodde paa faste landjorda i et traug. Regelmæssig hvert tiende aar unionssjau. Hvad vondt vi har gjort Vorherre, siden han har koblet os sammen med denne evige Svenskejudas, — det maa han sjøl vide. Jeg blir rent syg af at se paa denne haabløshed, som blir dobbelt haabløs, fordi der nu er et helt parti nordmænd, som tænker og føler svensk. Skal enden alligevel bli den — som vi ikke vil? Tanken lammer mig; og saa længe striden staar saa spændt som nu, er der ikke tale om, at jeg kan gjøre andet end avisartikler. Desuden havde jeg jo haabet, at der skulde vaagne en rigtig stærk norsk stemning udover landet nu, og den stemning havde jeg da tænkt at benytte som bør for maalsagen. Derfor gik jeg da med i den nye maal-avis, skjønt jeg virkelig havde tænkt, at jeg kunde ha drevet nok bladsjau nu, jeg for min part.“

Garborg hadde altid staat paa venstres yderste fløi, og nu bruser harmen op i ham. Han hævder

(i „Den gamle norske politik", „Verdens Gang" 16 mars 93), at „vil storsvensken absolut heller have os i ryggen som erobret dødsfiende end som medinteresseret forbundsfælle, saa faar han jo prøve, om det vil gaa an for ham mere end for andre europæiske smaafolk at bryde den bestaaende folkeret."

Han forlanger at se *mænd* i vor politik („Til en Bekymret" i „Verdens Gang" 7 mars 93): „Norske konsuler maa vi ha; men i dette øieblik trænger vi endnu mere til at se, at vi har mænd, som vover at ta et nederlag. Herregud! lad dem tabe. Lad hjemmesvenskerne triumfere; lad Stang, Sverdrup, Yngre Konow, hvemsomhelst bli minister. Hvis vi vælgere faar se, at vore kjæmper som mænd og falder som mænd, saa at vi skjønner, at der er tag i dem, og at de vil noget, — saa skal nok vi sørge for, at de staar op igjen til næste valg, og det tror jeg vi kommer til at gjøre saa eftertrykkeligt, at der endnu en gang kan bli et — nogenlunde — enstemmigt norsk storting overfor kammerrådet Stjernensvans og hans vidtløftigheder. Et ærligt nederlag er aldeles ikke det værste, som kunde hænde os i aar; reddes bare vor tillid og tro, saa skal vi nok rette det op igjen.

Og derfor synes jeg, vi skal være glade over den beslutning, som er fattet."

I anledning av, at der paa Horten skredes til noget, som kunde se ut som en militær mobili-

sering, roper han (i „Dagbladet“ 9. mai 93) et stærkt „Vakt, i gevær!“ —:

„Den ser jo noksaa komisk ud, den pludselige mobilisering nedpaa Horten, og vi faar tro, at rette vedkommende vil søge at skaffe lys i sagen ved de midler, som staar til raadighed.

Skulde tankegangen virkelig have været den —: at ved den voldsomme udfordring til nordmændene, som den sidste ministerudnævnelse indebar, vilde vi tabe besindigheden og lade os henrive til demonstrationer af en saadan art, at man deri kunde finde paaskud til nogle uskyldige kanonskud med paafølgende — Gud afvende varslet — statskup? — dette stakkars statskup, som forrige gang blev til sligt et bedrøveligt vindæg?

Der burde tilstilles enhver norsk soldat — officerer som menige — et aftryk af de grundlovs- og kriminallovsparagrafer, der fastsætter soldatens pligter overfor fædrelandet og dets institutioner. Vistnok véd de fleste — blandt officererne ialfald mange — i saa henseende god besked. Men ikke alle er tilstrækkelig instruerede, og navnlig skal enkelte officerer mistænkes for at kunne trænge en mindelse om det lovens alvorsord, der siger, at hvo som adlyder en befaling, hvis hensigt er at krænke stortingets frihed og sikkerhed, *„han gjør sig derved skyldig i forræderi mod fædrelandet.“*

Der *er* jo det uhyggelige, at armé- og marinekommandoen er saadant et mystisk begreb udenfor al konstitutionel kontrol. Nu har vi oplevet,

at hele kanonbaade kan mobiliseres, uden at den ansvarlige minister véd et ord om det; saa faar vi paa anden kant søge vor sikkerhed. Derfor bør enhver soldat vide, at i det øieblik, han befales at optræde mod fædrelandske institutioner — eller forbydes at hindre andre i at øve vold mod Norge eller norsk myndighed —, i det øieblik har den befalhavende gjort sig skyldig i landsforræderi og kan uden videre nedskydes.“

Paa alle hold er Garborg fyr og flamme. Han kjender ikke moralsk frygt og siger sandheten til alle kanter. Han studerer Nietzsche og pønser paa at skrive en avhandling om ham. En socialøkonomisk samfundsomordning maatte til; det var han paa det rene med; det laa som den moralske fordring under alle hans literære skrifter. Han arbeidet med socialisme og anarkisme; var mere og mindre inde snart paa det ene og snart paa det andet; forsøkte med modifikationer av forskjellig art; men blev aldrig helt fornøiet; enten fik samfundet for meget og individet for litet, eller det blev vel meget paa den motsatte kant.

Han gaar deroppe paa Kolbotn, syk og ærgerlig, og fantasien spiler sig op, saa det, at en arbeidsmand ikke indfinder sig paa den dag og time, han har lovet at komme, blir til et symbol paa hele det norske folks uduelighet. Han skriver i et brev:

Kolbotnen 30. mai 1894.

Kjære Jonas Lie.

Endelig befinder jeg mig da foran et stykke papir for at opfylde en kjær, men længe forsømt

pligt; — men hvad satan skal en plaget mand gjøre? I Kristiania var det mavekrampe (som endnu ligger og klemmer hver dag med sit forfærdelig plagsomme og humør-dødende nagende tryk under brystkulen); og ikke før var vi installeret her, saa overfaldes jeg desuden af en infam hovedgikt, som sad liksom en ildebrand i nakken og udgjød derfra sine flammer frem gjennem hele hodet — og sine røgmasser ɔ: et endnu mere inmari tænderskjærende vondt humør, og en rent utrolig umulighed foran enhver tanke af en opgave. Nu er da den historie over, saa nu er det bare denne „krampen“, som ulmer og ulmer og nager og plager — „kardialgi“ kaldte jeg den før; men navnet gjør sgu intet til sagen.

Og saa alle de andre ærgrelser! Begriber Du, hvad det vil si at sidde i svarte fjellet og skulle være „jordbruger“, og saa er der i miles omkreds ikke mer end 1 arbeider at faa, og han *kan* ikke arbeide og *vil* ikke arbeide, og hvis han er her i 4 dage, saa er han borte i 4 uger, skjønt han har paataget sig at gjøre vaaraanna for mig! Alt muligt i uorden og alt muligt i ustel, og ingen mulighed at faa skik paa nogen ting; det er til at faa mavekrampe af! Dertil geiter og høns overalt — overalt — overalt — gjørende al tænkelig og utænkelig ugagn; overbyr hinanden; fuldstændig genialitet! — Geiterne er da endelig gudskelov solgte. Huf! hvis nogen tror, at sligtnoget er for mig, saa tar han i høi grad feil, og saa har jeg ovenikjøbet avisen — og denne plagsommelige poli-

tiken, som jeg skriver med halvt sind; for neigu om jeg tror, at denne norske skrydernation, som ingen verdens ting duger til (uden det at gjøre no'en bøger og no'en malerier og sligt), greier sig mod saa virkelig dygtige og arbeidsomme folk som svenskerne. Til Amerika skal de, disse fjeld-bonde-indianere, under yankee-slavepisken, til de gaar under eller lærer at bli folk, og da er der sgu ingen nærmere til at arve landet end svenskerne.[1] Imidlertid sparker man naturligvis imod i det længste, siden man nu engang er saa gælen; — i virkeligheden var det jo bedre at lade sig kværke med en gang.

Ja, saadan er det, og under slige omstændigheder blir man mindst af alt brevskriver. — Og saa hører jeg, at Du ogsaa har været en plaget mand, — men rigtignok helt oppe i en anden etage. Saa langt borte og høit oppe, at naar jeg skal forsøge at tænke paa det, maa jeg vaske og barbere og klæ paa mig som for at gaa i kirke. — Skjønt dér ogsaa var mavepinen med, hvilket

---

[1] Garborg utladet sit sinne i en artikel om dette i „Den 17de Mai". Den vakte vældig forargelse rundt om i pressen og ikke mindst i landsmaalspressen. „Aftenbladet" betegner den som „raaskap" og „ærketøv" og mener, at det „helst kunde se ud for, at han ikke har været rigtig med sig sjøl", da han skrev det. „Det ser virkelig ud stundom, som storkarene i aandens verden tror å kunne si, hvad di vil — det skal tas for god fisk altsammen; ligesom der undertiden synes å raade en aristokratisk aand hos dem ogsaa undertiden, der er top saa stri som den, man ofte finder hos de materielle magthavere."

er en trøst alligevel; for samvittigheden blir altid *lidt* mindre høitidelig, naar den begynder med mavepine. Alle disse tunge, halvgale tanker, det er ikke sjæle- eller hjernetanker, men mavetanker, mørke fornemmelser i et forstyrret gangliesystem, af fantasien oversatte i moral, religion og anden forskrækkelse.

Saadan kan man trøste sig, — naar det er over ja. Og noget er der sikkert i det. (Mine angst-anfald, som ogsaa stundom tar religiøs karakter, har altid sammenhæng med legemstilstande). Men spørgsmaalet er jo, om en kan sikre sig mod nye kriser af den slags. — Under selve krisen nytter jo ingenting, allermindst argumenter.

Det var jo egentlig nogen ligesaa snurrige som blasfemiske tanker, saadan en syg fantasi gjør sig om Gud, verdensordenen og alt sligt, som jo maatte være indrettet i strid baade med moral og fornuft, om dette med „uendeligt ansvar" skulde ha nogen mening. Men hvorledes skulde tilværelsen være uden moral eller fornuft, eftersom moral og fornuft faktisk existerer? Enten er den kommen direkte fra Gud; men da maa altsaa Gud ha fornuft og moral. Eller den er opstaaet af verden selv; men der kunde ikke opstaa moral og fornuft af en verden, som selv var antifornuftig eller antimoralsk! I det høieste kunde den verden, der af sit skjød fremavlede bemeldte magter, være aandeligt eller moralsk indifferent, saaledes at det var et tilfælde, som gav vor aand sit indhold; men *kontra*fornuftig, *kontra*moralsk

kan tilværelsen (eller dens ophav) ikke være, naar fornuft og moral deraf er fremvoxte og udsprungne.

Jeg tror, at det vi kalder ansvar, er noget *subjektivt*, et regnskabsforhold mellem livstendensen eller perfektibiliteten i os („samvittigheden", driften fremad og opad) — og vort faktiske jeg, vor bevidsthed. Livsdriften (som jo ikke er andet end en drift fremad og opad mod større fuldkommenhed) kommer os paa et vist udviklingstrin til bevidsthed som en art idealtrang: en forestilling om, at vi *burde* være saadan og saadan; vor faktiske bevidsthed viser os, at vi er saadan og saadan, og differentsen mellem disse to billeder, det faktiske billedes store styghed i forhold til det anteciperede forbedrede billede, fantasien inspireret af perfektibilitetsdriften viser os, er da „dommen i os selv", „ansvaret". *Objektivt*, d. v. s. overfor tilværelsen, overfor Gud, er vi regnestykker —:

Kraften k + kraften k' ÷ kraften k'' × omstændighederne O', O'', O''', O'''' . . . . O^n : tilfældene t, t', t'' . . . . $t^n = X$ (individet). At straffe et regnestykke, fordi en eller flere af dets faktorer ikke stemte med den forønskede facit — komisk ide; jeg tænker ikke, vi snakker om sligt, med os selv engang, — uden naar vi har mavepine.

Nei, da er den buddhistiske eller teosofiske reinkarnationside ganske anderledes rationel. Der har man ikke den idiotiske „knappestøber"-ide

heller. Har man ikke naaet høiden af sig selv i den ene tilværelse, saa maa man gjennemgaa flere, indtil udviklingen er tilendebragt.

Jeg tror, vi ender med at erkjende, at denne forestilling om ansvarligheden er den eneste, som kan accepteres af en nogenledes udviklet intelligens — naar man i det hele fastholder troen paa individets uopløselighed. — „Evige straffe“ i den ene eller den anden form forudsætter en kontrafornuftig tilværelse eller Vorherre.

Hilsener fra hele Kolbotnen til samtlige!

Din

Arne Garborg.

— — Den fremmede, som nu i 1914 tilfældigvis kom ind i Garborgs fjeldstue — slik som husene staar der med møbler og fuldt utstyr — vilde forgjæves prøve at gjette sig [til, hvad det var for slags mand, som her hadde hjemme. Blandt andet vilde han med forundring se paa de mange bøker i hylderne. Han vilde opdage størsteparten av 1880-aarenes skjønliteratur, blandet med historiskfilosofiske skrifter og ikke mindst med verker av religiøst, videnskabelig og spiritistisk indhold. En gammel, gulnet bibel fra 17 hundrede og den tid staar side om side med Johan Arndts „Den sande Christendom“ og Allan Kardeks verk om spiritismen.

Er eieren en lærd, en videnskapsmand, en forfatter eller en stille grubler —?

Samtlige bøker staar igjen fra 1890-aarene. Og de spiritistiske skrifter hitrører fra en periode

i hine aar, da Garborg og frue sammen med nogen andre interesserte gav sig av med en række eksperimenter paa det okkulte omraade. Han meddeler herom i „Samtiden“ (jan. 1893):

„Er det ikke 1893, vi skriver nu? — Og enda skal det ske, at der i et alvorligt tidsskrift for dannede mennesker skrives om spiritisme?

Ja; det er for galt.

Men jeg kan ikke for det. Verden er blit slig, den. Skal vi si, at den begynder at gaa i barndommen? Eller at den endnu ikke har traadt sine barnesko? — Det bedste er kanske ingenting at si, men bare at ta den, som den ter sig.

Vi var jo komne saa svært godt i orden nu. Der var sat skille mellem vandene oventil og vandene nedentil; det, der „kunde vides“, var saa godt udsondret og afstængt fra det, der „ikke kan vides“, og der var befæstet et saa svælgende dyb mellem det kjendtes og det ukjendtes verden, at der ikke skulde kunne opstaa nogen forvirring mer. Ingen kunde naa over i det ukjendte, ikke med sin tanke engang, og endnu mindre kunde noget derfra naa over til os.

Men jo mer vi saaledes havde faaet uendeligheden paa afstand, des klarere blev os det nærværende. Over vor egen verden skinnede realismens klare sol, saa alle nattens taager og skygger blev borte. Der var ingen mysterier mer og ingen mystik, ingen mørkelofter og ingen spøgelser. Hvor langt man vilde reise, i tanken eller

i virkeligheden, saa traf man overalt denne ene og samme regelrette, lovbundne, solide realitet; den var lidt kjedelig kanske, men tryg og tilforladelig. Dualismen var beseiret; der var et eneste enkelt, stort forklaringsprincip, som strak til for alt; og naar det ikke strak til længer, saa kunde vi bare fornegte. Thi om der muligens var nogen uendelighed, saa existerede den ialfald ikke for os, havde altsaa ingen ret eller beføielse til at stikke næsen ind i vor tilværelse. Orden i alt! — sa videnskaben; og der blev orden. Vi var stolte over denne orden, og vi trykkede hverandres hænder og forsikrede hverandre, at nu var fablernes tid forbi. Herefter skulde sgu ingen komme og binde os noget paa ærmet. Vi var børn af det nittende aarhundrede; kom ikke der!

Men det ukjendtes verden havde ikke spor af respekt for det nittende aarhundrede. En vakker dag begyndte det simpelthen at spøge.

In optima forma! Akkurat som i gammel tid.

Det bankede i vægger og bord; det kastede med sten og ringede med kirkeklokker; døde ting spaserede om, uden at nogen rørte ved dem; Per og Paal havde aabenbarelser, og sønner og døtre profeterte; skomagergutter skrev digterværker i søvne, og vedhuggere tænkte filosofi, saa at rigtige tyske filosofer lod sig narre deraf; ja frækheden gik saa vidt, at spøgelser gik hen ved høilys dag og lod sig fotografere.

Humbug naturligvis! — Men hvad hjalp det? Der er kommet en vis usikkerhed over os. Ikke bare spiritismen er skyld i det; mangt andet kommer til; vi er ikke længer saa trygge paa, at vi kan gjøre os færdige med uendeligheden ved at stænge den fra os. Videnskaben selv blir utryg. Jo dybere den graver, des hulere høres grunden under den; — skulde denne solide virkelighed kanske selv høre med i „det ukjendtes" verden? Paa den anden side gjøres der i psychologien opdagelser, som synes at pege i retning af, at „det ukjendte" kanske ogsaa hører med i „virkeligheden"; hypnotismen tvinger os mer og mer til at antage sjælelige kræfter af overmateriel rang, — sjælekræfter, der behersker materien. Det er, som om en bortforklaret, halvt (og helt) fornægtet verdens kræfter begynder at røre sig baade her og der. Poeterne sværmer for gaader og skygger og mørke spørgsmaal; den regelrette, solide virkelighed blir jo saa altfor kjedelig. Realismens sol gaar ned. Og op stiger med grønblegt dødninglys romantikens maane.

Saa blir der stemning for allehaande forbudne ting. Gamle forestillinger og følelser vaagner som ekko i glemte skoge. Man faar sans for rococco, for messer, tilsidst ogsaa for spøgelser. Poeter og kvinder, der vil være interessante, tror paa gjenfærd, anelser og alt muligt rart; saa begynder spiritismen ogsaa at bli salonfähig. Fra salonerne siver der da ud noget som en tilladelse til at tro, og strax kryber troen frem fra alle kroge. Den

var nok nemlig alt andet end død! Formedelst den suggestion: „det er ikke længer moderne at fornægte“, slaar stemningen om med en hurtighed, som maa more misanthroperne umaadelig.

Positivismens nøgterne, mandige „Hvorfor?“ viger pladsen for det mere feminine „Hvorfor ikke“. Istedetfor det samvittighedsfulde og besværlige: „Ikke tro uden, hvad der er bevist!“ faar vi det mere poetiske: „Ikke nægt uden, hvad der er modbevist“. Og dette „ikke nægte“ blir ved et lille umærkeligt tankesprang til „tro“, — naar stemningen er for det.

Og spiritismen trives bedre end nogensinde. At den officielt er forfulgt, gjør den bare pikantere.

— — Smitten griber om sig i en grad, saa at snart ingen kan være sikker. Selv om man af princip eller af smag ikke læser hverken deres (de troende spiritisters) bøger eller deres blade, kan man faa bacillen overført alligevel. En god ven kommer en dag med sit uskyldigste ansigt og foreslaar at „danne en liden cirkel“; han snakker og snakker, til man blir nysgjerrig; ialfald vil man ikke være vrang mod den snille fyr . . . og saa er man der, før man véd ord af. Hvad der siden kan hænde, vil ikke jeg svare for! — Saa megen erfaring har jeg selv.

Ja; saa vidt er det kommet, at man ikke engang er tryg paa ryggen af Dovrefjeld. En bekjendt fra studenterdagene gjør en fjeldtur; ser saa indom paa Kolbotnen; — pludselig begynder han at fortælle mig, at han nylig har talt med

afdøde storthingsmand Rud. Jeg har en ven i Tyskland, en videnskabelig dannet mand, psycholog, sandhedssøger; han beærer mig med breve af og til; en god dag meddeler han mig, at han omgaaes spiritister. Jeg blir urolig for ham, advarer ham, skriver fornuft til ham i lange baner; — men jeg faar svar. Punkt for punkt beviser han mig, at det ialfald ikke er ham, som er dum. Hallucinationshypothesen dræber han med et aandefotografi; den hypnotiske forklaring strækker ialfald ikke til overfor videnskabsmændenes kontrolapparater; alt, hvad jeg forresten kan komme med, affeier han med et kort: læs Aksákow. D. v. s. ræsonnér ikke om ting, du ikke har begreb om, min far! — Jeg blir utryg og skriver ikke mer om spiritismen.

Saaledes maa jeg opleve det ene efter det andet. Tilsidst blir man kjed og siger til sig selv: naar alverden blir gal, er det vel bedst, du ogsaa blir det. Skepticisme er bra; men der er en feighedens skepticisme, som ikke er bra: den, som ikke vil høre grunde. Jeg gir mig til at læse Aksákow.

Og jeg læser flere. *Hare*, *Owen*, *Crookes*, *Wallace* . . . jeg læser, til jeg virkelig synes jeg blir noksaa gal. Dette her vender jo op og ned paa alting. Folketroens spøgelser, katholicismens undere, middelalderens hexehistorier, grækernes orakler, bibelens aabenbarelser, fakirernes ubegribeligheder, vildmændenes troldmænd, alt blir jo — simpelthen historisk. Man behøver ikke at

fornægte eller bortforklare nogen ting! — en del overdrivelser og mistydninger naturligvis fraregnet. Verden har altid været fuld af aander og aanders virksomhed. Kun har den kristne kirke efter 19 aarhundreders kamp undertrykt — *næsten* undertrykt — den „mediumitet", som er betingelsen for aandernes virken; thi medierne — det var jo netop hexene!

Ganske glemmer jeg dog ikke min værdighed som barn af det nittende aarhundrede; jeg tror ikke en døit, før jeg faar se! Men næste skridt er —: en liden cirkel.

— Og bordet bankede og dikterede, saavidt vi kunde skjønne ganske af egen drift. Ting, som vi ventede, kom ikke; ting, vi ikke ventede, kom; ofte kjedede og plagede bordet os i timevis med vrøvl, som var i den grad vrøvl, at vi selv neppe kunde ha præsteret det, — selv om nogen af os havde villet. Lidt morsommere havde vi ialfald gjort det, og lidt mindre uendeligt. Jeg var allerede angreben og tog dette overnaturligt vrøvlede vrøvl som et bevis mer. Bare taalmodighed! — det kom nok, det rigtige ogsaa.

Skepticisme er bra; men der gives ogsaa en dumhedens skepticisme: den, som ikke formaar at vurdere vægten af grunde! Bare jeg kunde faa grunde, skulde jeg tro som en mastodont. Thi hvem vil ikke gjerne tro paa sin udødelighed!"

Og saaledes gik det til, at der aften efter aften blev manet aander frem paa Kolbotn som paa et andet Blocksberg. Og skjønt Garborg ikke

kunde forklare mange av de underlige fænomener, var dog skeptikeren i ham for sterk. Eksperimenterne var interessante, men de formaadde ikke at overbevise.

— — Og atter gik han om deroppe i ensomheten med sine grublende tanker.

Han skrev i denne tid paa en bok om Jonas Lie, som var bestemt til at utkomme til dennes 60-aarige fødselsdag. Av gode grunde skal jeg ikke omtale dette arbeide. Men det tør være av interesse at se, hvorledes Garborg selv betragtet dette sit verk — særlig da man samtidig faar et billede av hans Kolbotn-liv:

Kolbotnen, Lille Elvedal, 29/9 93.

Kjære Jonas Lie.

Ja nu har jeg da lagt den sidste haand paa Dig — og begynder i stilhed den smerteligste del af arbeidet —: den stille opsummering af feilene, den bidende selverkjendelse af, hvad jeg ikke har magtet, hvad der ikke har villet samle sig osv. Endnu er der dog en art galgenfrist; — saa længe korrekturen ikke er helt læst, har jeg endnu en art illusion om at kunne forbedre, fjerne dumheder osv. Men naar sidste ark lægges i posten, saa er det at skyde hjertet i livet og glide ud i det store mørke, hvor der er kritik og prygl og . . . denne gang noget extra forfærdeligt: hvad Du og Thomasine vil sige. Ja, ja, der er ikke andet at gjøre end at befale Gud sin sjæl . . .

En ting liker jeg bogen for — d. v. s. Dig —:

Du viste Dig at være, hvad jeg egentlig ikke havde ventet, — et udmærket præparat til derpaa (!) at demonstrere et stykke politisk og national *historie*. Bogen er blevet et snedigt og aktuelt indlæg i dagens strid. Du var mig en prægtig kar i 1860, en vanskelig herre i 1864, en slem krabat i 1881 — og saa prægtig kar igjen; men et slags sammenhæng har jeg da faaet. Og morsomt og for mig selv instruktivt var det at følge denne udvikling.

Jeg takker mangfoldigt og hjerteligt for de to breve, Du var saa snil at sende mig, og hvoraf navnlig det ene kom som himmelsendt — netop som jeg holdt paa at begaa en større dumhed m. h. t. Din religiøsitet. Thi den begriber jeg den dag i dag bare saa maadelig (som Du vil se), og jeg havde slaaet mig til ro i den betragtning, at Du egentlig havde levet i barnlig ubekymrethed paa, hvad Du havde lært af far og mor og Treschow og Wergeland samt hvad Du selv kunde have fantaseret Dig til — uden nogen slags bekymringer eller ængstelser. Af Dit brev fik jeg da ind saa meget, at man vil skjønne, Du ikke har været fuldt saa grei. Men ellers antager jeg, at Du vil finde religionskapitlet at være et af de allersvageste.

Bogen er ingen „kritisk gjennemgaaelse“ af Din digtning, men udelukkende, hvad den ogsaa vil kalde sig: Din „udviklingshistorie“. Jeg indsaa jo strax, at Du er meget for lidet „færdig“ til, at det endnu kan nytte at ville slaa Dig ende-

lig literaturhistorisk fast; jeg lagde altsaa mit arbeide paa at faa udredet Dig og Din aandelige udvikling saa godt, det efter omstændighederne kunde lade sig gjøre (af mig da). Og saa brugte jeg Dine bøger, digte, avisartikler, udtalelser i privatbreve — bare som dokumentationsmidler for denne Din udviklingsgang. Hvad der egentlig er blevet udaf det, véd Vorherre; selv sidder jeg altsaa i spændingens angst.

At bogen kan være bleven skadet af mine „jordbrugs“-interesser denne sommer, tør jeg ikke benægte. Det var mangengang noksaa rart at sidde indemuret og skrive, mens andre mennesker gik udenfor mine vinduer og brød op jord, byggede „fjøs“ osv. osv.

Der har været svært til liv paa Kolbotnen i sommer, og mangt nyt og rart at betænke for en indrøget literat. Og alskens gamle landlivsminder og bonde-instinkter vaagnede og lod mig vandre betænkt og sindig omkring, grundende paa himmelens veir og jordsmonnets beskaffenhed, fjøsets og gjødselfjøsets hensigtsmæssige indretning, de forskjellige fordele og bagdele af at holde sauer eller geiter, om det bedste arrangement m. h. t. sommerbeitet, da jeg vistnok eier jorden, men ikke beitesretten osv. osv. osv. Jeg véd ikke, om Du vil ærgre Dig ved den tanke, at Du har vandret om i min hjerne i hele sommer i broget forening med kuer, sauer, geiter, hest etc. etc.; men det er saa, og hvorfor skal det da ikke siges.

Men som „jordbruger“ er jeg kommen *saa* langt:

Jeg eier omkr. 200 maal „skog“ (vedskog). Deraf er ca. 10 maal indgjerdet til dyrkning, og ca. 3 maal opbrudte! — Vældig gaard. — „Fjøs“ er bygget; der staar nu den lille vakre kollede „Guldtavle“ og rauter samt to hvide gjeder, „Kvita“ og „Vesl'-gjeta“; endvidere har 5 høner der sin bopægl. Der leves høit paa nymelk og gjedemelk her nu altsaa. Inde i stuen bor end ydermere „Fin“ (en *virkelig* og saare pen og velopdragen finnehund) samt „Mons“, katunge af hankjøn.

Saa have vi, foruden $^1/_2$ læs grønfoder, endvidere avlet 2 bøtter poteter til en begyndelse, samt diverse kaal, næper og kaalrabi, dog ei gulerødder. Fremdeles have vi i sommer fortæret diverse flasker ægte Kolbotnvin, der er voxet samt perset og destilleret paa stedet samt er ei ubekvem til at blive drukken af (rhabarbravin); endvidere levedes høit paa champignons etc., der her voxer vilde udi skogen. Undertiden kunde vi traktere Harriet[1] (der ganske rigtig har ligget borti aasen i hele sommer og malet fjeldstuer) med følgende indfødte produkter:

Aarhøne eller vildand med nypoteter og champignons . . . . . Château Colbottn.

Eller:

Fjeldørret i gelée . . . . Bière de Colb. . .

---

[1] Malerinden Harriet Backer.

— — ja pokker, om jeg husker det. Jeg husker bare, at Hulda var kry sampt var dertil berettiget, eftersom og jeg hovmoder mig saare.

Den tidligere omskrevne terrasse med drivhus hører endnu til fremtidsplanerne.

Imidlertid har alle jordbrugsglæder nu faaet en brat ende, idet vinteren mod al aftale og billighed rykkede ind med sne og frost allerede 25de ds., — hvilket er snyderi og i strid med den pact, der i sin tid indgickes med Noah. Ellers alt vel. Tuften er stor og frisk grundet stadigt jordbrug i hele sommer samt gjeitemjølk. Item ere vi alle vel bevarede, om end jeg skrantede lidt en uges tid af „Jonas Lie“-træthed. Du har paa en egen maade levet med i al vor bekymring og al vor hygge i sommer, saa du halvt hører huset til fast ligesom hunden og katten.

Jeg véd ikke, hvor Dere nu vanker, men sender i hvert fald brevet til Holskogen.

Med hjertelige hilsener til samtlige fra samtlige.

Din hengivne biograf

Arne Garborg.

— Under al denne forskjelligartede aandsvirksomhet laa de religiøse tanker og slet og rev og gnaget i Garborgs sind.

Han ser ut over det forstandsmæssige og ind i livsmysteriets regioner . . .

„Endnu har jeg ikke stødt paa, ei heller kunnet udspekulere, nogen positiv verdensforklaring, som ikke faldt sønder og sammen for den første straale af alvorlig kritik, saa snart denne blev

rettet mod dens afgjørende punkt, dens sidste og høieste *cui bono*. Intet system, ingen teori, ingen læresætning eller formel, som søger en „mening i livet", kan bestaa. Den opløser sig ubarmhjertigt i tomhed."[1]

Livet er meningsløst. Men vi kan ikke tænke os en meningsløs tilværelse. Det strider mot tanken. Men „livet staar der. Aldeles umotiveret, fuldkommen fornuftstridigt; et blot og bart postulat, — men et energisk postulat, som vi ikke kommer forbi. Et postulat saa overlegent, at det forsmaar at begrunde sig; saa suverænt, at selv naar vi fornægter det, er vi dets love eller luner undergivne med hver fiber af vort væsen.

Dette „liv", som er saa irrationelt, og hvis væsen er saa dunkelt, at man ikke engang formaar at erkjende et særligt livsprincip (hvorved da „mysteriet" synes at drage sig tilbage ind i naturens dyb og blive altomfattende), — dette liv, som er os en modsigelse og en daarlighed, men som er sterkere end al fornuft, og som ikke lader sig hverken forklare eller bortforklare, — det maa *alligevel* have en grund, hvorfor det vil leve. Det maa *alligevel* have et maal. Dette maal, denne grund, maa, som for tanken utilgjængelig, bli *religiøst* at fatte.

Det, vi kalder livet, maa være udtryk for en kosmisk tendens, vi ikke kan naa ind til, udtryk for en mystisk „vilje". Tilværelsen maa have

---

[1] „Troen paa livet" i „Samtiden" 1895.

sine rødder dybere end nogen menneskehjerne har tænkt. Mod alt ræsonnement, *quia absurdum*, bøier vi os altsaa for dette ufattelige, i „tro“, som ikke stemmer med vor „viden“. Ydmyggjorte ved denne tro hengiver vi os med større eller mindre inderlighed i livets vilje, — lever det, eftersom vi ser og føler at det er dette, det vil.

Og saa har vi den moderne religiøsitet, — saaledes som jeg tror, den maa begrundes.

En særlig betydning faar religionerne, som symbolisationer, følelses-, anelsesudtryk for verdenslivets mystik. De „forklarer“ ikke meget; men de kan ad kontemplationens eller visionens vei føre sindet livsgaaden nærmere, fylde og varme det, give den religiøse sindsretning form og saaledes „styrke til livskampen“ eller udvikle sjælelige dybder og finheder, som livet atter „kan bruge“.

Overhoved kan den moderne religiøsitet antage mange skikkelser. Har man først anerkjendt det religiøse princip, bøiet sig — ikke blot resigneret — overfor livsmysteriet, saa kommer der nyt liv i mere end en af de gamle guder. Deraf de ligefrem kirkevenlige tendenser, som tildels ytrer sig i tidens literatur. Især spores der — som i den ældre romantiske periode — dragelse mod Rom. Eller mod den oprindelige kristendom, hvis „evangelium for de fattige“ falder sammen med omformningstendenser i vor egen tid. Men sjelden mod protestantismen, som med sit sterkt fremtrædende rationalistisk-juridiske element

snarere frastøder. Der er ogsaa tendenser i retning af buddhisme og dermed beslegtede opfatninger; okkultismen blomstrer op igjen. Det dogmatiske har jo ingen betydning længer; hvad man overalt søger, er religiøs løftning eller religiøs selvfordybelse. Forsaavidt kunde tiden synes at ville modne sig for store begivenheder paa det religiøse omraade, — begivenheder, hvorom der har været profeteret længe."

Digtergrubleren er ute og lodder paa dypt farvand, og han kommer til det resultat, som jeg kan uttrykke i den franske sætning, at *„le coeur a des raisons que la raison ne comprend pas"*.

Han kalder det filosofisk „Troen paa livet." Menigmand vil kalde det for hjertets eller det fromme enfolds religion. Det første er i sin kjerne paa sæt og vis det samme som det sidste; det er bare utviklingsgangen, tankeveien, som er vidt forskjellig.

Med sin teori om „Troen paa livet" var Garborg kommet til et hvilepunkt paa veien. Og den trætte reisende nød hvilen, og hans stemning omsatte sig i digtning.

Hans evne er ellers ikke den umiddelbare lyrik. Og dog har han skapt digte, som hører til vort folks aller-kjæreste. Hans sang „Gud signe Norigs land" er blit nationens eiendom. Ved siden av „Ja vi elsker" og Blix' fædrelandssalme synges den fra Lindesnes til Nordkap. „Ved Ole Bulls grav", „Anarkistsong", „Ivar

Aasen“ og flere andre digte indtar ogsaa en fremtrædende plads i vor lyrik.

Men „Haugtussa“, som utkom i 1895, betegner allikevel høidepunktet i hans poetiske produktion. Her har han paa enkelte punkter — for at tale med Wergeland — „naadd stjernerne“.

„Haugtussa“ er et sjælens glædesutbrudd over at ha kjæmpet sig frem til en foreløbig seir over tvilens og mørkets magter. Den er ved siden herav en moralsk modig digtning, idet det i hine aar kostet adskillig personlig overvindelse at bryte ut av de gamle fritænkerske rækker.

Det er paa bakgrund av Garborgs fritænkeri (i „Ein Fritenkjar“) og hans skeptiske tvilesyke (i „Trætte Mænd“), at „Haugtussa“ maa sees og forklares. Den er den enkle og greie facit av hele hans tidligere utviklingslinie. Altfor længe hadde det kloke, besnærende forstands-troldpak belemret hans sind. Nu feiet han det hele bort i en stor, lyrisk, himmelblaa digtning.

Den begynder med en skildring av hjemmet, hvor Veslemøy sitter ved rokken. Vidunderlig koselig skildres stuen:

D'er Haust. Det ruskar ute
med Regn og kalde Vind.
Smaafuglen flyg mot Rute
og vilde gjerne inn.
Men unner Omnen god,
der ligg paa Sekke-Pute
han gamle Mons i Ro.

Der ligg han trygg og drøymer
og blinkar stilt og smaatt
og alt i Verdi gløymer
og hev det varmt og godt.
Og seier ingen Ting,
men liksom inn seg gøymer
med Rova sveipt i Kring.

Aa hu! Det ruskar ute
med Regnvind sur og graa;
Smaafuglen flyg mot Rute
og liksom bankar paa.
Men under Omnen god
du Mons paa Sekke-Pute
skal drøyma lognt i Ro.

Og — Snøen fell
i graae Kveld
stilt or mjuke Lufti.
Stilt og tett,
lint og lett,
legg som Dunseng mjuk og slett
dunkvit yver Tufti.

Det lider mot vinter, og „frosten knakar i Nov og Vegg“, og det viser sig, at Veslemøy er „synsk“. Hun blir syk og taler som i en ørske. I folkemunde faar hun opnavnet „Haugtussa“.

Det er mangeslags ting, Veslemøy ser i sin febertilstand. Alt, som er stygt og urent, stiger frem for hendes indre syn.

Ho ligg um Nott i Benken sin
og lyer paa den tunge Vind
som læt og græt um Stova.
Og Timar sig so smaatt um Senn.
Ho frys og skjelv og stundom brenn,
og aldri fær ho sova.

Som ho ligg der mod og ør,
det bankar hardt paa Ute-Dør,
og henne just det varar.
Ho upp og kring seg ser.
Er Folk paa Veg i slikt eit Ver?
— Ho spør, men ingen svarar.

Og digteren trækker som i et syn forhænget tilside for dette forunderlige Norge, hvor mystiken spiller slik rolle i menneskenes sind:

Det stig av Hav eit Alveland
med Tind og Mo;
det kviler klaart mot Himmelrand
i kveldblaa Ro.

Eg saag det tidt som sveipt i Eim
bak Havdis graa;
det er ein huld, ein heilag Heim,
me ei kan naa.

Ho søv, den fine Tinderad
i Draume-Band;
men so ei Stund ved Solegla
ho kjem i Brand.

Naar Dagen sig som Eld og Blod
i Blaae-Myr,
det logar upp med Glim og Glo
og Eventyr.

Det brenn i Bræ og skjelv og skin
med gyllne Bragd,
og Lufti glø'r i Glans av Vin,
Sylv og Smaragd.

Men av han døyr, den bleike Brand
som slokna Glo,
og klaart som fyrr ligg Alveland
i kveldblaa Ro.

Eg lengta tidt paa trøytte Veg
der ut til Fred;
men Lande fyrst kan syna seg,
naar Sol gjeng ned.

Saa viser al ondskapen, al djævelskapen sig for „Haugtussa“, som ligger i vilde feberfantasier. Hun ser alle livets onde magter danse omkring sig, ja hun stirrer like ind i dødens gap. Men ved hendes leie aabenbarer sig en kvinde, som tilbyr sig at være hendes ledsager gjennem alle mørkets lande:

Statt upp, statt upp, du Syster kjær!
No er du løyst til betre Ferd.
Høyr, Helgeklokka klingar!
Fraa alle Troll du laus deg vann.
Og i di Sorg deg sjølv du fann.
No upp mot høgre Ringar
Din styrkte Hug seg tvingar.

Kom, fylg oss paa din nye Veg,
som upp or Myrkheim førar deg
til Ljos og klaare Dagar!
Den Stig er bratt, den Veg er lang.
Men ingen angrar denne Gang.
Um trøytt du stundom klagar,
til sist seg alting lagar.

Her ser du Visdoms Vølve staa.
Ho vil deg gjeva djupt aa sjaa.
Ho vil di Fylgje vera.
Ho bêr deg gjenom Helheims Gôv.
Der skal du skimta Livsens Lov
og gjenom Rædsle læra
det Verk, du hev aa gjera.

Anden del av „Haugtussa“ er betitlet „I Helheim“ — en skildring av Veslemøys synske færd gjennem dødsriket, hvor det onde faar sin straf og det gode sin belønning. Indtil hun endelig efter syv dages forløp vaagner, mens moren sitter ved hendes side — —

Denne anden del minder ikke litet om Dantes „Divina Comedia“, men den er behandlet i en langt friere digterisk form.

„Haugtussa“ er en høisang til det godes pris. Den fortæller om, hvorledes det rene sind altid seirer over mørkets magter. Den er en ny utgave av det gamle ord, at Gud er en nidkjær Gud, som hjemsøker misgjerninger i tredie og fjerde led, men han gjør miskundhet i tusen led mot dem, som elsker ham, og som holder hans bud.

Mere end alt andet er dog digtningen en samling av den skjønneste natur-lyrik. Digteren staar som paa en herlig utsigt og ser ut over livet i al dets svimlende herlighet, og han digter en hymne til dets underbare skjønhet.

Intetsteds har Garborg naadd høiere som lyriker end i „Haugtussa“. Paa bakgrund av tærende sjæleangst og sort samvittighetsnag stiger

hans aand op i det sublimes verden. Set i sammenhæng med hans liv staar digtningen for os som med dobbelt bund. Om digteren bare hadde skrevet dette ene verk, vilde han regnes blandt vore klassikere.

Der ligger som en forløsning over verket, en forløsning, som har fundet sit uttryk i det fortryllende, personlig-bekjendelsesfulde indledningsdigt, hvormed boken aapnes:

Til deg, du Hei og bleike Myr
med Bukkeblad,
der Hegre stig og Heilo flyr,
eg gjev mit Kvad.

Til deg, du visne Lyng um Haug,
der Draumar sviv,
eg gjev min Song um Dimd og Draug
og dulde Liv.

Eg kjenner deg, du Trollheim graa,
du Skugge-Natt!
Eg rømde rædd; men stundom maa
eg sjaa deg att.

Eg kjenner deg, du Havsens Marm,
med Galdre-Song;
du gauv meg Gru i rædde Barm
so mang ei Gong.

Eg kjenner Striden tung og sein
mot Trolldoms Vald.
Gud hjelpe oss for brotne Bein
og Mannefall.

Eg kjenner deg, — eg kjenner deg,
som *ikkje* vann! —
Eg saag din Strid, eg veit din Veg
i Skugge-Land.

Eg røynde sjølv den Striden stygg
i mange Aar,
med ville Mot, med bøygde Rygg,
med svære Saar.

Du um meg sviv, du hjaa meg sit,
du arme Aand!
I meg du enno riv og slit
i dine Baand.

Eg veit det væl: dei sterke Troll,
den Vilje rik;
ein Baat i Foss, eit Kvad i Moll
sløkkt i eit Skrik.

Men Lerka stig fraa gløymde Grav
med Sigers Ljod,
og Vinden stryker inn av Hav
so frisk og god.

Og um me kjenner Graat og Gru
og Saknad saar,
so maa me Lerkesongen tru,
som lovar Vaar.

Det blaaner i „Haugtussa“ lys himmel over Garborgs sind. Han er inde paa nye veier.

— Han sitter deroppe paa Kolbotn og skriver om store forandringer:

Kolbotnen 18 mai 96.

Kjære Jonas Lie.

Verda snur seg so mangeleis. Den 18de Mai er ikke længer den værste dag i aaret, saa og eftersom den 17de ikke længer er den bedste. Undres paa, aassen-stemningen har været der nedi vor saakaldte hovedstad; her oppe var den 17de utrolig stilfærdig.

— Naa ja. Det faar altsaa bli engang, at vi skriver lel — og takker for al hygge og hjælp i vinter.[1] Vistnok er det saa sent, at det kniber om ordsproget kan gjælde; men — naa, Dere kjender os jo, specielt mig, i brevveien — —

Vi er jo nu komne noksaa „i ro“. Kun taget paa huset mangler. D. v. s. ikke hele taget; lad os si halvparten. Og ikke halvparten heller mangler helt; de har bare sparket ned torven, som nu ligger der i hauger omkring dørene og er ækel. Men nu er svenskerne komne, og saa blir der „full' ei raa“ med det ogsaa.

Sagen er, at — naturligvis blev der ikke noget af med det nye værelse, som Hulda vist fortalte Dere om. Thi de havde bare havt én vinter at betænke sig paa, disse fjeldmændene, og det var rent for lidet. Vistnok havde vi for en sikkerhed stelt os saa, at vi havde en reservetømmermand for det tilfælde, at den første skulde svigte; men —. Nu ja, den første svigtede naturligvis, passed paa i rette tid at ramle ned af et fjøstrev og skrabe

[1] Garborg og fru Garborg med søn hadde om vinteren opholdt sig i Rom, hvor Jonas Lie dengang ogsaa bodde.

huden af en finger. Og den anden — var naturligvis ikke færdig med sin tømmerkjøring. Der var altsaa intet gjort — undtagen det, at de havde sparket ned taget, som vi nu maa se at faa sparket op igjen. Saadan er det her i fjeldet.

Men denne historie fik sine følger. Den kom som den sidste draabe i bægeret, og bægeret flød over med glans. Resultat: vi drog afsted og leiede ny bopægl — kan Du gjætte hvor? Der, hvor jeg allersidst vilde finde paa at gjætte. I Jarlsberg. Fra høsten af forlader vi Kolbotnen — ialfald for en længere række af aar.

Vor nye bolig ligger i landets fæleste høirebygd Stokke; — der maa jeg da for fanden faa fred. Gaarden heder Myre, lige ved station (og kirke), men halvt gjemt bag et skogsnar. Gammel stor bondegaard med have. Vi skal ha anden etage. Rum i massevis. Udsigt nedover enge og agre over det lange Akersvand henover mod Tønsberg og aaserne langs fjorden. 20 minutter til lodshavnen Melsomvig. Skogvei — bad. Masse kultur i forhold til her. Ingen turistvei. Grusomme savn: ingen peis. Ingen orre, som spiller lige bort om bakken, saa jeg kan sidde i vinduet og høre paa ham; ingen hare, som hopper omkring om kvelden lige udenfor min stue (de satans harer har spist op topperne paa vore ribsbuske i vinter; her var for lidet sne). Aa ja, — meget at savne. Men herregud, man blir gammel og skral og trænger lidt bekvemhed.

Savalen er bedækket af alentyk is; forresten vaarligt; bjørkene vil til at sprette. Temmelig koldt. Tusind hilsener — til samtlige og enhver især! Adjø. God sommer.

Din hengivne

Arne Garborg.

XIV. FRA DET 17DE AARHUNDRE TIL „JESUS MESSIAS.“

Henrik Ibsen og Garborg. — Et brev. — Født i det 17de aarhundrede. — „Læraren.“ — Garborg om „Læraren.“ — „Den burtkomne Faderen.“ — Garborg og Tolstoy. — „Jesus Messias“.

Lægger franskmanden i Garborg ofte sit skeptisk-ironiske præg over hans skrifter, saa er det dog Jæderbonden i ham, som raa'r grunden. Digteren søker altid tilbunds og viker ikke tilbake for hindringer. Han er ved siden av Henrik Ibsen den av vore skribenter, som sterkest og dypest har arbeidet med sin egen frigjørelse. Paa ingen anden passer de Ibsenske ord som paa Garborg:

Bergvæg, brist med drøn og brag
for mit tunge hammerslag!
Nedad maa jeg veien bryde,
til jeg hører malmen lyde.

Dybt i fjeldets øde nat
vinker mig den rige skat, —
diamant og ædelstene
mellem guldets røde grene.

Og i dybet er der fred, —
fred og ørk fra evighed; —
bryd mig veien, tunge hammer,
til det dulgtes hjertekammer!

Saa blaa og høi himmel der hadde ligget over „Haugtussa“, saa ringte der allikevel gjennem enkelte av dens partier klokker med mørke, tunge molltoner.

„Troen paa livet“ hadde tilfredsstillet for en tid; den hadde intellektuelt git ham et grundlag; men der var endnu noget i hjertet, som ropte og kaldte . . .

Han skriver til Jonas Lie:

Kolbotnen, 4/6 1895.

Kjære Jonas Lie!

Dine bemærkninger om „Troen paa Livet“ m. v. rammer bl. a. mig selv paa mit forrige stadium, og det med adskillig ret. Jeg var en tidlang ikke saa lidet doktrinært „forstandsmæssig“ i disse dele. Men husk paa, at det var ikke saa greit. Jeg er en mand, som er født i det 17de aarhundrede. Skulde jeg bryde mig frem til den moderne tid, saa *maatte* jeg igjennem rationalismen, revolutionen, og det uden nogen videre afkortning. (Hvad den revolution kostede mig for aarelange lidelser, har intet menneske anelse om; for jeg likte ikke at tilstaa det). Da jeg saa endelig var brudt igjennem og havde „bygget mig boliger“ paa den nye tomt,

var dette en saa stor, men ogsaa saa dyrekjøbt seier, at jeg fastholdt den med en vis krampagtighed og vilde ikke vide af andet, end at nu var jeg ovenpaa absolut. Jeg likte ikke noe vrøvl paa den kant, — bed fra mig, var skraasikker — des mere skraasikker jo mer det gjaldt at negte for mig selv, at der endnu sad et og andet igjen der inde, — at der var ting, som endnu ikke rigtig var klarede. — Saa kom den anden haarde overgangstid — med lignende kvaler — („Trætte Mænd“ vidner lidt om dem) —, da jeg altsaa tilslut maatte ta dette op igjen. Den gang klarede jeg mig bedre; men siden den tid sidder jeg altsaa ikke mere „høit til hest.“

I den omtalte artikel[1] prøvede jeg da at rydde lidt op for mig selv, ta peiling og solhøide over, hvor jeg var omtrent, og mente da at finde, at jeg nu var nogenlunde frigjort for mit „fritænkeri“ ogsaa — omtrent der, hvor man kan begynde at leve personligt ɔ: være menneske. At jeg da her har truffet Dere bestyrker mig i denne lykkelige tro.

Nu gjælder det altsaa bare at finde sin Gud — saa at sige. Al den angst der inde („Haugtussa“ har jo en del af den) vil ha noget lyst, høi dag og vid himmel, megen sol og megen kraft; — og „livet“ i al sin rigdom, i al sin storm og brand af stort og stygt og sin grandiose dunkelhed, er vel ogsaa en guddom. Og overfor det falder doktrinerne af som brændte baand.

[1] „Troen paa Livet“.

Ja, det er som Du siger: „Religion“, det er den inderste følelsessag, instinktssag, den inderste sjælens selvopholdelsesdrift; dens former — naa ja, de er ogsaa helt afhængige af personligheden.

Fred være med eder! Vel eder, at I skal til Berchtesgaden — tilfjelds! God sommer! Jeg hører Du holder paa med en pebersvend — af ham venter jeg mig meget under Din haand!

Med hjertelige hilsener fra Hulda og mig til samtlige, deriblandt fru Thomasine, Asta sampt Erik og frk. Elisabeth.

Din hengivne
Arne Garborg.

— Garborgs ord i ovenstaaende brev, at han er en mand, som er født i det 17de aarhundrede, kaster et forklarende lys over hans hele utviklingsgang. Og det gjør det forstaaelig, at hans følgende bok kom til at handle om et menneske, som med urkristelig syn tok bibelens ord ret og slet efter bokstaven.

Hovedpersonen i „Læraren, eit spél i fem vendingar“, heter Paulus Haave og er søn av Enok Haave i „Fred“. Han er oprindelig en let, lys natur, men efterhaanden er han blit indfanget i steil, mørk, uforsonlig pietisme. Jesus er i hans øine den strenge, alting krævende; han er oprørets og revolutionens mand; under hans førerskap skal alt vorde nyt. „Denne Sverdsendaren og Eldkastaren, denne Altumveltaren og Altumstøyparen, han, som var komen til aa gjera

det laage høgt og det høge laagt og reisa Kongar og Fyrstar mot seg til ein Verdensstrid, — han hev me no gjort um til ein liten Søtejesus, ein Damejesus, ein Bønebokṡjesus, ja til ei Samfundsstøtte, ein Hengjelaas for vaare Matbur og Pengeskrin, og ei Nattluve for gode Borgarar; og Evangelie for dei fatige hev me gjort um til ein Mur og ei fast Borg for dei megtige i Verdi. Kongar og Fyrstar skulde reisa seg imot oss for Jesu Namns Skuld; no stend Jesus Skildvakt for desse same Kongarne og Fyrstarne. Og dei fraadsár og fyller seg i hans Namn, og ranar og røvar og stêl i hans Namn, og krigar og drêp — — og Kristi Tenarer stend tvibøygde og velsignar dei i hans Namn, og gjer Dørerne vide og Portarne høge for dei, og tek imot Ros og Ære og Magt av dei, sjølve det heilage Embætte tek dei imot av desse same Heimsens megtige. Og Kristendomen, som skulde velta og ny-reisa Verdi, er umgjord til ei Allemannsflatseng".

Paulus Haave kaster alt det gamle paa baaten. For „*dette* er Kristendom —: ikkje Ord og Talemaatar, ikkje Bot og Bøner; ikkje Sut og Sukk; helder ikkje er Kristendom mjuke og søte Kjenslur, elder eit utanpaa-heilagt Liv, elder aa gaa i Kloster og stengja seg ute fraa Verdi, elder aa gaa aa gjæta sine Synder; nei! Kristendom er: aa riva seg heilt laus fraa Verdi og sidan fylgja Jesus! det er: halda Lovi som han gjorde, vera fullkomen liksom han var fullkomen! Ja *det* krev han: at me gjev Verdi fraa oss, so heilt, at um

det fanst den Ting som batt deg, heldt deg fast, stygde deg burt, — so maa du ofra det, hogga det av, riva det ut, var det enn di høgste Kjærleik, dit fagraste og beste, ja um det var deg so umissande kjært som ditt høgre Auga elder di høgre Hand! Alt, alt, Far, Mor, Syster, Bror, Kone, Baann, Kjærast, Ven, Gods og Eign, Gard og Grunn, Ære og Ros, Velde og Magt, Lekam og Liv, alt det du elska og levde for, stort elder lite, godt elder vondt, Synd elder ikkje Synd, og deg sjølv med, — alt maa du leggja som eit viljugt Offer for Herrens Føter, so at inkje noko heftar eller hindrar deg i aa vera hans Mand og gjera hans Verk".

Paulus Haave følger sine ord. Han sælger sin gaard, forlater alt, som er ham kjært, og slaar sig ned som en eneboer i fjeldet. Her vil han leve og hjælpe alle dem, som har det ondt og er i pine. Men klafferen dukker snart op; allehaande rygter sættes i omløp, og mistanken spinder sit net om ham. Dramaet ender med, at øvrigheten skrider ind, og Paulus Haaves skjæbne er beseglet.

Naar jeg læser „Læraren", kommer jeg altid til at tænke paa Rodins statue av Johannes den døper, som staar i Luxemburgmuseet i Paris. Det er en naken skikkelse i bronce —- skak og kantet og utsultet og uttæret. Men øinene brænder av aand, — og hvad gjør det ham, om tornerne river i hans kjøt eller stenene flænger hans fot?

Han gaar frem — ubønhørlig frem — i brændende forkyndelse. . .

„Læraren“, som utkom i 1896, naadde ikke til opførelse paa nogen av vore teatre. Først 15 aar efter — i 1914 — blev det spillet paa „Det norske teatret“ og gjorde det sterkeste indtryk. Emnet løper parallelt med emnet i „Fred“; her førte den psykologiske utvikling til selvmord; i dramaet fører den til konflikt med samfundet.

I et brev skriver Garborg:

Stokke 4. decbr. 1896.

Kjære Thomasine og Jonas Lie!

Gudskelov, Dere har da regelion, — saa Dere har følt hvad det var for en nerve som bankede i „Læraren“. For mig blev denne bog, altsaa arbeidet med den, til noget af en oplevelse.

Og nu gaar jeg om i noksaa store forundringer over, at jeg er 46 aar og har faaet 1 i religion til alle mine examener og har læst bibelen baade att og fram, men ikke før nu vidst hvad kristendom er. Saadan gaar det.

Jeg var ned imod slutten paa 3die udkast til min roman (hele sommeren sled og slæbte jeg og vilde ha istand en roman — væsentlig bygget paa temaet: en sand kristen vilde i det kristelige samfund bli endnu værre uglesét end en fritænker); og jeg studerede for alvor mit testamente helt igjennem for at bli sikker paa, hvad „Jesu kristendom“ var (jeg trodde naturligvis at jeg vidste

det, men vilde garantere mig); men nei; Pontoppidan sad for øinene paa mig, og jeg greiede ikke dette. Før jeg altsaa for 3die og definitivende gang satte mig til for at „gjennemleve" denne pietists omvendelse. Da var det pludselig der — og frygtelig ligefrem det hele; og da slængte jeg naturligvis romanen. Saa sund som manden maatte bli med en slig livsanskuelse kunde han naturligvis ikke ligge og skvalpe i en roman; han var handlingens mand, han var drama. Og jeg er glad for, jeg har gjort det lel, trods dets svagheder.

— — — —

Hilsen fra alle til alle!

Eders hengivne
Arne Garborg.

Bibelens stille, enfoldige lære hadde begyndt at beskjæftige digterens sind. Religion var til syvende og sidst ikke „anskuelse", den hadde intet med „forstand" eller „bevis" at bestille; den bundet ene og alene i den mystiske livsluft, som betinger al tilværelse. Den var alt levendes grundstof; den levet likesaa vel i græsstraaet som i det høieste gení. Men dypest levet den i vort hjerte.

Der gaar som en religiøs krise gjennem al Garborgs digtning i disse aar. I „Den burtkomne Faderen" klinger det som et rop fra en sjæl i vaande. Det er et lyrisk-religiøst prosadigt, hvor angst- og samvittighetsfølelsen skriker sin længsel

efter fred ut i den store, forfærdelige menneske-ensomhet.

En gammel mand, Gunnar Haave, kommer efter et langt og omtumlet liv tilbake til sin fødebygd, Jæderen. Han har været et egte „verdensbarn“, som — lik alle de andre — har trampet alle svakere ned for selv at tiltvinge sig en plads og opnaa en stilling. Med stille forundring ser han sig om paa de gamle tomter, hvor han lekte som barn, og der lægger sig en forunderlig høitid over hans sind. „Heilag er den stille Bygd; alle Vegar fører til Kyrkja. Og Live samlar seg der og vert vigt; og Helg og Høgtid legg seg ut yvi Land og Leid fraa det kvite Altar med Stakarne og det heilage Staupet. Og Klokkune signar og syng, og paa Jordi er Fred og Soning for Sorg og Synd“.

Og han tænker paa far og mor, som ligger paa kirkegaarden. Og han kommer til at høre paa sin bror, og han lytter til dennes rene, kristelige tale. Og han rænsonnerer i øst og i vest og vrir sig som en orm under sit forskuslede syndeliv.

„Kva Raad hev du for ein gamall Mann, som skal døy?“ spør han tilslut i sin sjæls fortvilelse.

„Umvend deg, og du skal leva“.

„Kva godt kann eg gjera?“

„Du kann tilgjeva“.

Eg tenkte: kven bryr seg um mi Tilgjeving. Men eg rette ut Handi og sagde: „deg tilgjev eg, Bror“.

Han tok Handi fast og varmt „Takk, Bror", sagde han; „du veit kje kor godt du gjorde imot meg no". Eg saag, at han var vaat i Augo.

Og han fortæller sin bror alt om sit forgangne liv. „Og ei tung Byrd er teki av meg. Signing yvi eit godt Menneskje! — — Sæl den, som hev det sonande Ord og den hjelpande Hand! I honom vandrar den Heilage sjølv um paa Jordi enno og all Tid. Og Siger og Fred samlar seg um hans Hovud; og han skal ikkje smaka Rædsla, men gaa inn i det ukjende som i ein ljos Draum. — — Kunde eg faa leva nokra Aar til og leva eit nytt Liv, so trur eg enno eg kunde finna Faderen".

„Den burtkomne Faderen" er et sjæle-utbrudd, saa inderlig og fuldt av pathos, at det kan minde om Salomos høisang. I denne hymne smelter digteren, lyrikeren og grubleren sammen i en eneste vidunderlig harmoni.

Det var naturlig, at den mand, som selv betegner sig som født i det 17de aarhundrede, følte sig tiltrukket av den enkle ur-oprindelige kristendom, en kristendom, som falder i traad med den Tolstoyske forkyndelse. Men det var endnu mere naturlig og forklarlig, at den Garborg, som var naadd op paa toppen av det 20de aarhundredes bevissthet, følte trang til at undersøke, hvori Kristi lære egentlig bestod, naar den var avskallet for alt det, som kirken i tidernes forløp hadde overdækket den med.

Saa længe hadde Jesusbilledet hængt over

altrene, til farven var utslitt og trækkene forvansket. Det gjaldt at rense billedet, saa det igjen kunde straale i al sin glans og herlighet.

Det var et stort og betydningsfuldt arbeide, og det tok mange aar at fuldføre det. Først i 1906 utkom hans „Jesus Messias“, som danner avslutningen paa hans lange og tunge religiøse utvikling.[1] Det heter i forordet: „Dei hev sin Lagnad, Bøkane med; ein serskild Lagnad hev Bibelen fengi. I lange Tidir var det dei serskilt upplærde kunnige som aaleine skulde lesa og tyde den Boki. Seinare hev alle kunne lesa ho; men tyde ho skulde dei serskilt upplærde kunnige. Den eine av desse Maatane kann vera um Lag som den andre; baae fører dei til det, at det aalmenne Folke ikkje les i Bibelen.

Eg er ein Mann av det aalmenne Folke og gjorde som det: trudde paa dei kunnige og lét Bibelen liggje. Og daa eg ikkje trudde paa dei kunnige lenger, gav eg upp Bibelen med, og lét'n endaa meir liggje.

Sidan tenkte eg, at dette kannhende var aa gjera vel mykje ære paa dei kunnige; og eg tok til aa lesa i Bibelen att. Serleg i det nye Testamente. Men det er vondt aa lesa i den Bok, naar ein fysst hev gjengi i Skule hjaa dei kunnige. Eg laut hjelpe til med Pennen: skrive upp det, eg las, og Tankane eg fekk av det, eg las;

---

[1] I 1908 utkom „Heimkomin Son“, som bør læses i forbindelse med „Jesus Messias“.

og langt um lengi tok det til aa gry for meg; eg fekk Samanheng i det som i Fystningi ser so raadlaust villt ut for ein kristelig upplærd: Messias-Sogo.

Her legg eg daa denne Sogo fram som eg no ser ho; kannhende kunde eg paa den Maaten arge ein og annan so vidt upp, at han og tok til aa lesa i Bibelen. Og det kunde han hava godt av. For ein kann segja kva ein vil: me er enno ikkje ferduge med Bibelen".

Garborgs „Jesus Messias" er en dypt samvittighetsfuld restaurering av det utviskede billede av frelseren, som i generationer har hængt til beskuelse i vore kirker. Det er en bok, som er værd at læse og som burde spredes utover i folket i tusener og atter tusener av eksemplarer. Det er et anti-kirkelig, men et dypt kristelig arbeide. «Som Jødane hadde gravlagt Jesus, so hadde Heidningane gravlagt Tankane hans. I Staden for aa høyre etter kva Jesus sagde, hev Verdi no i snart tvo tusund Aar trætta med seg sjølv um kven Jesus var. Og i Staden for Jesu Lære hev me fengi Læra um Jesus. — — Ser ein ut yvi Verdi no um Dagen, kann ein finne at ho meir enn nokon Gang fyrr er eit Satans Rike. Men ser ein betre etter, vil ein finne Teikn som tyder paa at Satansvelde hev havt si beste Tid. Kven veit? Brodertanken kann enno faa Liv; Jesus kan koma til i Sanning aa stande upp fraa dei daude".

— Det viste sig, at Garborg ikke hørte hjemme

i de „trætte mænd“s leir. Han stod en tid paa avgrunden og stirret ned i dypet; men jæderbonden i ham forlenet ham med nye kræfter. Og han fik igjen øinene op for livets mangfoldighet og tilværelsens herlighet. „Det er Trui hans Farfar“ — heter det i „Heimkomin Son“ — „eg hev funni att, naar eg rett skal sjaa meg til: me skal vera gode med kvarandre, so vil Gud vera god med oss. Og no veit eg, at i dei barnslege Ordi ligg heile Kristindomen. For det er Born me skal vera. Ikkje gruvle; taka kvar Morgon paa med Livsens Leik og vera med i den; og gjera kvar sitt til at Leiken kann bli god; daa vert Dagane heller for stutte enn for lange.

Og Innhald vert der i den aalvorsame Leik“.

— Der var gaat aarrækker hen, og Garborg hadde spurt sig selv: Hvad har den enkelte at iagtta, om hans liv skal gaa i orden og han skal føle sig tilfreds med sig selv? Han rotet i diverse gamle systemer; for etiken er saa gammel som verden; den er i sine principer fra de tider, da livet formet sig naturlig og enkelt. Og gudbevars, der var megen fornuft overalt. Her og der, som i Buddhismen f. eks., fandt han endog bud, som vi her mangler (som det om menneskets forpligtelser overfor de laverestaaende livsformer.) Men — som han selv siger i et brev til forfatteren av nærværende arbeide — „det høieste ethiske syn fandt jeg tilsidst hos profeten fra Nazaret“.

Religiøst sét gaar der gjennem Garborgs liv en eneste stor, enkel linie: Efterat han hadde ofret sin ungdom paa at frigjøre sig for jødisk-hedenske digtninger om Galilæeren, har han ofret sin manddom paa at gjenfinde den *virkelige* Galilæer, verdens dypest seende og høiest sigtende etiker.

XV. PAA KNUDAHEI.

„Knudahei-brev“. — Socialøkonomiske betragtninger. — Maalsaken. — En personlig uttalelse. — Sommerkveldssyner paa Knudahei.

Efter et omflakkende liv slog Garborg sig i 1897 ned i Hvalstad, hvor han kjøpte en liten koselig eiendom, Labraaten kaldet. Her har han levet, vinter efter vinter, men om somrene tyr han gjerne til Jæderen, hvor han har bygget sig et hus paa Knudahei.

Her føler han sig hjemme som en „heimkomin son“. Længe — altfor længe — hadde han flakket vide omkring. Men her er han „jærbu“. Hit længtes og droges han; her er han ét med sig selv. Her har han havet foran sig — „Havglans, Havglim, Havglitter, Havsus, Havbrót, Havbræk, Havstorm, Havskodde, Havrædsle; all Havsens Villskap og Leik; det var det, som no tok til aa blenkje og dure og dundre for meg. Men i Ryggen maatte eg hava ein Fjellgard, roleg og stø og blaa. Halve Verdi hadde eg fari kring og leitt etter Heim; no kjende eg, at rett heime vart eg ingin Stad — utan heime“.

Garborgstuen paa Knudahei.

Og herfra skriver han (i 1904) sine „Knudahei-brev", hvor han i et mægtig utsyn ser ut over sit livs mangehaande omskiftelser. Boken er holdt i dagboksform, og billederne skifter kaleidoskopisk: Barndomsminder, sociale betragtninger, slegtstavler, naturbeskrivelser — alt smelter sammen i et stort, aandfuldt, rikt kauseri.

De sociale spørsmaal er nu — som altid — levende hos ham. „Naa!" — skriver han i et brev, — „i disse ting kan man høre paa baade franskmand og tysker; men det er engelskmanden, man skal studere. Nu er det ganske vist engelsk økonomi, som holder paa at kværke Europa, ligesom det var den (ganske ensartede) senere gammelromerske økonomi, som kværkede Rom; men den

engelske race er nu allerede naaet saa langt som til kritik af sin egen økonomi; og den mand, som her er kommen længst, idet han ikke blot ser det manglende og dermed skjæve i den gjældende kapitalistiske økonomi, men tillige har fundet den enkleste og letteste maade til rettelse af feilen (den idioti, at naturen er gjort til handelsvare jevnsides med arbeidsprodukter), — det er Henry George. Hans idé fik jeg langt om længe tak paa (jeg er mindst ligesaa økonomisk ubegavet som mine landsmænd) og véd nu, at den klarer de økonomiske erter uden (som soc.-dem.) at indskrænke individets frihed. Der maa da fremveien gaa paa den kant. Og klares paa den vis den økonomiske knude (erfaringer i den engelske udvandrerverden lover i saa henseende godt), — saa kan der blive udvei med andre sociale korrektioner; da blir der endogsaa udvei for den høieste poesi: kjærligheden".

Og han skriver om den sak, som helt fra hans ungdom har været hans hjertesak, — maalbevægelsen. Ved siden av det religiøse spørsmaal har den gaat som en rød traad gjennem alt hans virke. Han har været agitatoren og foregangsmanden. Gjennem sine tidligere nævnte skrifter, „Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse", „Norsk eller Dansk-norsk" og „Vor Sprogudvikling", har han sproglig begrundet maalets berettigelse, og hvad mere er: Ved selv at skrive landsmaal har han ofret et helt, stort publikum for sakens idé.

Hans noget nær enestaaende uegennyttighet paa dette omraade har da ogsaa git støtet til, at stortinget har bevilget ham en aarlig digter- og æresgage, stor 2400 kroner.

Selv er han vistnok av den mening, at han ikke har grund til at klage — tiltrods for at hans store digter-kolleger har et større publikum end han selv. Han trøster sig med, at landsmaals-forfatterne maa „lægge an paa at bli europæere:[1]

„Hvis vi holder fast paa maalsagen, saaledes som jeg evindelig har præket den: tilegner os vort eget, saadan som vi kun kan tilegne os det, idet vi forresten lægger vind paa nyttigere kundskaber end kundskaben i dansknorsk, — saa blir vi de overlegne tilsidst; derom kan der ikke tviles.

Kampen mellem „Wergeland“ og „Welhaven“, mellem norsk-europæisme og norsk-danskhed, er ikke afsluttet paa langt nær. Men „Wergeland“ har en tendens til at seire i længden.

En uventet hjælp har vi faaet fra Danmark i norskæderiet. Dette er i sin lidt smaalige fremtræden maaske ikke farligt i og for sig; men — bortseet fra, at en saadan reaktion er ganske naturlig —: selv norskvenlige danske maa tilstaa, at der bag norskæderiets vrøvl er nogen realitet. Det danske publikum har virkelig ikke længer smag for den norske dansk; den synes dem simpel. Der er ogsaa meget i den, som de ikke

[1] Dagbl. 13 juli 1890.

skjønner; ikke blot i det Bjørnsonske maalstrævermaal, men hos vore yngste, som er mere bange for maalstræv end for rottekrudt. Gabriel Finne f. ex., som har fortalt mig, at han gjør sig al mulig flid med at skrive ren dansk, mødes i Danmark fortvæk med klager over sit sprogs „norskhed“. Nils Collett Vogt, som er saa antimaalsk, at han skriver *lige* (paa stavangersk), skjønt han som Kristianiagut faktisk siger *like* (for ikke at si *likke*), er maaske noget bedre faren; men saa er han da ogsaa søn af en af de faa gjenværende danske familier, — og selv hans dialog er ofte, hvad danskerne vil kalde simpel. Naturligvis blir det værre, jo mere vi ved forskjellige indflydelser faar ødelagt vor dansk — Herman Bang har i *Tilskueren* skrevet en udmærket artikel herom — og den dag kommer, da de „dansk“-skrivende nordmænd, hvis de ikke rent vil gjøre vold paa sandheden og sin sprogfølelse, — blir nødt til at nøie sig med vort norske publikum alligevel. Da vil den „Welhaven“-ske retning være schakmat.

Og da vil alle skjønne, hvad vi har skjønnet for længst: at vor eneste redning for fremtiden — hvis der er nogen — er den at søge at forvandle vort eget publikum til et større publikum. Det vil sige: forvandle vore embedsmænd, grosserere, bønder osv. til interesserede mennesker, der følger med — i sit eget lands literatur ialfald.

For vore forfatteres skyld blir vi desuden nødt til — da det norske storting nu gjentagende

har erklæret, at det anser norsk literatur som sig uvedkommende — at arbeide for norsk konvention med udlandet.

Fra mit 27de aar til nu har jeg ved siden af dansknorsk skrevet landsmaal. Og resultatet? — At mine bøger, der *ikke* er publikumsbøger, oplever to oplag og oversættes til dansk, svensk og tysk.

Havde vi havt bygdemaal i skolen der hjemme og dertil en landsmaalsliteratur (den vi nu mer og mer faar) . . . jeg kunde ha brugt meget af den tid, jeg nu bortødslede paa dansknorsk, til at lære andre, nyttigere ting, — jeg kunde ha lært engelsk f. ex., eller tysk; det havde ialfald været sprog, som man kunde komme længer end til Kiel med —, og saa vilde jeg, med mine sprogtilbøieligheder, rimeligvis ha havt en personlig stil i tyveaarsalderen. Nu maatte jeg, da jeg var 27 aar, afføre mig hele det væv af tillærthed og lavethed, jeg gjennem min tidligere udvikling havde voxet mig ind i, begynde forfra igjen omtrent, ialfald fra et helt nyt udgangspunkt, — og opnaaede saa først at skrive nogenledes rimeligt.

Jeg *kunde* have anvendt min tid bedre.

En dannet mand bør have lært to sprog: sit eget og et verdenssprog. Hidtil har det gaaet os landsgutter saa, at vi for det første ikke har lært vort eget og for det andet istedetfor verdenssproget har lært en dialekt af et smaastatssprog, som næsten forsvinder paa Europas kart; — og det lærer vi i regelen saadan, at det ikke kan

erstatte os vort eget engang. I stortingsbønder, som af *Morgenbladet* har lært, at jer opgave er at sidde og passe paa jer „magt“ —; hvis dere nu for en gangs skyld forstod, hvordan dere skulde bære dere ad med det, saa slængte dere dansknorsken ud af jeres skoler og tog ind tysk (eller engelsk) istedet; og af jeres lærere forlangte dere, at de skulde værsgod snakke det maal, som maa være godt nok til dere sjøl! — Men det lærer stortingsbønderne gudbevares ikke at forstaa hverken idag eller imorgen.

Imidlertid siger jeg ud fra min erfaring til enhver landsgut, der er voxet op under forhold som mine: Kast det tillærte jo før jo heller; find dig en form paa grundlag af det sprog, du fra først af kan, bry dig foreløbig pokker om „landsmaal“ og stavemaader, men find din stil; skriv saa væk, personligt og frit; tag dine ord, hvor du finder dem, men hold paa stilen; og hvis du da virkelig har noget at sige os, saa vær tryg: du faar nok publikum. Et lidet idag, et større imorgen; er det ægte, det du gjør, saa samler det sig sin menighed efterhaanden.

Men er der nogen, som intet har at ofre ved at skrive dansknorsk, som ikke føler noget uægte i sin dansk-norske stil, — han skrive dansknorsk i Guds navn“.

Ikke blot teoretisk, men ogsaa praktisk har han bevist maalets ikke bare berettigelse, men dets levedygtighet. Med Garborg som fører er der vokset op en rik og frodig landsmaalslitera-

tur, som inden alle leire har tiltvunget sig respekt. Og ikke nok med det: Gjennem en række ypperlige oversættelser av verdensliteraturens storverker — fra bibelen til Shakespeare og Göthe — er det blit bevist, at landsmaalet evner at beherske alle sorter materier.

Væsentlig ved Arne Garborgs ihærdige maalvirksomhet — som al agitation har den til sine tider hat sine overdrevne sider, som ofte har virket til berettiget forargelse — er landsmaalet nu i vor folkeutvikling blit en realitet, en faktor, som der maa regnes med, og som ingen længer kommer forbi. Bevægelsen kan bekjæmpes, men ikke knækkes.

Vi har set, hvorledes Garborg allerede i 1868 — 17 aar gammel — i et cirkulære om dannelse av en lærerklub opfordret medlemmerne til „at have sin opmærksomhed henvendt paa det norske maalstræv og hvad mere der angaar den norske folkelighed og folkelivet“. Og vi saa, hvorledes han samme aar i høistemte ord henvendte sig til Kristoffer Janson med en indtrængende bøn om sproglig at „holde fram som Du stevner“. 16 aar efter, den 21de februar 1884, skriver han til Jonas Lie: „Jeg takker Dem for Deres udtalelser om maalet. Det er mig saa usigelig forhaabningsfuldt, et sikkert, sikkert seiershaab, dette, at alt, hvad der duer, mer og mer bevidst samler sig over paa den side, hvor der arbeides mod hel folkelig selvstændighed, og dette faar saa meget større betydning, naar det erindres, at dette

arbeid i grunden bare er en del af vor almindelige kamp for voksende national og personlig vederhæftighed, — vederhæftighed og moralitet. Det er i sin orden, at den kamp føres over den hele front; thi saa længe selvløsheden og uvederhæftigheden hersker, er alt arbeid som at mure i en myr — uendelig haabløst, forsvinder i snak".

Arne Garborgs senere standpunkt i maalsaken er altfor kjendt til, at jeg her behøver nærmere at utrede hans stilling. Han er ingen larmende Bjørnson, som med sang og klang gaar i spidsen for sin hær; han er den stilfarende taktiker, som leder de store bevægelser og utpeker den store fremmarsch.

I en samtale for nogen tid siden kom vi ind paa maalsaken, og han uttalte da i alt væsentlig følgende: „I adskillige aar har jeg undret mig over, hvordan det kan gaa til, at ikke *alle* norsktalende mennesker blir maalstrævere. Naturligvis: Det er suggestionens og vanens magt. Ligesom engelskmænd og tyskere til langt ned i tiden ansaa fransk som det eneste berettigede literatursprog; ligesom danskerne baade før og efter Holberg overmaade gjerne sa: Hans majestæts sprog (tysk) bør være Hans majestæts undersaatters sprog; ligesom svenskerne i den første Wasa-tid havde meget vanskeligt for at fatte, at svensk skulde kunne komme op mod dansk som kultursprog osv., osv., — saaledes er det kun altfor naturligt, at nordmænd efter en 4—500

aars dansketid dør paa, at dansk er det eneste sande norske.

Men blir man opmærksom paa selvmodsigelsen, saa ler man ad den. Eller man harmes ved tanken om, at et „frit folk“ skal somle bort sine bedste læreaar med en sprogform, som det alligevel aldrig tilgavns lærer. Og som blir fremmed, selv naar den er (tilnærmelsesvis) lært. Og tales der om kultur, saa spør man: Naar danskerne er blit kulturfolk med sin dansk og svenskerne med sin svensk osv., osv., hvorfor kan da ikke vi bli kulturfolk ved vor norsk? Eller: Kan vi bli et selvstændigt kulturfolk paa noget *andet* sprog end det, som falder os naturlig?

Her som i andre sprogkløvede land blir der naturligvis en og anden vanskelighed med de to (i Schweiz sogar tre) sprogformer. Men vi gir os ud for at leve i et frit land og bør da lade friheden bli mere end ord: begge sprogformer bør leve jevnsides. Og de bør — gjennem skolen — faa det nødvendige indbyrdes kjendskap til hinanden, saa længe de ekisterer som to forskjellige former. Denne udvei er den eneste; og den er i alle fald adskillig bedre end undertrykkelse og vold; den faar vi da gaa, — saa længe vi fastholder troen paa en fremtid og haabet om muligens efterhaanden at kunne sammenvokse til ét folk“.

— I „Knudahei-brev“ gjenoplever, som sagt, Garborg sit liv i et stort, vidtfavnende overblik. Det har været et strengt og alvorlig liv, men et liv, som fra først til sidst er gjennembævet av *aand.*

Han er en av dem, som har vakt tanker, og som har egget til at tænke frit. Og han var ofte — selv for sine egne tilhængere — til forargelse, fordi han eiet uforfærdethetens sandhetsmot.

Blandt vore fremstaaende mænd var han en av de mest uverdslige. Og det er det imponerende ved ham, at jo mere man studerer ham i hans digtning og hans arbeide for social fremgang, desto mere vokser han for vort syn, desto større blir hans skikkelse for vort blik.

Altid var han en av samvittighetens fredløse sjæle. Men altid forblev han en *søkende.* Og altid var han en i dypeste forstand *troende.*

— — Saa sitter da digteren der i sommerkvelden paa Knudahei, og han ser som i et syn ut over havet . . .

„Den vonde Tidi, daa Folke var framandt heime, og Ungdomen rømde, og Fedrar og Mødrar gjekk trøytte og aaleine paa vanstellte Gardar og sleit, og Voni var burte fraa Arbeide og Hugnaden fraa Høgtidine, og Gud var harm, og Eimar fraa Helvite laag yvi Lande som ei vond Lukt, — den Tidi skal faa Ende og gaa i Gløyme og ikkje vera meir. Folke skal friskne og tru paa det gode og gjera godt Arbeid og hjelpe Lande fram; og trygt skal det bu i sine Heimar so lengi Sol skin og Storm reinskar og Regn doggar og Hav kved; og det skal endaa ein Gong verte sant, at Arbeid gjer rik, og at eit Folk som held upp Minne um Far og Mor, skal liva lenge i Lande“.

XVI. GARBORG I HVALSTAD.

Labraaten. — Garborgs helbred. — Fru Garborg om ham som hjemmemenneske. — Krigen mot løvetanden. — Et brev. — Kjærligheten til Norge. — Hvalstad-dalen ved nattetid.

Nede i Hvalstad-dalen — mellem Skaugumsaasen og Våkaas — ligger Garborgs eiendom, Labraaten, med gammel frugthave og 15—20 maal jord. Husene med det koselige tun ligger lunt til, og langs væggene ranker sig alslags blomster og planter, som stelles og pleies under fru Garborgs og sønnen, Tuftens, kyndige hænder. Ja, der vokser aprikoser i solvæggen, og vindruer er endog blit dyrket med held.

Her har Arne Garborg sit „hi": Han gaar nemlig sjelden ut, og han ser sjelden andre mennesker end sine allernærmeste venner. Den eneste, som regelmæssig besøker ham — gjerne hver mandag — er overlærer Steinar Schjøtt. De gjenopfrisker sin græsk i fællesskap, hvilket kommer Garborg til nytte, idet han for tiden ivrig er optat med at oversætte Homer til landsmaal.

Digteren lever helt i sit arbeide og gjør liten forskjel paa dag og nat.

— Jeg skal ikke kunne si, om det er distraktion eller likegyldighet; men Garborg er sikkert selv den første til at medgi, at han er merkværdig glemsom med hensyn til denne verdens rent ydre ting. Som hans nærmeste nabo har jeg derfor hvert nytaar tillatt mig at forære ham en

Garborgs hus, Labraaten, i Hvalstad.

kalender, paa det at han saa nogenlunde kan vite, hvad tiden lider.

Men hvad hjælper en kalender? Garborg glemmer at rive bladene av, saa der staar august, naar vi i virkeligheten befinder os i december. Hadde han ikke hat sin likesaa dygtige som alsidige frue ved sin side — hun kan forresten med hensyn til tidsregning o. lign. være noksaa

„fraværende“, hun ogsaa — vilde han sikkert glemme baade mat og maaltider. Mere end én gang hænder det saaledes, at han efter en gjennemarbeidet nat kommer ned klokken 7 om morgenen og siger høflig „godnat“ til den forbausede tjenestepike.

Allikevel er han et hjemmemenneske som faa. Ved siden av ungdomsdrømmen om en kloster-

Dagligstuen paa Labraaten (Tuften Garborg læsende.)

celle bærer han i sig drømmen om „den fredelege staden med eit lite vindauga ut mot hav og himmel, god omn, eit digert blekhus og nokre gamle bøker i ei hylle“, skriver fru Garborg om ham (i festskriftet av „Syn og Segn“, 1911). Naar „eg vil styrke han i sjølvkjensle og byrgskap, so set eg han til aa draga kjøtkverni eller klyppe stikkelsbær o. s. v. Det kan han. Og daa er

han som ein prest i kyrkja, aalvarsam og medviten um ansvare sitt. „Det er rigtig vel at eg kan gjera ein grand nytte for meg“, segjer han“.

Selv indbilder han sig, at han er syk og svak. Men hemmeligheten er, at han er sterk som en bjørn. „Ein velsigna mathug hev han“, siger hans frue. „Men di betre det smakar og di friskare han er, di tristare vert han. „Dette maa vera sjukdom“, segjer han; „eg vert daa aldri mett. Men det er denne heimematen, som smakar so altfor godt“.

Og et godt sovehjerte har han. Men det er selvsagt ogsaa sygdom. „Det kan aldri ha seg rett: eg søv som eit murmeldyr!“

Og han, som om dagen er mere faamælt end kanske de fleste, han prater i søvne, saa det er en lyst, — „han talar baade høgt og laagt, manar, preikar, er sint og godsnakkar. Og stundom syng han“.

I grunden nærer vist Garborg den tro, at hans kald — det, han egentlig skulde været i denne forunderlige verden — er jorddyrker. Allikevel saá jeg sjelden en mand stræve saa vældig med et forholdsvis saa magert resultat.

Han tar op poteter om høsten med en samvittighetsfuldhet og en omhu, som om det var guldklumper, han søker efter.

Men arbeidet gaar ikke hurtig. Naar jeg ser ham ute paa akeren, indbilder jeg mig altid, at hans tanker er beskjæftiget med langt andre ting end jordarbeidet. Og snakker man til ham, virker han adspredt, som om han er blit avbrutt i sine grublerier.

Helt — ja, jeg kan næsten si fanatisk optat av sit havearbeide er han egentlig bare om vaaren, naar løvetanden lyser som guld henover markerne. Synet av dette ukrudt gjør ham rasende; han erklærer det krig paa liv og død.

Ustanselig og uavladelig stikker den hodet op, og ustanselig og uavladelig er Garborg efter den med ljaaen. Og naar aftenen falder paa, ser haven svært pyntelig ut; men næste morgen staar løvetanden der paany, frisk og frodig og gul — likesom av skadefryd over at ærgre digteren.

Saadan gaar det dag efter dag. Det er likefrem til at fortvile over . . .

— — —

For tiden er det Georgismen, som optar hans tanker. Han har forsonet sig med livets vanskeligheter og tror paa fremtiden.

Og hvad han end tænker om begivenheterne i 1905, saa er det fremfor alt kjærligheten til Norge, som gjennemsyrer alt hans rike virke.

Vakkert og inderlig gir dette sig uttryk i et brev til Jonas Lie, dengang denne var flyttet hjem til Fredriksværn:

Hvalstad 20—2—07.

Kjære Jonas Lie!

— — Snodigt nok. Havde nogen sagt os dette for et snes aar siden, at i aar 1900-og-nogen skulde vi pludselig have norsk konge og fuldt udstyr og ikke spor af svenskespektakel, — v havde vel helst raadet den mand at henvende sig til en nervelæge. Nu er det altsammen hændt.

Og altsammen simpelthen virkelighed. Og alligevel, — ingen overvældende trang til at gjøre vers eller rope hurra. Det er vel det, at det har kostet saa meget, jeg mener kostet saa lidt . . . ja, hvad er det egentlig jeg mener. Jeg mener vel, at vi er et fattigfolk, som maa være glad for hvad vi faar, og takke, naar vi gaar, og forresten utrættelig haabe det bedste. Verden hun vender sig ofte om, men er alligevel egentlig altid den samme.

Det er naturen og polarcirkelen og alt som direkte hører ind under Vorherre, — det er egentlig det vi har at leve paa; og jeg føler misundelsens grib hakke min lever, naar Du skriver om udskjærene, hvor maagen skriger. Jeg hører Dere har faaet Dere en gild, rar borg der nede ved stranden, hvor ingen kan forstyrre Dere uden en enkelt gang en havfru, mens fyret staar nede i horizonten og blinker som fra den tilværelse, som ligger bagenom vor. Men saa trøster jeg mig efter evne med min Jæderstue.

En prægtig vinter er det, sne og glans og skodde og eventyr og skiftende og mangfoldigt, men rimeligt og mildt. Her i nordbakken i denne vesle Hvalstad-dal holder vi af og til paa at sne ned; men saa bare tiner det af igjen, saa her er ingen fare.

Tak for Dine venlige ord om „Jesus Messias“. Den er skreven efter mange slags besværligheder i taaget luft og ugreidt farvand, og jeg har sat op et sjømærke her og der til at vise leid for andre omflakkende. Det kan være til hjælp for en og anden, kanske; ialfald har jeg faaet mit

eget kart revideret. Jeg skjønner, at Jesus fra Nazareth er min mand.

— Det vil have sine vanskeligheder for Dere at komme hjem efter saa lang en færd. Hjemmet er omskifteligt som vi selv er; ikke mindst omskifteligt har Norge været i disse sidste tider. Men . . . med lidt taalmodighed finder Dere vel gamle Norge igjen enda, trods alt hamskifte.

I alle fald blaaner havet og fjeldene som før, og den evigt unge himmel. Og selve folket med al sin udvandrerhug, det klorer sig endnu fast i viker og dalsprækker. Vi faar tro, at det efterhaanden vil faa bygge sit nu noget derangerede hjem op igjen, saa at det paany kan komme til til at trives paa de gamle tomter.

Det er, som sagt, ikke frit for, at jeg misunder Dig havstranden der ude ved Fredriksværn; og sikkert er det, at jeg kommer til at gjøre et og andet overfald, om jeg end med aarene bliver noget mindre bevægelig. I dette sidste aar har jeg altsaa siddet bunden ved „Jesus Messias“, som jeg egentlig havde tænkt jeg skulde slippe fra; men man lurer ikke sin skjæbne. Nu er jeg glad det er gjort, skjønt jeg ved, at jeg ikke faar noe videre „glæde“ af det; og herefter bliver jeg, saavidt jeg kan skjønne, bare fredelig.

— Hos os er alt ved det gamle, og samtlige hilser. Gid det endnu en gang fornyede Norge ikke maa skuffe Eder!

Din ærbødig hengivne

Arne Garborg.

Peisestue paa Labraaten.

— — Det er høst nu, og bladene falder, og skumringen sænker sig tidlig over Hvalstad-dalen.

Og naar natten kommer, ruger mørket over den ganske bygd.

Da blinker der gjerne — helt til ut paa morgensiden — lys ut fra et vindu i anden etage i Labraaten.

Det er Arne Garborg, som arbeider — stille og ihærdig og uten anelse om dag eller nat.

Endnu har han aarene foran sig. Endnu tør han overraske os med nye tanker og nye digtersyner.

